

FANTOLY ZSANETT

Az akkuzatórius és inkvizitórius büntetőeljárás (tárgyalás) történeti fejlődése és alapvető jellemzői

Bevezetés

A büntetőeljárás modelljei

Az inkvizitórius rendszer a világ büntető igazságszolgáltatásának meghatározó modellje volt az elmúlt 800 év során, és az akkuzatórius rendszer elmúlt évtizedekben történt széleskörű elterjedése ellenére még mindig tartós hatást gyakorol. Az akkuzatórius rendszertől eltérően ez a modell a világ különféle részein önállóan fejlődött, és szembetűnő különbségek fedezhetők fel a különböző területeken kialakult válfajai között.¹

Mielőtt rátérnénk az *inkvizitórius rendszer* kialakulására és elterjedésére a világon, meg kell határoznunk alapvető jellemvonásait. Négy alapvető tulajdonsága van.²

Az első értelmében ez egy hierarchikus hatalmi rendszeren alapul, melyben a hatalom lefelé delegált az egyre alacsonyabb rendű hivatalnokok láncolatán keresztül. Ahogyan azt *Damaska* megjegyezte, minden egyes hivatalnoki szinttől elvárták, hogy hatalmat gyakoroljanak az alattuk lévők felett, míg az ügyek egy felső szűrőn mentek keresztül, hogy biztosítsák a magasabb rangú hivatalnokok számára a felülvizsgálat lehetőségét.³ Az igazságszolgáltatás e szemlélete egyaránt vonzó volt a középkori feudális Európa monarchiáiban, csakúgy, mint a kínai császári hatalmak körében. Ezt a rendszert fenntartotta a modern abszolutista, majd később a totalitárius kormányzat is. Az első és legfontosabb jellemzője az inkvizitórius rendszernek tehát a *tekintélyelvűség*.

A második tulajdonsága a *folyamatos, bürokratikus eljárások*. A fent említett hierarchikusan strukturált hatalom a különböző szintek közötti, bürokrácia által befolyásolt írásbeli kommunikáción alapul (az európai modellben az akták alkalmazásával). A büntetőeljárás különböző szintű hivatalnokok által vezetett folyamatos vizsgálat, feletteseik ellenőrzése alatt. Ez a vizsgálat gyakran magában foglalja a kategorizálás relatíve egyszerű formáit.

---

¹ VOGLER, R.: *A World View of Criminal Justice*. Ashgate, Aldershot. 2006. 19. p.

² A tulajdonságok ismertetése VOGLER, R.: *A World View of Criminal Justice*. Ashgate, Aldershot. 2006. 19-21. p. alapján.

³ DAMASKA, M.: *Structures of Authority and Comparative Criminal Procedure*. Yale Law Journal 84(3), 1974. 480-544. p.

A harmadik jellemző *a terheltek ellen felhasznált megengedhetetlen nyomás különféle formái*, a velük való együttműködés helyett. Az inkvizitórius módszer minden korai formája széles körben alkalmazott fizikai kínzást, melyet komplex szabályok határoztak meg. Ezek biztosították, hogy még azokat az eljárásokat is, melyekben nem alkalmaztak fizikai bántalmazást, megnehezítsék a terhelt számára az eljárások teljes titkosságával, valamint a vádlott elkülönítésével és passzív szerepre kárhóztatásával. A XVIII. századi Európában a fizikai kínzást hatékonyabb pszichológiai módszerek váltották fel. A fizikai kínzás azonban a XX. században a totalitárius államokban újra felelevenedett.

Végezetül, az inkvizitórius eljárás *ideológiájának és szabályainak mozgótereje nem a jog, hanem a racionális következtetés és a hírségi nyomozás*. Bizonyos értelemben ez a semlegesség hozzájárult ahhoz, hogy az inkvizitórius eljárás hosszú időn át fennmaradjon, mivel olyan – egymástól teljesen különböző – ideológiáknak volt megfelelő közege, mint a római-kanonjogi eljárás skolasztikus logikája, az iszlám hittudomány, Lajos törvénykönyvének királyi abszolutista jellege, a burzsoá individualizmus Napóleon alatti *Code d'Instruction Criminelle*-je, és a szovjet „társadalmi védelemé”.

Mind az inkvizitórius, mind az akkuzatórius eljárás látszólag törvényen alapul, hasonlóságuk azonban csalóka, mivel az eljárások természete meghatározza azoknak a rendelkezéseknek a természetét, melyek szabályozzák őket. Az inkvizitórius eljárás megkövetel egy szabályozási rendszert, melyet „egyeztető szabályokként” lehetne leírni. Ezeket a hatalom központi szintről az alárendelt hivatalnokokhoz történő hatékony delegálásának biztosítására alkották meg, abból a célból, hogy gondoskodjanak egy hiteles döntéshozó mechanizmusról, és könnyebbé tegyék a döntések felülvizsgálatát és ellenőrzését. (Az egyeztető szabályokra példaként szolgálhatnak a római-kanonjogi gyakorlatból származó „fél bizonyíték” és „teljes bizonyíték” metodikák, vagy a hatályos francia eljárás „semmisség”-re vonatkozó rendelkezései.) A fellebbezést, mely az inkvizitórius eljárás fejlődésének központi eleme volt, csak a szabályszerű eljárás, valamint a bírák professzionális pervezetésének felülvizsgálatára szánták. Ezek a szabályok nem szolgálják a törvényes eljárás védelmét (bár alkalmasak rá, egyes ügyekben van is ilyen hatásuk). Ugyanakkor, az elsődleges cél az, hogy biztosítsák a folyamatos és helyes törvényhozást, valamint az, hogy továbbra is rendszeresen ellenőrizzék az alárendelt hivatalnokokat. Másrészt, az akkuzatórius eljárás megalkotott egy sor „védelmező-szabályt”, melyek a XVIII. századi eljárási reformok nagy forradalmához köthetők, és céljuk az állam hatalmának megbénítása és megbuktatása, valamint az egyén védelme. Csak elvétve biztosítottak garanciákat az igazságnak megfelelő döntéshozatalra, vagy adtak lehetőséget a delegált hatáskör felülvizsgálatára.

Az inkvizitórius eljárás mélyen gyökeret vert minden kontinentális büntető igazságszolgáltatási rendszerbe, használata nélkül lehetetlen lenne az állami szervek számára a nyomozásokat levezetni. Másrészt az inkvizitórius módszerek következményei katasztrofálisak, történelmét sanyargatás és vérontás övezi.

Az európai inkvizitórius eljárásban a fejlődés különböző szakaszai különíthetők el.⁴ Az első egy középkori filozófus munkájához köthető, aki megalkotott egy hatékony nyomozati és végrehajtási módszert, melynek óriási gyakorlati jelentősége volt a kora középkori Európa feudális és egyházi hatóságai számára. E tökéletesítés, valamint a vádhatóság és a római-kanonjogi szabályok folyamatos kidolgozása ellenére ez alatt az időszak alatt viszonylag kevés változás történt, csak a tapasztalati módszer fejlődésének

⁴ A szakaszok elkülönítésére részletesen lásd: VOGLER, R.: A World View 19. p.

kodifikációja és a XVII. századi kartéziánus forradalom mutatja azt, hogy az inkvizitórius eljárás jelentős változáson ment keresztül. Az 1670-es *Code Louis*-ban megjelenő új módszertan a szigorú és szakszerű nyomozási technikákra alapul.

Az 1808-as napóleoni *Code d'Instruction Criminelle*-ben kifejeződő harmadik állomásban az inkvizitórius eljárás majdnem az egész világon uralkodóvá vált. Ez a törvénykönyv hatékonyan fejezte ki az európai inkvizitórius rendszerek és a felvilágosodás kontradiktórius módszertanainak összeütközését. A végeredmény egy hibrid házasság a terror és a szakavatott nyomozás hagyományos inkvizitórius technikái, a törvényes eljárás, az emberi jogok néhány eleme között, hogy a *Code Louis* uralmát ideológiailag elfogadtassák a burzsoá liberálisokkal. A napóleoni törvénykönyv tekintélye vitathatatlan volt egészen addig, míg a XIX. század utolsó évei során pozitivisták nem indítottak támadást a törvényes eljárás fennmaradt rendelkezései ellen. Ez nyitotta meg az utat az inkvizitórius eljárás tekintélyelvű modelljéhez való visszatéréséhez a szovjet büntetőeljárásban 1917 után, míg a náci és az európai fasisztáknál 1933 után. A végső változat még hatékonyabb és félelmetesebb volt a tömeges bánásmód és pszichológiai átnevelés új tudományos módszereinek köszönhetően. Ez jelentette az inkvizitórius módszertan logikus végállomását. A totalitárius rendszerek 1945-2000 közötti bukása óta az inkvizitórius eljárás mindenhol hanyatlásnak indult, kivéve az iszlám igazságszolgáltatást.

Az inkvizitórius eljárásnak nem célja azt a látszatot keltetni, hogy nincs már helye a mai büntető igazságszolgáltatásban – éppen ellenkezőleg, ez egy alapvető és teljesen legitim kifejeződése az állam hatalmának. Célja viszont, hogy megvilágítsa történelmi körülményeit, és figyelmeztessen a túlzott elvárások veszélyeire, melyeket a tételeivel kapcsolatosan támasztanak. Az inkvizitórius eljárás, mint „a professzionális kifejeződése”, „az igazság precíz kiderítésének eszköze”, és „a következetes okfejtés mintája”, rendkívül vonzóan hangzik. Hosszú fejlődésének véres és rémisztő történetei azonban körülbekötve tesznek bennünket a gyenge pontjaival szemben.

Az inkvizitórius rendszerrel szemben álló *adverszális büntető tárgyalás* egy szabályozott „mesemondó” verseny az egymás felett győzedelmeskedni akaró, színes történetek között, melyeket jelentős korlátozások között alkottak meg. A felek hozzák létre történeteiket és adják elő pártatlan és passzív döntéshozó közönségüknek, mely ezek alapján állapítja meg a büntetőjogi felelősséget.

A fő strukturális jellemzők a következők: a tényeket egy komplex meggyőzési folyamaton keresztül bizonyítják. Ez az eljárás drámai küzdelem formájában jelenik meg, melynek célja, hogy a két kölcsönösen eltérő előadást közös nevezőre hozza. A döntéshozó, azaz az esküdtszék jogilag képzetlen, laikus személyekből áll, mérlegeli az előadásokat, és megállapítja a büntetőjogi felelősséget.⁵

A felek, akik majdnem mindig képviselőt utján lépnek fel, irányítják a bizonyítékok előterjesztésének folyamatát. A feleket a győzelem motiválja, és nem érdekeltek abban, hogy esetleg más célokat, mint például az igazság bizonyítását vagy az ellentétes oldallal szembeni tisztességes eljárás követelményét szem előtt tartásuk.

Jelentősen eltér a felek tényfeltáró pozíciója is. A vádnak kell elsőként előadnia álláspontját, lehetőséget teremtve a védelemnek arra, hogy felmérje az ügyész rendelkezésére álló információkat, és ehhez alakítsa saját történetét. Továbbá a vádnak rendkívül

⁵ GOODPASTER, G.: *On the theory of American adversary criminal trial*. The Journal of Criminal Law & Criminology. Vol. 78. No. 1. 1987. 119. p.

magas bizonyítottsági követelménynek kell megfelelnie (ésszerű kétséget kizáróan) ahhoz, hogy megálljon.

Az adverbális tárgyalás célját tekintve több elmélet látott napvilágot. Az *igazságkeresési teória* szerint az adverbális tárgyalás célja, hogy felfedje mi történt, azaz kialakítsa a történeti tényállást, és ennek legjobb módja, hogy mindkét fél előadja versengő álláspontját. A probléma az, hogy mivel a felek rendelkeznek a bizonyítékok beszerzéséről és előterjesztéséről, csökkenti a lehetséges más alternatívák felvetését és korlátozza az ezek alátámasztására szolgáló bizonyítékokat. Így a tárgyalások kevésbé megbízható történeti tényállást felderítő eljárások, mint az aktív vizsgálatközpontú (inkvizitórius) módszerek. A felek célja az, hogy fenntartsák saját igazukat, és nem pedig az, hogy kiderítsék az igazságot. A bizonyítékok kizárására vonatkozó szabályok pedig releváns bizonyítékokat vonhatnak ki az esküdtek vizsgálódási köréből. A teória támogatói úgy vélik, hogy az igazság akkor derül ki, ha az egymást kiegészítő és hasonló célokért küzdő ellenfelek kölcsönösen félrevezető, elferdített előadásai kioltják egymást, hátrahagyva a valós történeti tényállást. Nincs azonban semmilyen empirikus bizonyíték, amely alátámasztaná, hogy a felek küzdelme ilyen módon valóban az igazsághoz vezetne.⁶

A *fair döntési teória* szerint a tárgyalás nem a legmegfelelőbb módja az igazság kiderítésének, ugyanis a büntetőeljárásban az állam és az egyén közötti vitát kell megoldani. Fontos, hogy mindkét oldal tisztességesen járjon el, így célravezető, ha a vád és a védelem maguk irányítják a bizonyítást, amely ezek alapján meghatározza a tényállást. Ez ugyanis egy viszonylagosan egyenlő versenyhez vezet, szemben az inkvizitórius rendszerben ismert egyedüli döntéshozó elfogultságával.⁷

A harmadik teória: a „*büntető tárgyalások és ténygyártás*” elnevezést viseli. E szerint az adverbális esküdtszéki tárgyalás nem megfelelő módja a történeti tényállás felderítésének, ugyanis keveredik a tény és a jogkérdés. Az esküdteket mindkét oldal megpróbálja a saját elméletét alátámasztó tényekkel befolyásolni. A büntetőügyről alkotott egyes elméletek hozzák léte az alátámasztásukat szolgáló tényeket. A felek az egyes tényeket társadalmilag elfogadható magyarázattal alátámasztott részletek összességéből állítják elő. Az esküdtszék így mindkét fél sajátos jogi álláspontját tükröző tényállással találkozik, amelyben a jogilag színezett tények elhomályosítják a valóságot.⁸

A *jog-teória* a vádlott tárgyaláshoz fűződő jogát úgy tekinti, amelyet részben azért hoztak létre, hogy az állam számára megnehezítse a vádemelést és az ítélethozatalt, illetve hogy megvédje az állampolgárokat az önkényes üldöztetéstől. Ezen nézet értelmében a tárgyalás legfőbb célja az igazságkeresés és a *fair* döntéshozatal. A tárgyalásról úgy vélik, hogy jobb, ha ott igazságtalan felmentés történik, mintha valakit ártatlanul ítélnének el. Bár az igazság kiderítésének legfőbb módja a fegyverek egyenlőségének biztosítása, a védőügyvéd mégsem köteles tisztességes eszközökkel játszani, ugyanis nem kötelessége hogy asszisztáljon a vád számára. A vádlott érdekében bármilyen módszert felhasználhat, egyedül a hamis vád vagy hamis bizonyíték szolgáltatásában nem vehet részt, a vádló ugyanakkor köteles a tudomására jutott bármilyen felelősségkizáró vagy csökkentő tényt feltárni. A tárgyalást egy szélesebb körű értelmezés szerint úgy

⁶ GOODPASTER, G.: 121-124. p.

⁷ GOODPASTER, G.: 125-128. p.

⁸ GOODPASTER, G.: 130-134. p.

tekintik, mint a terhelt alkotmányos jogainak kifejeződését az állam büntetőhatalmával szemben.⁹

Az *alku-ösztönző teória* a jog-teória egy elágazása. A történelmi jogfejlődés alapnak tekinti a terhelt tárgyaláshoz fűződő jogát, azonban vannak olyan helyzetek, amikor a tárgyalás mindkét fél számára nagy kockázatot rejt. A vád ugyanis csak abban az esetben választja a tárgyalást, ha a győzelem nem kétséges számára, a védelem pedig csak akkor, ha nincs vesztenivalója. Az alku-teória szerint a tárgyalások csak kivételesen szolgálhatnak a büntetőügy lerendezésére, nevezetesen csakis akkor, ha nincs helye alkukötésnek.¹⁰

A *norma-teória* lényege, hogy a tárgyalások nem igazságközpontúak, hanem sokkal inkább társadalmi szerepet töltenek be ahelyett, hogy az egyéni ügyek korrekt elbírálását adnák. Az adversariális tárgyalás lényege, hogy elfogadható magyarázatokat von le a tényekből, amelyekből felépül a lényegi jogi álláspont. Úgy tekinti a tárgyalást, amely a közösség felé üzenetet vagy normát közvetít az ítéleten keresztül, amelyben a tiltó norma a bűnösítő ítéleten keresztül érvényesül.¹¹

1. Az európai inkvizitórius tradíció

1.1. Az európai inkvizíció gyökerei

Az inkvizitórius eljárás (*processus per inquisitorem*), mely a XII. század végén, illetve a XIII. század elején alakult ki Európában, egy forradalmian új eljárási forma volt. Intellektuális eredete a középkori filozófusok munkásságai eredményeként fogható fel; kialakulása azonban az egyház és a világi hatalmak előkelő mágnásai által felügyelt és támogatott folyamat volt. Középpontjában a vizsgálóbíró koncepciója állt, akit széles jogkörrel ruháztak fel, de számos gyakorlati előírás korlátozta jogait, így például az ún. római- kánonjogi '*ordo-juris*' módszere. Továbbá – ellentétben az ezt megelőző nehézkes és önkényes eljárással –, az inkvizitórius igazságszolgáltatás „pompás és rég várt újítás volt a büntetőeljárásban, melyet a legnagyobb középkori jogtudós pápa alapított meg.”¹²

A pápát III. Incének hívták, akinek a nevéhez fűződő 1215-ös Lateráni Zsinat döntő momentumként fogható fel az inkvizitórius eljárás európai elfogadásában. Mielőtt áttekintenénk azt a szellemi irányzatot, mely eredetileg létrehozta a *processus per inquisitorem-et*, és arra keresnénk választ, hogy miért volt ilyen látványos a fejlődése a kontinentális Európában, ám miért nem vetette meg soha tartósan a lábát egyetlen angol világi bíróságon sem, fontos megértetnünk e büntetőeljárási rendszer sajátosságait.

A középkor elején a büntetőeljárás Nyugat-Európa szerte többé-kevésbé homogén volt. Azokkal szemben, akiket a bűncselekmény elkövetésekor, vagy menekülés közben fogtak el (tettenérés), egy gyorsított (barbár) eljárást folytattak le, amelyet „polgár letar-

⁹ GOODPASTER, G.: 134-138. p.

¹⁰ GOODPASTER, G.: 138-140. p.

¹¹ GOODPASTER, G.: 140-143. p.

¹² KELLY, H.: *Inquisitions and Other Trial Procedures in the Medieval West*. Ashgate, Aldershot. 2001. 450 p.

tóztatása” vagy „polgár elleni gyilkosság” kifejezéssel illethetnének.¹³ Maitland az angol verziót a következőképpen írja le:

„Egy büntett elkövetésekor az általános felháborodásnak nőnie kell. A szomszédok fjjakkal, nyilakkal, késekkel állnak elő. Ha az elkövetőt utoléri az általános felháborodás, bűnbocsánatot kell tartania. Ha bármilyen ellenállást tanúsít, rögtön megölik. De még ha engedelmeskedik is az elfogójának, a sorsa megpecsételkedett. Bírói fórum elé viszik, és anélkül, hogy egy szót is szólhatna védelmében, haladéktalanul felakasztják, lefejezik, vagy letaszítják egy szikláról, és valószínűleg az ellopott javak tulajdonosa játssza majd a végrehajtó szerepét.”¹⁴

Azok számára, akiket nem értek tetten, de később a gyanú rájuk terelődött, egy (nyugodtabb) rendes eljárási forma állt rendelkezésre, amelyben a sértett (emberölés esetén a családtagok) hivatalos vádat készítettek a gyanúsított ellen. Ez az eljárási forma fokozatosan átvette a gyorsított (barbár) eljárás helyét, így aztán az végül ki is halt.¹⁵

Eredeti változatában a rendes eljárás a bizonyítékok értékelése nélkül működött. A vádemelés megfelelő formai szabályok szerint történt, a vádat alá kellett támasztani szükséges – minimális mennyiségű – bizonyítékkal. Ha a vádlott tagadta a bűncselekmény elkövetését, akkor a bűnösség vagy ártatlanság kérdését két – alapvetően természetfölötti – mód egyikén döntötték el. Esetenként felkérték a vádlottat, hogy tegyen tisztázó esküt ártatlanságáról, ezt eskütársakkal együtt tette meg. Ha fel tudott sorakoztatni elég szomszédot tanúként az ártatlanságának bizonyítására, a vádlottat felmentették. Más esetekben a bíróság Istenhez fordult, hogy adjon választ a vádlott személy próbának (istenítélet) való alávetésével. Néha a próba „csata általi tárgyalás” formáját öltötte, amelyben a vádló és a vádlott párviadala döntött; Isten megmutatta, hogy hol van az igazság: annak a félnek az oldalán, amelyik győzött a párviadalban. Leggyakrabban az istenítélet tűz- vagy vízpróba formában jelent meg. Egy darab vasat raktak a tűzbe, majd a fél kezébe. A kezét bekötözték, és pár nap múlva megvizsgálták: ha a seb gennyes volt, akkor Isten a másik fél javára döntött. A hideg vízpróba esetében pedig a vádlottat megkötözték és leeresztették egy tóba, ha elsüllyedt, akkor a víz úgy ítélte, hogy az illető megkapta Isten áldását, azaz ártatlan, így gyorsan ki is halászták a vízből.¹⁶

Mai szemmel furcsának és irracionálisnak tűnhetnek az istenítéletek, mégis évszázadokig alkalmazták őket, mert az emberek hittek bennük. Mindössze két ember tudta, hogy az istenítélet ártatlan embert sújtott, ezek: a tévesen elítélt, akinek senki sem hitt, és az az ember akit el kellett volna ítélni, és aki valószínűleg azt gondolta: bölcsebb, ha hallgat. Csak a XII. században kezdett a tömeg istenítéletekbe vetett hite megingani.¹⁷ 1215-ben ezek a kételyek olyan széles körben elterjedtek, hogy az egyház a Negyedik Lateráni Zsinatban hivatalosan is megszüntette az istenítéletek alkalmazhatóságát. Ez azt jelentette, hogy a papok többé nem vezethettek próbákat, és az istenítéleteket már nem használhatták a büntető-igazságszolgáltatásban a bűnösség vagy ártatlanság bizonyítására.¹⁸

¹³ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.: *European Criminal Procedures*. Cambridge University Press, Cambridge. 2002. 5. p.

¹⁴ POLLOCK, E.-MAITLAND, F.: *The History of English law*. (revised by Milsom, S., 2 vols.) London. Vol. II. 1968. 578-579. p.

¹⁵ STEPHEN, J.: *A history of the criminal law in England*. (3 vols.) London. Vol. I. 1883. 265. p.

¹⁶ BAKES, J.: *Introduction to English legal history* (3rd edn) London. 1990. 5. p.

¹⁷ VAN CAENIGEM, R.: *The birth of the English common law* (2nd edn) Cambridge. 1998. 3. p.

¹⁸ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.: *European Criminal Procedures*. Cambridge University Press, Cambridge. 2002. 7. p.

A büntető igazságszolgáltatás az inkvizitórius eljárás megalakulásának előestéjén mindenhol öröklődő feladat volt, melyet a mágnások földesúri bíróságain, a királyi földbirtokon belül a királyi törvényszéken, valamint a városok bíróságain hajtottak végre, de mindennek felett az egyházi bíróságokon. A feljelentés joga a sértettet, az ő rokonát vagy a földesurat illette. Az eljárás lefolytatása esküvel, párbajjal vagy istenítélettel történt. Semmi sem történhetett a vádló aktív részvétele nélkül, és az is csupán az *in flagrantia* elfogott vagy gyanú alapján letartóztatott tettes általi „tiszteletből” adódott, hogy a bíró esetenként egyedül is eljárhatott. Ha azonban nem jelentkezett vádló, a letartóztatást megszüntethették.¹⁹

Az istenítéletek Európában 800-1200 között éltek virágkorukat. Eredetileg forró vízre voltak korlátozva, de ezen időszak alatt az istenítéletek számos fajtája elterjedt, *Bartlett* szavait idézve a fő módszerek a következők voltak:

„[...] a víz illetve tűzpróbák: forró vasat kellett tartani vagy azon járni, forrásban lévő vízbe kellett meríteni a kezüket, vagy teljesen elmerülni egy tóban vagy folyóban. Két közös jellemzőjük van. Mindegyik egyoldalú volt, rendszerint csak az egyik félén végezték el; és mindegyiknél arra volt szükség, hogy természeti erő rendkívüli módon viselkedjen: a forró vas vagy víz ne égesse meg az ártatlant, a hideg víz ne engedje a bűnöst elsüllyedni.”²⁰

Az istenítéleteket csak akkor használták, amikor más bizonyíték (például döntőbíráskodás, tanúk vagy párbaj) nem álltak rendelkezésre, és csak papi felügyelet mellett, rituális szertatás után lehetett őket végrehajtani. Az istenítéletek célja Isten akaratának feltárása volt, egy „világban, ahol Isten és a szentjei jelen vannak.”²¹ A legfrissebb kutatások elvetik azt a felfogást, mely az istenítéleteket primitív és ésszerűtlen büntetőeljárásnak tartotta, melyet el kellene söpörnie a racionális bizonyítékoknak Európában az inkvizitórius eljárás gyökeres változásának korában. Ehelyett, az istenítéletet egyre inkább a konszenzus rituális eszközének tekintik a kisméretű, helyi közösségekben.²² Ezek engedtek utat a kora feudális uralomnak a „konszenzustól az autoritás irányába való elmozdulás idején.”²³

Langbein álláspontja szerint az ún. „XII. századi reneszánsz” – egy értelmiségi forradalom – vezetett végül az istenítéletek megszűnéséhez.²⁴ Ez a forradalom két szálon futott: tudományos és intézményi vonalon. Egyrésről az értelmiségi tanok, melyeket a bolognai és párizsi iskola nagyban befolyásolt, hatottak a változás irányába.²⁵ *Péter*

¹⁹ ESMEIN, A.: *A History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France*. John Murray Press, London. 1914. 54-77. p.

²⁰ BARTLETT, R.: *Trial by Fire and Water*. The Medieval Judicial Ordeal. Clarendon, Oxford. 1986. 2. p.

²¹ JACOB, R.: *Jugement des Hommes et Jugement de Dieu à l'Aube du Moyen Age*. in: Jacob, R. (ed.): *Le Juge et le Jugement dans les Traditions Juridiques Européennes. Etude d'Histoire Comparée*. LGDJ, Paris. 1996. 69. p.; OLSON, T.: *Of Enchantment: the Passing of the Ordeals and the Rise of the Jury Trial*. 50 Syracuse Law Review. 2000. 109-196. p.

²² BROWN, P.: *Society and the Supernatural: a Medieval Change*. 104 Daedalus. 1975. 133-151. p.; HYAMS, P.: *Trial by Ordeal: the Key to Proof in the Early Common Law*. in: ARNOLD, M. (eds): *On the Laws and Customs of England. Essays in Honor of Samuel E. Thorne*. University of North Carolina Press, Chapel Hill. 1981. 90-126. p.; JACOB, R.: *Jugement des Hommes et Jugement de Dieu à l'Aube du Moyen Age*. in: Jacob, R. (ed.): *Le Juge et le Jugement dans les Traditions Juridiques Européennes. Etude d'Histoire Comparée*. LGDJ, Paris. 1996. 46. p.

²³ BARTLETT, R.: 34-36. p.

²⁴ LANGBEIN, J.: *Prosecuting Crime in the Renaissance. England, Germany, France*. Harvard University Press, Cambridge. 1974. 129-139. p.

²⁵ BALDWIN, J.: *The Intellectual Preparation for the canon of 1215 Against Ordeals*. 26 Speculum. 1961. 613-636. p.

Kántor és társai munkássága az istenítéletek törvényességének megsemmisítése végett, a *Decretum Gratiani* kiadása, és egy sor intézkedés, mely aztán *Duranti* 1271-es *Speculum Judiciale*-ban csúcsonyosodott ki, megkérdőjelezhetetlen szerepet játszott a római-kánonjogi módszer bevezetésében. A nyilvánosság elé tárt téves ítéleteket a bolgárnai és párizsi iskola római katolikusai hirdették annak az Ágoston rendi elvnek a tanúbizonyosságaként, hogy senki sem hívhatja az istenséget segítségül, ha más racionális eszközök a rendelkezésére állnak. Az istenítéleteknek továbbá nem volt semmilyen autoritása az abban az időszakban az akadémiai glosszátorok munkái által átdolgozott római jogtudományban. Másrésről viszont csak a pápaság alakított ki olyan hatékony és egyetemes bürokráciát a XIII. században, melynek elegendő hatalma volt ahhoz, hogy véghezvigye az istenítéletek már régóta tervezett eltörlését. Az istenítéletek tehát nem eltűntek a történelem süllyesztőjében azért, hogy már nem használták őket, hanem egészen addig népszerűek voltak, míg egy pápai „politikai döntés” meg nem szüntette őket. Ahogy *Bartlett* írja: „az istenítéletek nem lehanyaglottak, hanem felhagytak a használatukkal.”²⁶

A negyedik 1215-ös Lateráni Zsinat a 18-as számú kánonjával eltért az addigi gyakorlattól, és megvonta a támogatást az istenítéletek alkalmazásától. Mivel papra volt szükség ahhoz, hogy megszentelje az istenítéletek elemeit, az istenítéletek eltörlését kiírták mind a világi, mind az egyházi eljárásokra.

A keletkező rést eltérő módon töltötték ki Nyugat-Európa különböző részein. A kontinentális Európában a királyok és a hercegek elsajátították az egyháztól a tényfeltárás azon metódusát, amelyet a papok ellen elkövetett tényállások felderítésekor, és később az eretnokség miatti vádemeléskor használtak. Ennek formája: a terhelt és a tanúk kihallgatása, vallomásaik feljegyzése írásban, és végül eldönteni az ügyet – mások segítségével, vagy anélkül – az összegyűjtött információkra alapozva. Ez a hivatalos nyomozás vagy inkvizíció az eredete a mai inkvizitórius eljárásnak.²⁷

Angliában viszont más megoldást alkalmaztak. Beidéztek a polgárok egy csoportját onnan, ahol a terhelt elkövette a cselekményét, és arra kötelezték őket, hogy eskü alatt válaszoljanak ugyanazokra a kérdésekre, amelyeket Isten tenne fel a próbákön, azaz bűnös-e a vádlott vagy sem. Ez volt a bírósági próba, a mai tárgyalás elődje. Ez az újítás biztosította az akkuzatórius eredetű büntetőeljárás fennmaradását abban az értelemben, hogy a bíróság nem az ügyet vizsgálja, hanem egy korlátozott funkciót tölt be, nevezetesen: meghallgatja a vádlott ellen felhozott vádat, és eldönti, hogy a vádlott bűnös-e abban.²⁸

Először az inkvizitórius eljárás volt a racionális és civilizált, az angol bírósági próba pedig a nyers és durva. A kontinentális nyomozó oly módon vizsgálta az ügyet, hogy kinyomozta a bizonyítékot és ráillesztette az indítékot. Az angol bírósági próbák, tárgyalások kezdetén viszont egyáltalán nem voltak bizonyítékok. Azt várták a bíraktól, hogy saját tudásuk alapján döntsenek a bűnösség/ártatlanság kérdésében (már amennyiben volt nekik egyáltalán valamennyi ismeretük az ügyről), ugyanis valamilyen határozatot mindenképpen hozniuk kellett, mert a jog nem engedte meg a „mi nem tudjuk” választ. Ahelyett, hogy bizonyítékokra alapozva ítéleztek volna, az angol bíróságokon a vádlottat pletykák vagy pusztán gyanú alapján is el lehetett ítélni, esetenként egyszerű-

²⁶ BARTLETT, R.: 100. p.

²⁷ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 7. p.

²⁸ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 7. p.

en csak azért, mert a bíróság már haza akart menni. Az évszázadok folyamán viszont az angol akkuzatórius eljárás fejlődött, míg a kontinentális inkvizitórius romlott.²⁹

Angliában a bírák végül megengedték, hogy a felek tanúkat hívjanak, akik elmondják a bíróságnak (különösen amikor az nem ismeri az ügyet), hogy mi is történt valójában. Ezáltal a bíróság fokozatosan felvett egy modern szerepet: a független állampolgárok testületének szerepét, amely a vádlott bűnösségéről dönt a tanúk által szolgáltatott bizonyítékok alapján.³⁰ Majd a XVII. század végén és a XVIII. században további fejlődés történt. Megfosztották a parlamentet azon előjogától, hogy önkényesen bebörtönözzön állampolgárokat, illetve a különleges bírói fórumaitól – ezek a „*Star Chamber*” és a „*Court of High Commission*” voltak – ahol a politikai ellenfelek egymást vádolhatták. Habár ezek a vádemelések gyakran sikerre vezettek, néhány ügy látványosan megbukott, mert a bírák felmentő ítéletet hoztak. Ezen eljárások alatt a bírák egy új, szimbolikus szerepet szereztek meg: az állampolgárok bástyáját a királyi hatalommal szemben.³¹

Az istenítételek szelleme azonban az azt követő büntetőeljárásokban is tovább élt. Befolyásuk a *common law* esküdszéket alkalmazó bírósági tárgyalásaira széles körben elismert,³² csakúgy, mint azok szerepe az inkvizitórius eljárásban. Ahogy Jacob írja: az ítélet spirituális jellege továbbra is nagymértékben jelen volt a kontinentális Európa bírói koncepciójában,³³ így az istenítételek „jogilag” elismerést nyertek a kínvallatás szerepeiben.³⁴

1.2. Az inkvizitórius eljárás és a középkori egyház

Az erkölcsi tekintélyen és hierarchián alapuló koncepciójáról, a szigoron alapuló egyházi nyomozásról, és mindennekfelett az isteni akarat megjelenéséről az ítéletekben alkotott felfogás alapján a *processus per inquisitionem* olyan eljárás volt, mely a középkori egyházzal szoros kapcsolatban állt. Andrews leírta a katolikus eljárás ábrázolását, különösen a kínvallatás vezeklési és szellemi megtisztító szerepét,³⁵ és azt is – mint ahogyan azt Langbein is nyomatékosan megállapította –, hogy az eljárás inkább kánonjoginak, mint római joginak volt nevezhető.³⁶

Az 1215-ös Lateráni Zsinat idején javában zajlott *Languedoc*-ban az albigensek kereszties hadjárata és a pápaság az eretnokség problémájával volt elfoglalva.³⁷ Ahelyett, hogy „nyíltan” fellépett volna az erőszakkal vagy kisajátításokkal szemben, az eretnokség az egyének csoportjának titkos, értelmiségi formája volt, melyet a kölcsönös bizalom jellemzett.³⁸ Amennyiben a sértett fél nem jelentkezett, az akkuzatórius eljárás hagyományos változatai teljesen hatástalanok maradtak a tekintetben, hogy megtörjék a

²⁹ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 8. p.

³⁰ PLUCKNETT, T.: *A concise history of the common law*. (5 edn.) Boston. 1856. 129-130. p.

³¹ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 8. p.

³² OLSON, T.: 109-196. p.

³³ JACOB, R.: 44. p.

³⁴ FOUCAULT, M.: *Discipline and Punish*. Penguin, Harmondsworth. 1974. 39-40. p.

³⁵ ANDREWS, R.: *Law, Magistracy, and Crime in Old Regime Paris, 1735-1789*. CUP, Cambridge. 1994. 429-451. p.

³⁶ LANGBEIN, J.: 138. p.

³⁷ RUTHVEN, M.: *Torture, The Grand Conspiracy*. Weidenfeld and Nicolson, London. 1978. 75-97. p.

³⁸ RUTHVEN, M.: 51-52. p.; PETERS, E.: *Torture*. Blackwell, Oxford. 1985. 51-54. p.

hallgatást. Következésképp, a Zsinat szívesen támaszkodott a sokkal kifinomultabb római jogi ajánlásokra, amelyek már teret nyertek az egyházi bíróságok előtt.

Ennek az új eljárási módszernek a legismertebb előfutára az 1233-ban IX. Gergely pápa és II. Hódló Frigyes által megalkotott pápai inkvizíció volt.³⁹ Az inkvizíció által használt eljárás a római-kánonjogi módszer legszélsőségesebb korai változatának tekinthető. A kihallgatások – melyeket ferences rendi és dominikánus inkvizítorok felügyeltek – zártkörűen zajlottak, miután az eretnekséggel gyanúsított személyt tanúvalomlás alapján leleplezték. A hangsúly mindig a megbánáson volt, továbbá gyakran jelentősen csökkentették annak a személynek a büntetését, aki beismerte tettét és önként megnevezte szövetségeseit. Jegyző jegyezte fel a gyanúsított ismételt kihallgatásait, aki egyedül volt jelen az inkvizítorral.⁴⁰ 1252-től a kínvallatás megengedett módszerre vált. A korabeli világi és egyházi inkvizitórius eljárások által alkalmazott kezdetleges jogi garanciák (védőhöz való jog, a tanú személyazonosságának megállapíthatósága, a bizonyítékok elfogadhatósága, a fellebbezés joga), itt ritkán álltak rendelkezésre.⁴¹ A jogászokkal ellentétben az inkvizítorok teológusok voltak, akiknek a lelkek megváltása volt a feladatuk, így nem voltak szabályokhoz kötve:

„Az inkvizitort feljogosították és utasították arra, hogy gyorsan járjon el, hagyja figyelmen kívül az előírásokat, ne engedjen teret semmilyen felmerülő jogi akadálnak, vagy a vitatkozó ügyvédeknek. Amennyire csak lehetséges, rövidítse le az eljárásokat azáltal, hogy megfosztja a vádlottat a védelemhez szükséges eszközöktől, és azzal, hogy elutasít minden fellebbezést és pergátló kifogást.”⁴²

Az elítélt eretneket átadták a civil végrehajtó erőknél megégetésre, ugyanis az inkvizíciónak erre nem volt lehetősége. Spanyolországot és Rómát leszámítva, az inkvizíció nem volt központilag megszervezett, területi szinten működött (mint például Languedoc-ban, ahonnan az eretnecség elterjedt). Következésképp ez Európa déli, központi és nyugati részeire korlátozódott, Angliában sohasem volt inkvizíció.⁴³ Bár az inkvizíció kínvallatási formáit és a világi *processus per inquisitorem*-től való eljárási eltéréseit az angolszász jogirodalomban eltúlozták és torz képet rajzoltak róla,⁴⁴ azonban a jogtudósok által kidolgozott eljárási garanciákat az inkvizítor bírák valóban nem alkalmazták.

Ugyanakkor, ahogyan ezek az újító eljárások a pápai inkvizítorok segítségével utat törtek, a világi bíróságok előtt is fejlődés volt tapasztalható. Esmein kijelentette, hogy a világi eljárás nem más, mint a világi bíróságok által lemásolt egyházi minta.⁴⁵ Valójában az inkvizitórius módszer először a XIII. században Languedoc-ban terjedt el az olasz államokkal való kapcsolattartáson keresztül.⁴⁶ Az elterjedés folyamata Észak-Franciaországban jóval lassabb volt, és csak a XIV. századtól vált általánossá, habár az

³⁹ LEA, H.: *The Inquisition of the Middle Ages: Its Organisation and Operation*. Eyre and Spottiswode, London. 1963. 55-120. p.; HAMILTON, B.: *The Medieval Inquisition*. Arnold, London. 1981. 31-39. p.

⁴⁰ LEA, H.: 152-183. p.

⁴¹ ESMEIN, A.: 93. p.; PETERS, E.: 66. p.

⁴² LEA, H.: 158. p.

⁴³ LEA, H.: 46. p.

⁴⁴ KELLY, H.: *Inquisition and Other Trial Procedures in the Medieval West*. Ashgate, Aldershot. 2001. vii-xxiv. p.

⁴⁵ ESMEIN, A.: 1914. 79-94. p.

⁴⁶ CARBASSE, J.: *Historie du Droit Pénal et de la Justice Pénale*. Presses Universitaires de la France, Paris. 2000. 155-156. p.

inkvizíció királyi bíróságokon való alkalmazásának serkentő tényezőnek kellett volna lennie.⁴⁷

1.3. A római-kánonjogi módszer

Az új római-kánonjogi eljárás fő jellemzői Kelly megállapítása alapján:

„Az inkvizitórius eljárástól való alapvető vagy „sajátos eltérés” az volt, hogy a vádló helyett a bíró ismertette a vádlottal a vádpontokat.”⁴⁸

Ugyanakkor a szakirodalomban az eljárás úgy jelenik meg és úgy ágyazódik be a kontinentális Európa jogtudományába, mint az akkuzatórius (sértett-központú) eljárás ellentételezése az inkvizitórius (bíró-központú) szemlélet által. Langbein álláspontja szerint az *Inquisitionsprozess*-t két, a német jogtudományban kialakult intézménnyel lehet körülírni, ezek: az *Officialmaxime* (hivatalos hatósági kontroll minden eljárási szakaszban) és az *Offizialprinzip* (bírói nyomozás).⁴⁹

Az új eljárásban – melynek szabályait a Lateráni Zsinat⁵⁰ és a pápai dekrétumok fektették le – a vádlottat a bíróság elé vihették, eskütelletel lehetett kihallgatni, és ha szükséges volt, az inkvizitor elrendelhetette kínvallatás alá vetését. (Az inkvizitórius eljárás eredeti koncepciója alapján ez csak akkor fordulhatott elő, ha a közösség egy tekintélyes tagja hitt a vádlott bűnösségében (*fama publica*).)

A kontinentális inkvizitórius eljárás hanyatlásának meghatározó oka a kínvallatás módszerének alkalmazása volt. Furcsának tűnhet, de a kínvallatás büntetőeljárásba történő bevezetését a legjobb szándék vezérelte: védeni a vádlottat a nem megfelelő bizonyítékokon alapuló téves elítélés ellen; illetve biztosítani, hogy olyan döntés szülessen, mint amelyet egykor Isten hozott.⁵¹

A kínvallatás bírósági eljárás keretében történő alkalmazása először a XIII. század során jelentkezett az egyházi bíróságokon és a pápai inkvizíció során.⁵² Ezt megelőzően a germán országokbeli és nyugat-európai akkuzatórius modellekben nem volt helye a kényszervallatásnak,⁵³ és az egyház is aktívan tiltakozott annak használatát ellen. (Mindemellett, 1210-ben Azo nagyszabású jogtudományi munkájában fényt derített arra, hogy a római törvénykönyvek a rabszolgák kínvallatását nem elleneztek.)⁵⁴ A kínvallatás széleskörű bírósági használatára bőségesen találhatunk tudományos indokolásokat, és 1252-től a pápaság készen állt arra, hogy engedélyezze használatukat az eretnokség ellen vívott harcban. IX. Lajos az 1252-es rendeletében engedélyezte a kínvallatás használatát a francia királyi bíróságokon, és ez a gyakorlat gyorsan elterjedt Európa világi bíróságain. Bár sosem nyert jelentős teret Anglia és Dánia bíróságain, 600 évig ez volt a bírói vizsgálat elsődleges módja a kontinentális Európa azon országaiban, melyek jogrendszere a római-kánonjogi törvényeken alapult.⁵⁵ Ahogy Langbein írja:

⁴⁷ VOGLER, R.: 26. p.

⁴⁸ KELLY, H.: 446. p.

⁴⁹ LANGBEIN, J.: 131. p.

⁵⁰ C.24 X, 'de accus.' V.1.

⁵¹ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 8-9. p.

⁵² LANGBEIN, J.: *Torture and the Law of Proof. Europe and England in the Ancien Régime*. University Chicago Press, Chicago. 1977.

⁵³ ESMEIN, A.: 108. p.; RUTHVEN, M.: 43-44. p.; PETERS, E.: 39. p.

⁵⁴ VOGLER, R.: 27. p.

⁵⁵ VOGLER, R.: 27. p.

„A kínvallatás a büntetőeljárás része volt, melyet rendszeresen alkalmaztak annak érdekében, hogy lefolyassák a nyomozást és vádat emelhessenek a bíróság előtt. Ezt a rendszert bírói kínvallatásnak nevezték.”⁵⁶

A kínvallatást azonban nem az önkényesség jegyében használták, és Franciaországban például csak végső eszközként alkalmazták. Bizonyos értelemben a kínvallatás kialakulása ebben a rendszerben elkerülhetetlen volt, és egyenes következménye volt a római-kánonjogi rendszer által megkövetelt szigorú módszertannak és bizonyítási rendszernek. Dél-, Közép- és Nyugat-Európában elterjedt, ám Angliában sohasem volt inkvizíció.⁵⁷ Ahogy Esmein írja: a kínvallatás és a római-kánonjogi bizonyítási módszer ugyanannak a hibás folyamatnak a részét képezték.⁵⁸

A római jogi jogtudósok által ismertetett rendszer négy alapvető bizonyítási eszközt tartalmaz: tanúvallomások, beismerések (szóbeli bizonyítékok), írásos dokumentumok (tárgyi bizonyítékok), és vélelmek (feltevésen alapuló bizonyítékok). A bírónak csak akkor állt jogában elrendelni a kínvallatást vagy az ítélet végrehajtását, amennyiben a bizonyítékokra vonatkozó előfeltételek adottak voltak. Ugyanakkor, ha e feltételek bármelyike fennállt, a bírónak további mérlegelés nélkül kötelessége volt rendelkezni.

„A bíró, akár egy csemballó, aszerint szólalt meg, hogy milyen hangnemben játszottak rajta. A bizonyítékok ilyen önkényuralma az inkvizitórius eljárás és az eljárás titkos jellemzőjének ellensúlyozásaképp alakult ki.”⁵⁹

A római-kánonjogi rendszerben a bizonyítékokkal szemben támasztott követelmények különösen magasak és sokkal szigorúbbak voltak, mint a *common law* rendszerében.⁶⁰ Két jól ismert alapelvre épültek. Az egyik szerint a bizonyítás a vádlót terheli (*actori incumbit probatio*), a másik értelmében a bizonyítéknak világosnak kell lennie ahhoz (*probation plena* – világosabb, mint délben a Nap), hogy a bűnösség megállapítható legyen.⁶¹ Ezek a szabályok hangsúlyozottan nem a törvényes eljárás védelmét szolgálták, de az volt a céljuk, hogy gondoskodjanak a jogbiztonságról, a szakszerű bizonyításról, valamint a bírák alárendeltségéről. A vádlott által megerősített beismerés hiányában (*probatio probatissima* vagy a „bizonyítékok királynője”), két szemtanú egybehangzó vallomása a bűncselekménnyről (teljes bizonyíték) volt a feltétele a bűnösség megállapításának. A közvetett bizonyíték (*indicia*) önmagában nem volt elegendő. Amennyiben az egyik tanú hallomásból szerzett információkról vagy logikátlan dolgokról tanúskodott, illetve amennyiben bármely tanú cselekvőképtelen volt, akkor ezek alapján bűnösséget nem lehetett megállapítani. Ez a szabály a „*testis unus, testis nullus*” (egy tanú nem tanú) szabálya.

Abból az elvből, hogy a tagadásban lévő vádlott bűnösségének megállapításához két tanú egybehangzó vallomása szükséges, fejlődött ki a bizonyítékok értékelésének rendszere, amelyet a francia jogászok „*preuve legale*”-nak neveznek. A kötött bizonyítási szabály azonban jó néhány esetben nyilvánvaló akadályt képezte az igazság kiderítésének. Ezt oly módon próbálták kiküszöbölni, hogy megengedték az eljárás alá vont vádlottnak, hogy kínvallatásnak vesse alá magát, mintegy ösztönzéseként a vallomástételre.⁶²

⁵⁶ LANGBEIN, J.: 3. p.

⁵⁷ LEA, H.: 46. p.

⁵⁸ ESMEIN, A.: 113. p.

⁵⁹ ESMEIN, A.: 251. p.

⁶⁰ LANGBEIN, J.: 1977. 4-5. p.; RUTHVEN, M.: 43-71. p.; ANDREWS, R.: 441-446. p.

⁶¹ CARBASSE, J.: 167. p.

⁶² DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 9. p.

E látszólag humánus elvárások szigorúsága szinte lehetetlenné tette a bűnösség kétértelműségét kizáró megállapítását. Azok, akik ezt az eljárást alkalmazták, egyre jobban rá voltak kényszerítve a kínvallatások alkalmazására, azért, hogy felmutathassák a szükséges „teljes bizonyítékot.” A jogtudomány szerint az előzetes bizonyítékok egy sajátos rétegére, a „fél bizonyíték”-ra volt szükség ahhoz, hogy a kínvallatás megkezdhető legyen. Például egy tanú vallomása vagy egy megfelelő súlyosságú közvetett bizonyíték elegendő lehetett. A kínvallatás célja nem egyszerűen a beismerés elnyerése volt, hanem egy *ellenőrizhető* beismerő vallomás megszerzése, melyet csak az elkövető ismerhetett. A beismerő vallomást, ha kínvallatás árán szerezték is meg, a „bizonyítékok királynőjének” tekintették. A beismerést meg kellett ismételni, miután a kínvallatás lezajlott, és a letartóztatottnak meg volt a lehetősége arra, hogy visszavonja azt, habár ez a tortúra elkerülhetetlen megismétléséhez vezetett.⁶³

A kínvallatást magát egy igazságügyi tiszttségviselő ellenőrzése alatt hajtották végre. A vádlottnak először megmutatták a vallatóeszközöket, majd felhívták arra, hogy tegyen beismerő vallomást. Ha eredménytelen volt, a vádlottat kínvallatásnak vetették alá, többször is, amennyiben szükséges volt. A kínpad, a vasparipa, a nehéz súlyok, a csigára felhúzás és fejre ejtés, erőszakkal történő vizitálás, tűz felett történő lábperzselés, vagy fájdalmat okozó dolgok cipőben történő elhelyezése Franciaországban általános volt.⁶⁴ A helyi szokásoknak megfelelően, a kínvallatások különböző fajtái voltak használatosak.⁶⁵

Bár a kínvallatások módozatainak szabályozását és törvénykönyvekbe történő rögzítését nem találták „helyénvalónak”, erről a témáról terjedelmes irodalom áll rendelkezésre. A pápai inkvizitor, *Aragon*, *Eymericus* volt az első, aki kiadta az első bírósági kézikönyvet a kínvallatásról a XIV. században.⁶⁶ A nyomtatás feltalálásával a művek megsokszorozódtak.⁶⁷ Jogászok és reformisták, csakúgy, mint *Damhouder of Bruges* (1554), *Hippolytus of Marcellus* (1524), és *Grillandus of Florence* (1584), értekezéseikben „optimisták” voltak az inkvizitor-bírók engedélyének korlátozásával kapcsolatban, hogy megbocsássák szadizmusukat. Jogtudósok lefektettek egy sor komplex doktrínát, melyek megmutatták a használható tortúrák fokát az elkövetett bűncselekmény súlyosságával és az *indicia*-val (bizonyíték) összhangban. *Damhouder* például a következőket ajánlotta:

„A bíró legyen mindig könyörületes, aki tekintettel van a fél kiskorúságára vagy korára, egészségi állapotára. Gondoskodnia kell arról, hogy jó bíró benyomását keltsé, nem vérszomjas zsarnokét. Az elkövetett bűncselekmény súlyosságához, a vádlott ellen felhozott bizonyítékok fokához és válaszai természetéhez igazodva, körültekintően és higgadtan kell kezdenie az eljárást, aztán szigorúbban, majd végül nagyon keményen, ha szükséges. Nem veheti figyelembe a vádlott sikolyait, sírásait, sóhajait, reszketését vagy fájdalmát.”⁶⁸

⁶³ ESMEIN, A.: 114. p.

⁶⁴ MCCLOY, S.: *The Humanitarian Movement in Eighteenth Century France*. University of Kentucky Press, Frankfurt. 1957. 175. p.; RUTHVEN, M.: 60-61. p.; ANDREWS, R.: 446-472. p.

⁶⁵ RUTHVEN, M.: 54-61. p.

⁶⁶ RUTHVEN, M.: 54. p.

⁶⁷ PETERS, E.: 72. p.

⁶⁸ Idézi: RUTHVEN, M.: 63-64. p.

Az idők során a tortúrát szépítve a jogtudomány „la question”-jaként (kérdés) sorolták be, a bizonyítékokra vonatkozó garanciák fokozatosan elenyésztek. Az ismételt kínvallatást betiltották, a tanúkat pedig sziutén kínvallatás alá lehetett vetni.⁶⁹

A gyakorlatban finomították, majd végül törvénykönyvekbe foglalták a kontinentális inkvizitórius eljárást. E kódexek közül a leghíresebb az V. Károly által a Római Szent Birodalomban 1532-ben elfogadott *Constitutio Carolina*, illetve a XIV. Lajos által 1670-ben elfogadott *Grand Ordonnance*.⁷⁰ Habár részletkérdésekben vannak eltérések, de maga az eljárás lényege ezekben a kódexekben nagyjából ugyanaz. Az eljárás titkos volt: csak a végső büntetést hozták köztudomásra. Az eljárás az iratokra koncentrált, ezeket mérlegelték a bírák. Habár létezett az ügyész személye, a nyomozás feladata többnyire a bíróságra tartozott. (Ez mai megfogalmazásban azt jelenti, hogy az ügyészi és a bírói funkciók nem voltak tisztán elhatárolva egymástól.) Az eljárás középpontjában a vádlott kihallgatása állt, akinek eskü alatt kellett válaszolnia a feltett kérdésekre, illetve aki – ha elégséges bizonyíték állt rendelkezésre és továbbra is tagadta a bűncselekmény elkövetését –, kínvallatás alá volt vethető.⁷¹

A XVII. század végére felvilágosult európai gondolkodók támadni kezdték a kínvallatás módszerét. A XVIII. század folyamán a kontinensen folyó büntetőeljárás körüli polémia összekapcsolódott az alkotmányossági reformokról szóló vitával, a bírósági tárgyalást a királyi hatalom fontos korlátjaként emlegették. Az angol büntetőeljárás csodálata ebben az időszakban tovább nőtt, és már odáig jutott, hogy néhányan (többnyire *common law* jogászok) azt állították, hogy az ő rendszerük morálisan is a többi felett áll, és az angol büntetőeljárás az egész világon a legjobb.⁷²

1.4. Inkvizitórius eljárás a középkori Franciaországban

LX. Lajos 1254-1260 közötti rendeletei a francia kommunális igazságszolgáltatás lerombolásának mérföldkövei voltak. A meglévő bíróságokon mind a hűbérúr, mind a király átruházta hatalmát a bírákra, és földbirtokaik területén a büntetések kiszabását a *tartományi bírák* (*bailli*), vagy az *előjárók* (*prévot*), délen pedig az *udvarnagyok* (*sénéchaux*) gyakorolták *esküdtbíráskodás* (*Assise*) keretében. 1300-tól a parlamentumok döntöttek büntetőügyekben.⁷³ A helyhatósági vagy tanácsnoki bíróságok a városokban és az egyházi kánonbíróóságokon üléseztek, püspök elnökletével. Ezek a papi rend elleni, eretnokség, boszorkányság, házasságtörés és uzsorával kapcsolatos bűncselekmények felett gyakorolták az igazságszolgáltatást. Mind megélte a *Francia Forradalmat*, de a királyi bíróságok hatalma és befolyása szakadatlanul növekedett a többi bíróság kárára, mely így a központi hatalom fokozódását jelentette.⁷⁴ A növekedés egyik legfontosabb tényezője a *processus per inquisitorem* erejében rejtett.

Azzal, hogy a próbákat és más pre-feudális maradványokat a királyi területeken, – nem pedig a földesúri bíróságokon – megkísérelték eltörölni,⁷⁵ Lajos belekezdett a büntetőbíráskodás meglévő formáinak teljes és radikális újjászervezésébe.

⁶⁹ VOGLER, R.: 30. p.

⁷⁰ ESMEIN, A.: 211-250. p.

⁷¹ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 9. p.

⁷² DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 9-10. p.

⁷³ ESMEIN, A.: 47-49. p.

⁷⁴ ESMEIN, A.: 50-54. p.

⁷⁵ RUTHVEN, M.: 49. p.

„A király [...] megváltoztatta a vallomástétel módszerét. Az új eljárás sokkal bonyolultabb volt, így sokkal több ismeretet igényelt, mint a régi, és az írásbeliség meghatározó szerepet játszott benne. Az egyházi bíróságok gyakorlatáról másolták [...] A tanúkat bírósági idézéssel összehívták, de már nem bíróság előtt kellett megjelenniük, hanem a bírák által megbízott személy előtt, akiket nyomozó személynek (inkvizitor) vagy ülnöknek (auditor) hívtak. Ezek külön-külön, agyafürtan kérdezték ki a tanúkat [...] A felek nem voltak jelen a kihallgatás során.”⁷⁶

A büntető-igazságszolgáltatás új formája nagyfokú kulturális felemelkedést jelentett. A bűncselekmények elbírálása fokozatosan visszaszorult a nyílt piaci területekről a hatóságok irodáiba, *kabinetjeibe* és kinczsobáiba. Habár a két eljárási forma továbbra is egymás mellett létezett, az állami igazságszolgáltatás hanyatlása elkerülhetetlen volt. A „rendes” eljárás megtartotta akkuzatórius jellegét, de csak ott alkalmazták, ahol az előírásoknak megfelelő vádló-fél volt. A „kivételes” eljárás titkos volt, megengedte a kínvallatás alkalmazását, a római-kánonjogi szabályokat követte, és egyre gyakrabban alkalmazták súlyos bűncselekmények elbírálásakor.⁷⁷

A hivatásos jogászok két új kategóriája alakult ki a XIII. századi Franciaországban: a római-kánonjogi bírák és a közvádlók (ügyészek).⁷⁸ Az inkvizitórius eljárást nem lehetett lefolytatni megfelelő személyi állomány nélkül – akiket a legműveltebb értelmiségiek közül verbuváltak –, és akik formális logikán valamint komplex anyagi és eljárási szabályok alkalmazásán nevelkedtek. Az új bírói testület mellett – melyet az *ordo juris* idézett fel –, 1300-tól tanúi lehetünk az új királyi vádhatóság testületi fejlődésének. Funkciója a magánvádló kiszorítása volt, valamint hogy gondoskodjon a „kivételes” eljárás térnyeréséről a „rendes” eljárás felett. Az államügyész tisztségének kialakítása figyelemreméltó francia újítás volt,⁷⁹ és hatékony alkalmazása sokat tett az új eljárás stabilizálása és fejlesztése érdekében. Idővel, az 1400-as évek elejére Spanyolországban, a század végére Olaszországban megjelent a kincstári vádhatóság, majd nem sokkal később Németországban is.⁸⁰

Esmein szerint az írásbeliség volt a változás kulcsa, és ironikus az, hogy az írni-olvasni tudás első és leghatásosabb felhasználása az volt, hogy így a korona és az előke-lő mágánok uralmuk alá vonták a büntetőeljárást.⁸¹ A francia királyi bírák és vádhatóság módszere arra, hogy bevonják a földesúri bíróságokat a királyi igazságszolgáltatásba, a fellebbezés forradalmi koncepciója volt.⁸² Már a római jogi-kánonjogi módszernek szüksége volt fellebbviteli bíróságra, hogy biztosítsák a folyamatosságot és a felügyeletet. Ez teljesen idegen volt a földesúri bíróságokon alkalmazott, rövidebb fogott akkuzatórius eljárási rendszerben,⁸³ de a fellebbezéssel jelentős mértékű fejlődésnek indult ez a rendszer a királyi és földesúri vonalon is. A fellebbezés biztosította a törvényekkel való összhangot is. Hozzájárult ahhoz, hogy átszervezzék az eddigi gyakorlatot a központi hatóságok érdekei szerint, közvetlen konfrontáció vagy eltérő vélemény kialakításának lehetősége nélkül.

⁷⁶ ESMEIN, A.: 106. p.

⁷⁷ VOGLER, R.: 30. p.

⁷⁸ PETERS, E.: 43. p.

⁷⁹ ESMEIN, A.: 114-121. p.

⁸⁰ ESMEIN, A.: 295. p.

⁸¹ ESMEIN, A.: 301. p.

⁸² CARBASSE, J.: 136. p.

⁸³ ESMEIN, A.: 51. p.

Az, hogy felállítsanak egy professzionális királyi bírói és vádhatósági testületet, sokkal nagyratörőbb elképzelés volt, mint az angliai II. Henrik rendelkezése csapatsíki kiszálló bíróról, akiknek egyetlen feladatuk az volt, hogy felügyeljék a szokásjogon alapuló eljárást, melynek velejárói voltak az analfabéta, vagy alacsony képzettségű esküdtek. IX. Lajos rendeletei – melyek ellentétben álltak az 1166-os *Assize of Clarendon* kezdetleges bíraskodásával az akkuzatórius eljárás alkalmazása kapcsán (Henrik 1166-ban kibocsátott törvényeivel) –, haladó és felvilágosult reformok voltak, melyek kiterjesztették az olasz tudósok racionális eljárását és szofisztikáltabb jogtudományát Franciaország minden részére.⁸⁴

A divergencia kiinduló okait nem nehéz kitalálni. A normann hódítás erős királyi hatalmat alakított ki Angliában, innen ered minden tartomány, jogcím és feudális méltóság. Ellenben, egy sokkal szétterjedtebb és komplexebb politikai atmoszféra uralkodott a XIII. századi Franciaországban, a királyi bírót a regionális hatalomkoncentráció elleni fegyvernek tekintették, a pápai inkvizíció sok bíróját pedig a *Languedoc*-ban és máshol burjánzó független eretnekségi mozgalmak elleni fegyverként.⁸⁵ Az eltelt idő szintén jelentős. Az 1166-os *Assize of Clarendon* és az 1254-1260 között hozott IX. Lajos rendeletei között eltelt években, az európai értelmiségi és jogtudományi atmoszféra megváltozott a jogtudósok munkásságainak és a Lateráni Zsinatnak köszönhetően. A *common law* és a kontinentális büntetőeljárás között lévő eltéréseket a két birodalomban lévő eltérő politikai viszonyok okozták.⁸⁶

A *processus per inquisitorem* kezdettől fogva jó lehetőségnek bizonyult arra, hogy megerősítsék a politikai hatalmat az „ellenséges érzületű” lakosság felett. Ruthven hozza észre:

„[...] a világi uralkodók az új eljárást hasznosnak találták igazságszolgáltatásuk kiterjesztésére a divergens és plurális társadalom felett, mely a Karoling birodalom bukásán nőtt fel; egy olyan társadalom felett, ahol az ősi és misztikus szokások megerősítették a jelentéktelen törzsfők hatalmát a központi kormányzás kárára.”⁸⁷

Az egyházi bíróságokon, illetve Észak-Olaszország, valamint Dél-Franciaország világi bíróságain való kialakulásától kezdve az inkvizíciós módszer a középkori abszolutizmus szolgálatában állt. A kontinentális Európában gyorsan elterjedt. Az olasz jogtudósok erős befolyása következtében találhatunk egy korai spanyol változatot az inkvizíciós eljárásra (*pesquisa*) Alfonz Wide Code-jában, az 1263/5-ös *Septenario*-ban,⁸⁸ és a leghaladóbbat Ferdinánd 1521-es rendeletében, a *Fueros de Aragon*-ban. Magyarország, Lengyelország, Oroszország és a Skandináv országok a XIV-XV. századra mind átvették e módszer elemeit, csakúgy, mint az olasz városállamok, Firenze⁸⁹ és Bologna⁹⁰ is.

⁸⁴ VOGLER, R.: 31. p.

⁸⁵ RUTHVEN, M.: 52-53. p.

⁸⁶ VOGLER, R.: 32. p.

⁸⁷ RUTHVEN, M.: 54. p.

⁸⁸ ESMEIN, A.: 295-301. p.

⁸⁹ ZORZI, A.: *The Judicial System in Florence in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*. in: Dean, T.-Lowe, K. (eds.): *Crime, Society and Law in Renaissance Italy*. CUP, Cambridge. 1994. 40-58. p.

⁹⁰ DEAN, T.: *Criminal Justice in Mid-Fifteenth Century Bologna*. in: Dean, T.-Lowe, K. (eds.): *Crime, Society and Law in Renaissance Italy*. CUP, Cambridge. 1994. 16-39. p.

1.5. Inkvizitórius eljárás Németországban: az 1532-es Carolina

A mai Németországot alkotó tartományoknak nem volt céljuk egy olyan mérvű autoritás elérése, mint ami korábban Franciaország sok részén jelen volt. Ennek az eredménye – bár az inkvizíciós eljárás aspektusai már 1258-ban megjelentek a kölni kánonjogi gyakorlatban, mintegy elfogadva azt, hogy a világi bíróságokon sokkal több elhúzódo eljárás van – nem volt teljes,⁹¹ egészen a XVII. és XVIII. századi *Gemeines Deutsches Strafrecht* kihirdetéséig.⁹² Erős központi hatalom hiányában – amilyet *III. Ince* alkotott a pápaság számára, vagy *IX. Lajos* a franciáknak –, Németországban az inkvizitórius eljárás nem fejlődött sokat ígérően. Ennek eredménye az eljárási technikák széles körű választéka volt, melyek – a kánonjog erős befolyása ellenére –, a késő középkorig nem mutattak egyetlen inkvizitórius jellemzőt sem. A német inkvizitórius eljárás legfontosabb állomása a *Constitutio Criminalis Carolina* 1532-es kihirdetése volt.

A kínvallatások a XIII. században jelentek meg, de az eskütétel meglévő formái és a kommunális igazságszolgáltatás mellett – mely Németországban még hosszú ideig fennmaradt, miután Franciaországban már megszűnt –, csak kiegészítő szerepet játszottak.⁹³ *Langbein* kimutatta, hogy az első nem akkuzatórius intézkedéseket a Németország külső részein élő bűnözők, az ún. *Landschadlichen*-ek elleni fegyverként használták (tolvajok, csavargók).⁹⁴ Csak a kívülállók elleni megvetés tudta igazolni a *Landschadlichen*-ek esetében a tradicionális gyakorlattól való eltávolodását, és a XIV. század második felére a rendes bíróságokon elterjedt a kínvallatás alkalmazása. Ettől az időszaktól kezdve világiakból szerveződött nyomozó bizottságok álltak fel (*Schöffen*), melyeknek alapvető szerepük volt a bűnvádi eljárás elterjedésében. Amint *Langbein* bemutatja: bár Németország nem alakított ki egységes és professzionális bírói és vádhatósági testületet a francia modell alapján, azonban az inkvizitórius eljárás nyilvánvaló sajátosságai hosszú időn keresztül használatosak voltak, a XVI. századi ún. római jogi-kánonjogi német recepció előtt.⁹⁵

„... a XIV-XV. századi tartományok közti békék után az *Offizialprinzip* és az *Instruktionsmaxime* mindennapos dolgokká váltak, és velük megérkezett az inkvizitórius eljárás. A reneszánsz törvényhozás megszilárdította, átalaktotta, és olaszos jelleget kölcsönzött az inkvizitórius eljárásnak, amely kimutathatóvá vált a XIV. század közepe óta.”⁹⁶

A német bíróságokon a világi inkvizitorok önfejűen és brutálisan alkalmazták a kínvallatásokat, római jogi-kánonjogi megszorítás nélkül. *Esmein* meghatározta a véres és önkényes igazságszolgáltatás kimenetelét.⁹⁷ A freiburgi *Reichstag* 1497/8-ban a következőket jegyezte le:

„... napi rendszerességgel érkeztek a bíróságokra panaszok a fejedelmek, birodalmi városok, és más szervek ellen, mivel engedélyezték ártatlan emberek halálraítélését és az ítélet jogtalan végrehajtását.”⁹⁸

⁹¹ ESMEIN, A.: 303. p.

⁹² LANGBEIN, J.: 143. p.

⁹³ LANGBEIN, J.: 302-305. p.

⁹⁴ LANGBEIN, J.: 145-148. p.

⁹⁵ LANGBEIN, J.: 140-155. p.

⁹⁶ LANGBEIN, J.: 146-147. p.

⁹⁷ ESMEIN, A.: 304. p.

⁹⁸ LANGBEIN, J.: 155. p.

A *Carolina* 1532-es kibocsátása és ezen időszak között először tettek erőfeszítéseket arra, hogy némi szabályszerűséget vigyenek a bíróságok diszkrecionális gyakorlatába. A *Maximilianischen Halsgerichtsordnung* (1499-1506) sikeresen foglalta össze a létező eljárási formákat egy rendszerezett törvénykönyvbe, az inkvizitórius eljárás szabályai-val egyetemben.⁹⁹ Még jelentősebb az 1498-as *Wormser Reformation*, amely először állított fel akadályt a kínvallatás használatával szemben, az *Indizienlehre*-t.¹⁰⁰ Végezetül, 1507-ben *Baron Johann von Schwartzenburg* bíró és *Hofmeister* udvaronc felügyelte a *Bambergische Halsgerichtsordnung* megfogalmazását Bamberg püspöke számára,¹⁰¹ valamint egy hasonló törvénykönyvét *Casimir* őrgrófja és *Brandenburgi György* számára. Ezek a törvénykönyvek sokat merítettek az olasz jogtudomány forrásaiból, és gondoskodtak egy szellemi és gyakorlati alapról, amelyre később a *Caroliná*-t építették.¹⁰²

Az elképzelést, hogy alkossanak egy büntetőtörvénykönyvet az egész birodalom számára, *V. Károly* jelentette be 1521-ben Wormsban, és egy bizottság elfogadta *Schwartzenburg* szövegét, első használható tervezetként. A városok és birodalmi tartományok azonban kifogásolták ősi jogaik megsértését. A főbb választófejedelemségek, csakúgy, mint Szászország, a Palotagróf és a brandenburgi területek, ellenszenvüket fejezték ki.¹⁰³ Az 1530-as tervezetet csak egy klauzula beiktatása mentette meg, mely abban az esetben írta elő az új szabályok alkalmazását, amennyiben azok nincsenek ellentétben a tartományok „rég, jól bevált, törvényes és igazságos szokásjogával.”¹⁰⁴

Ez a hibrid törvénykönyv, a *Carolina*, 1532. június 22-én lett kihirdetve, és gyorsan az európai inkvizitórius eljárás legfontosabb alkotásává vált. A XIX. századig maradt használatban, illetve fejtette ki befolyását. Az inkvizitórius eljárás szakaszainak a *Carolinába* történő beültetése nem volt feltétlenül szükséges, nagy sikere az önkéntes követésnek köszönhető. A germán tartományok uralkodói elkezdtek helyesen megítélni az eljárás erejét és hatékonyságát, és rájöttek arra, hogy ezzel hatalmuk tovább erősíthető.¹⁰⁵

Először, a római jogi-kanon jogi eljárás szabályait magyarázták el kimerítően németül, valamint ezeket a szabályokat példákkal és kommentárral látták el. *Langbein* szerint a *Carolina* egy „masszív, érthető, tudományos kézikönyv volt, melyet a német recepció keresztülvivői bocsátottak a bírák rendelkezésére”.¹⁰⁶ Másodsorban, a világi *Schöffen*-ek hatalmának visszaszorítását próbálta elérni azzal, hogy korlátozta a nagyrészt "szertartásos" tanúk szerepét az eljárás egyes szakaszaiban. Végezetül, az eljárást ezentúl szabályszerűen rögzítették egy bírósági aktába (*Akte*), rendelkezésre állt egy szakértői elemzés az *Aktenversendung*-nak (aktafelküldés), illetve az akta egyetemi jogászoknak, felülvizsgálat céljából történő megküldésének köszönhetően.¹⁰⁷ Az újítás nem volt annyira szisztematikus és széles körű, mint a francia fellebbezési és felülvizsgálati kon-

⁹⁹ LANGBEIN, J.: 158-159. p.

¹⁰⁰ LANGBEIN, J.: 159-162. p.

¹⁰¹ ESMEIN, A.: 305. p.

¹⁰² VOGLER, R.: 34. p.

¹⁰³ LANGBEIN, J.: 166. p.

¹⁰⁴ ESMEIN, A.: 306. p.

¹⁰⁵ STRAUSS, G.: *Law, Resistance and the State. The Opposition to Roman Law in Reformation Germany*. Princeton University Press, Princeton. 1986. 71-72. p.

¹⁰⁶ LANGBEIN, J.: 207. p.

¹⁰⁷ LANGBEIN, J.: 198-202. p.

cepció (a bűnösök kivégzése általában rögtön az ítélet után történt), de bevezetett néhány felülbírálati elemet.¹⁰⁸

A *Carolina* – legfontosabb újításaként – a kínvallatások alkalmazására alapvető feltételeket alkotott: az *Indizienlehre* (két vagy három tanú, mint bizonyíték). A beismerés szerepe központi fontosságú maradt, ám az új eljárás alatt a bíró maga vezethette le a kihallgatást, és rendelhette el a kínvallatást, de csak akkor, ha a bizonyítékon alapuló feltételek teljesültek. A küszöb sokkal alacsonyabb volt, mint Franciaországban, ám ott ezen időszak alatt, a kínvallatás szabályozása, intenzitása, valamint hossza teljesen a bíróra volt bízva.¹⁰⁹ Ellentétben a mai francia eljárással, a német szabályok az ítélethozatalra specializálódtak: az ítéletet nyilvánosan hozták a vádlott tudomására, annak végrehajtása előtt. *Langbein* megállapítása szerint ez pusztán színháték volt: a formális perbeszédet (melyeknek nem volt gyakorlati jelentősége, amennyiben az ítéletet már leírták) a bíróságon tartották, nyilvánosan, de az ügyvédeknek nem volt jelentős szerepük az eljárás egyetlen szakaszában sem. A *Schöffenen* szerepe sokkal korlátozottabb volt és a törvénykönyv továbbra sem alkalmazta a francia vádhatósági koncepciót.¹¹⁰

A fentiek ellenére a *Carolina* nagy előrelépést jelentett a professzionális eljárásban, valamint az inkvizitórius eljárás Németországban történő meghonosításában. Ettől az időszaktól vált lehetővé az inkvizícióról alapuló közös jogi kultúra megalapozása a kontinensen. Ahogyan *Strauss* is rámutatott, az inkvizitórius eljárás bevezetése a *reformáció* alapvető részét képezte – új államok kialakulását és megerősödését.¹¹¹ Franciaország 1539-ben, spanyol Hollandia pedig 1570-ben irányadó törvénykönyveket dolgozott ki;¹¹² a holland jogászok befolyása, és a bírósági kínvallatás elméletei megtalálhatók az 1601-es holland törvénykönyvben, melyet a poroszok 1620-ban átvettek.¹¹³ 1635-ben *Carpzov* megfogalmazott egy százsz törvénykönyvet, mely megkísérelte összhangba hozni a *Caroliná-t* a százsz törvényekkel.¹¹⁴ A későbbi törvényhozások során láthatjuk a *Schöffenen* progresszív hanyatlását, különösen a porosz törvénykönyvekben (1717), Hannoverben (1736), Bajoriában (1751), és Gothában (1776). Mária Terézia 1767-es *Nemesis Theresianájá*-ban Ausztria követte a *Caroliná-t* abban, hogy a bírónak nagyfokú mérlegelési lehetőséget biztosított, és a kínvallatási módszereket hosszasan ecsegette.¹¹⁵

Még Oroszországban is érzékelhető volt az inkvizitórius eljárás hatása. *Alexei cár* 1649-es *Ulozhenie*-ben dacolt az akkuzatórius módszertannal, de csak *Nagy Péter* 1715-ös rendelete után vezették be az inkvizitórius eljárást.¹¹⁶ Habár a rendelet néhány helyen átvett a svéd, dán és német katonai törvénykönyvekből, a római jogi bizonyítási rendszert alkalmazták, mely a tanú szociális helyzetének vizsgálati súlyt tulajdonított. A bírói testületet közvetlenül a tanulatlan katonai/arisztokrata elitből toborozták, akiknek jogkörük volt a kínvallatás széles alkalmazására. A cárok ellenséges viszonya a jogá-

¹⁰⁸ VÖGLER, R.: 34. p.

¹⁰⁹ VAN DULMEN, R.: *Theatre of Horror. Crime and Punishment in Early Modern Germany*. Polity, Cambridge. 1990. 14. p.

¹¹⁰ LANGBEIN, J.: 188-192. p.

¹¹¹ STRAUSS, G.: 75. p.

¹¹² LANGBEIN, J.: 129. p.

¹¹³ ESMEIN, A.: 309-314. p.

¹¹⁴ ESMEIN, A.: 309-311. p.

¹¹⁵ BERNARD, P.: *The Limits of the Enlightenment. Joseph II and the Law*. University of Illinois Press, Urbana. 1979. 5-12. p.

¹¹⁶ LEDONNE, J.: *Criminal Investigations Before the Great Reforms*. Russian History 1(2), 1974. 102. p.

szok felé közismert,¹¹⁷ a rendszer Európában a legfanatikusabb és leghaladásellenesebb volt.¹¹⁸ „A birodalmi igazságszolgáltatás”¹¹⁹ titkosságon, bürokrácián és kínvallatáson alapult.¹²⁰ A vizsgálatokat autoriter rendőrség végezte kiterjedt hatáskörrel,¹²¹ a kínvallatás pedig a nyomozás elbírálása volt, konkrét vádlott vagy tanúk hiánya esetén.¹²²

A *Carolina* és az azt követő törvénykönyvek az inkvizitórius eljárás győzelmét és dominanciáját jelentették Európában. A XVII. századi francia reform e módszertan egy újabb és haladóbb változatának megalkotására törekedett.¹²³

1.6. Az 1670-es *Code Louis*

A francia inkvizitórius eljárás kialakítása egy fokozatos reformfolyamat volt 1498-as, IX. Lajos általi megalkotása óta. A *Blois-i Ordonance* az eljárások titkosságát hangsúlyozta, és sokkal szigorúbb feltételeket szabott a kínvallatások elrendeléséhez, ezzel egyértelműen elkülönítve egymástól a „rendes” és „rendkívüli” (kínvallatásos és titkos) eljárást.¹²⁴ Hasonlóan, az 1539-es *Villers-Cotterets-i* rendelet, amely megalkotta egy komplett törvénykönyv alapját, az eljárást egy előkészítő és egy döntéshozó szakaszra tagolta.¹²⁵ A törvénykönyv rögzítette, hogy a vádlottnak nem lehet védőügyvédje,¹²⁶ és a nyilvánosság végső elemét is eltörölte azzal, hogy lehetővé tette a bíró segédje számára az ítéletnek a vádlott cellájában történő közlését.¹²⁷ A titkosság ezzel teljessé vált.

„A jogi képviselő segítségét, és a tanúk szabad beidézésének lehetőségét megvonták a védelemtől. A ravasz, és gyakran alattomos kihallgatások szörnyű helyzetbe hozták a vádlottat, az 1498-as *Ordonance* után azonban a helyzete még elkeserítőbb volt, az 1539-es *Ordonance* pedig további szigorításokat vezetett be.”¹²⁸

E jogszabályok szigorának célja – állítólag a százéves háborúra való reagálásképp –, hogy „elrettentse a gonosztevőket, és megnyugtassa az állampolgárokat”.¹²⁹ Csak a kisebbségben lévők, mint *Constantin, Du Moulin, Ayrault* és *Montaigne* illeték kritikával ezt a „veszélyes ötletet”.¹³⁰

XIV. Lajos után evidens volt, hogy a rendeletek felszaporítására alapozott büntető igazságszolgáltatás rendszere megérett az állandósításra. Az 1648-as *Fronde* csapás után,¹³¹ Lajos alkalmatlanná vált a Párizsi Parlament összehívására az igazságszolgáltatási reformjának megvitatása céljából, annak ellenére, hogy megalkotott egy végső feltebbviteli fórumot, és a figyelem középpontjába a bírói rendszerről alkotott vita került.

¹¹⁷ WORTMAN, R.: *Peter the Great and Court Procedure*. Canadian American Slavic Studies 8(2). 1974. 304. p.

¹¹⁸ KUTCHEROV, S.: *Courts, Lawyers and Trials under the Last Three Tsars*. Praeger, New York. 1953. 3-20. p.

¹¹⁹ BHAT, G.: *The Consensual Dimension of Late Russian Criminal Procedure: the Example of Trial by Jury*. in: Solomon, P. (ed.): *Reforming Justice in Russia 1864-1996. Power, Culture and the Limits of Legal Order*. M.E. Sharpe, Armonk. 1997. 62. p.

¹²⁰ LEDONNE, J.: 111-113. p.

¹²¹ KUTCHEROV, S.: 2-3. p.

¹²² KUTCHEROV, S.: 36-37. p.

¹²³ VOGLER, R.: 36. p.

¹²⁴ ESMEIN, A.: 145-148. p.

¹²⁵ LANGBEIN, J.: 243-248. p.

¹²⁶ 162-es cikkely

¹²⁷ ESMEIN, A.: 159-160. p.

¹²⁸ ESMEIN, A.: 160-161. p.

¹²⁹ CARBASSE, J.: 177-179. p.

¹³⁰ MORRISON, I.: *Montaigne and Torture in Criminal Justice*. French Studies Bulletin 58(1), 1996. 9-10. p.

¹³¹ ROYER, J.P.: *Historie de la Justice en France*. Presses Universitaires de France, Paris. 2001. 31-34. p.

Ehelyett, az új törvénykönyv nagyban királyi újítás volt, és az állandósítás feladata La-jos pénzügyi tanácsadójára, *Jean-Baptiste Colbert*-re volt bízva. *Colbert* összehívott egy tanácsadókból álló bizottságot és azzal bízta meg őket, hogy „vizsgáljanak meg mindent, ami a királyság igazságszolgáltatási rendszeréhez kapcsolódik”, és vázolják fel javaslataikat. A munkálatokat 1670-re fejezték be; néhány rövid tárgyalás után a parlament képviselőivel, augusztusban Saint-Germain-en-Laye-ban kiadták a *Code Louis*-t.

Esmein véleménye szerint a fő cél a középkori eljárás bonyolultságától való elszakadás, és egy „erős és biztos elnyomás” kiépítése volt.¹³² Fő vívmánya a bizonyítási eszközök skálájának kiszélesítése, melyre a bírák is támaszkodhattak, mikor szabályozták a kínvallatás elrendelésének feltételeit. Néhány elrettentő ítélet kihirdetése újból a nyilvánosság előtt történt. 28 címből és 407 cikkelyből állt, melyek az eljárást percre pontosan szabályozták. Az 1670-es *Ordonance*-ban a büntetőeljárás egy folyamatos, bürokratikus eljárásá vált, amelyet az utolsó években¹³³ a bírák és a vádhatóság szigorú felügyelete alá helyeztek.¹³⁴ Három szakaszt lehet elkülöníteni.

Az első szakaszban a bírák elé tárták az elkövetett bűncselekményt egy részletes, rendőrtiszt, vagy a *Chatelet* által összeállított jelentés formájában. A királyi ügyész (*procureur du roi*) általában egyedül is eljárhatott, benyújtva a formális panaszt az egyik bírónak (akit „vizsgáló bírónak” (*juge d'instruction*) neveztek ki), hogy vizsgálja ki az ügyet, és számoljon be róla a bíróság előtt. A második állomás a *tájékozódás* volt, mely alatt a vizsgálóbíró külön-külön, eskü alatt hallgathatta ki a tanúkat és a vádlottat (aki általában őrizetben volt).¹³⁵

A vizsgálóbíró ezután dönthetett, hogy a tények megfelelnek-e a feltételnek, mely az ügyet „*reglé á l'extraordinaire*”-nek minősíti. Amennyiben igen, a tanúkat újra behívták, hogy megerősítsék vallomásukat, és ha szükséges, szembesítsék őket a vádlottal.¹³⁶ A vádlottat soha nem értesítették az eljárási cselekményekről, nem ismerhette a bizonyítékokat, és nem lehetett képviselője. Az ellene felhozott vádakról sem tudott, nem tehetett fel kérdéseket a tanúknak, így lényegében elszigetelték mindenkitől, kivéve a bírót és a börtönőrt.

A harmadik szakaszban a bíró a bizonyítékokról készített aktát átadta a vádhatóság számára további javaslatok megtétele végett. A javaslatok lehettek csupán összefoglalások, vagy irányulhattak jövőbeni vizsgálatokra, de a vádlott kínvallatás útján történő kihallgatására is.¹³⁷ Az ítéletvégrehajtó – aki a vizsgálóbíró felügyelete alatt dolgozott a helyi gyakorlatnak megfelelően – ezt azonnal végrehajthatta. Alternatívaként a vádlottat a *sellette*-n (egy megszégyenítő zsámoly) való térdelés közben lehetett még kihallgatni, a bírák előtt a bíróságon.

A végső kihallgatás után, ha elegendő bizonyíték állt rendelkezésre a bűnösség megállapításához, a vádlottat a bírák elé citálták, hogy az ítéletet kihirdethessék. Ez volt az eljárás egyetlen olyan része, mely a nyilvánosság előtt zajlott. A halálbüntetéseket a

¹³² ESMEIN, A.: 208. p.

¹³³ RUFF, J.: *Crime, Justice and Public Order in Old Regime France*. The Sénéchaussées of Libourne and Bazas, 1769-1789. Croom Helm, London. 1984. 44-46. p.

¹³⁴ WILLS, A.: *Crime and Punishment in Revolutionary Paris*. Greenwood Press, Westport. 1981. 195-200. p.; 44-46. p.; ANDREWS, R.: 446-472. p. 425-493; CARBASSE, J.: 180-190. p.

¹³⁵ McCLOY, S.: *The Humanitarian Movement in Eighteenth Century France*. University of Kentucky Press, Frankfurt. 1957. 175. p.

¹³⁶ ANDREWS, R.: 434. p.

¹³⁷ Egy magasabb fokú bíróság jóváhagyása volt szükséges a kínvallatás elrendeléséhez. Lásd: ANDREWS, R.: 1994. 446. p.

Parlamentnek kellett jóváhagynia, ha egy alsóbb szintű bíróság hozta.¹³⁸ A végrehajtást pedig fel lehetett függeszteni, amennyiben vagy a vádlott vagy a vádhatóság fellebbezést nyújtott be.

A fellebbezések nem tartalmaztak jogi érveket, egyetlen biztosítékuk az érintett bírák nagyobb számában rejlett. A Királyi Bíróság előtti fellebbezés teljesen politikai befolyáson múlt. A büntetést általában azonnal végrehajtották, a büntetések skálája széles volt: kerékbetörés, felakasztás, száműzés, gályarabság (1748-ig), vagy a *bagne* (kemény tengeri munka – 1748 után), megcsonkítás vagy pellengérré állítás.¹³⁹ Az elitét személyt a végrehajtás előtt még alá lehetett vetni kínvallatásnak, azért, hogy felfedje bűntársait. A korona önkényes beavatkozása az állampolgárral szemben lehetséges volt, bírósághoz fordulás nélkül is,¹⁴⁰ *lettres de grace* (felmentő levél) vagy *lettres de cachet* (bebörtönzés büntetőeljárás nélkül) formájában. *Esmein* megjegyzi, hogy a büntetőeljárásnak ez a része szabályozatlan volt, mivel „egy dolog, mely alapvetően önkényes, nem lehet szabályozás tárgya.”¹⁴¹

Az 1670-es francia törvénykönyvre – bizonyítékokra vonatkozó megszorításaival együtt – széles körben úgy tekintettek, mint a fejlődő és hatékony büntetőigazságszolgáltatás egy kiemelkedő modelljére. Törekedett arra, hogy ötvözze a szigorot és a hatékonyságot a sokkal embertelenebb olasz és német kegyetlen bánásmódváltozatok elkerülésével.¹⁴² A francia közbíró intézménye széles körben elismert volt.

Az *Ordonance* erőssége és népszerűsége kegyetlen belső önszabályozásától függött. Ez egy teljesen különböző és nagyban atyáskodó koncepciója volt annak az oltalomnak, amely egy autoriter büntető-igazságszolgáltatást biztosított Franciaországban az elkövetkező három és fél évszázadra.

1.7. Az újabb kori jogtudomány

A *Code Louis* a francia jogtudományban nagyfokú ideológiai felemelkedést jelentett, mely végső fokon az új inkvizitórius koncepció védelmét szolgálta. *Andrews* kritizálja azt a modern feltevést, melynek értelmében az 1670-es törvénykönyv nem volt más, mint a középkori kínvallatás és barbárság továbbélése, melyet a francia forradalom alkalmával jogosan töröltek el. Ezt az ún. „sötét legendát”¹⁴³ először a filozófusok, *Beccaria*, *Voltaire* és *Diderot* támadták, az újkorban viszont már *Esmein*,¹⁴⁴ *Gay* (1959),¹⁴⁵ *Imbert*¹⁴⁶ és *Foucault*¹⁴⁷ is. *Voltaire* például kijelentette, hogy számos pontjában a Büntető Rendelet csupán a vádlott tönkretételére irányult.¹⁴⁸ Számára úgy tűnt,

¹³⁸ KINGSTON, R.: *Criminal Justice in Eighteenth Century Bordeaux, 1715-24*. in: Knafla, L.A. (ed): *Crime, Punishment and reform in Europe*. Paeger, Westport. 2003. 2. p.

¹³⁹ ANDREWS, R. 310-393. p.; CARBASSE, J.: 243-293. p.

¹⁴⁰ CARBASSE, J.: 147-151. p.

¹⁴¹ ESMEIN, A.: 245. p.

¹⁴² ESMEIN, A.: 288. p.

¹⁴³ ANDREWS, R.: 420. p.

¹⁴⁴ ESMEIN, A.: 1914.

¹⁴⁵ GAY, P.: *Voltaire's Politics. The Poet as Realist*. Princeton University Press, Princeton. 1959.

¹⁴⁶ IMBERT, J.: *Les Jurys Criminels sous la Terreur*. in: Martinage, R.-Royer, J.(eds): *Les Destinées du Jury Criminel*. L'Espace Juridique, Lille. 1990. 29-38. p.

¹⁴⁷ FOUCAULT, M.: *Discipline and Punish*. Penguin, Harmondsworth. 1975.

¹⁴⁸ *Commentaire sur le Livre des Délits et des Peines XXV, 572-573.*

hogy „ezeket a könyveket a hóhérok írják.” *Esmein* szerint a törvénykönyv túl komplex és „formalitásokkal teli” volt.¹⁴⁹

„... *sehol sem volt a rendszer szigora jobban erőltetett, vagy a védelem jobban akadályozva. A rendszer a szélsőségek határát súrolta.*”¹⁵⁰

Andrews meggyőzően állítja, hogy a XVII. század szellemi forradalma, melyet *Descartes* „*Discours de la Méthode*” című művében ki is fejtett, kifejezetten jelen volt a törvénykönyvben.¹⁵¹ Elemzésében a kínvallatás fennmaradása aláásta irracionalitásával az eljárás fő célkitűzéseit. Ahogyan *Andrews* írja, a kínvallatás a „megátalkodott és szerencsés plebejusoknak” menekülési lehetőséget nyújtott az igazságszolgáltatás elől. Kutatása világossá teszi, hogy a kínvallatás menekülési útvonalként funkcionált az akasztófa előtt, hasonlóan mint Angliában, ahol a józan ész aláásta a „vérengző törvénykönyv” kegyetlenségeit. A legújabb tudományos munkák nem támasztják alá ezt az állítást. A *Code Louis* alkalmazása Párizsban,¹⁵² Auvergneben,¹⁵³ Dordogneban¹⁵⁴ és Bordeauxban¹⁵⁵ mutatott némi könyörületességet, különösen a Parlament szabályozó hatáskörével kapcsolatban. Továbbá az sem vitás, hogy a tortúra nagy fokú hanyatláson ment keresztül a XVIII. században Franciaországban (de nem szükségképpen mindenhol). 1488-ban a *Chatelet* börtönben a 600 rabból húszat vettek kínvallatás alá, habár *Soman* szerint ez az eltértek 8,5 %-ára emelkedett Párizsban 1539 és 1542 között.¹⁵⁶ 1735 és 1749 között *Andrews* kimutatta, hogy a vidéki bíróságokon a fontosabb ügyek 35 %-ában rendelték el kínvallatást, mely a fellebbezés során 3,5 %-ra redukálódott.¹⁵⁷ *Kingston* megjegyzi, hogy a bordeaux-i parlament, mely a vádlottak 25 %-ánál rendelt el kínvallatást a fellebbviteli ügyekben a XVI. században, az 1715-1724-es időszakban 678 vádlottból csupán 4-et vetett kínvallatás alá.¹⁵⁸ A fizikai kínvallatás elleni hadjárat a XVIII. században végül sikerre vezetett.¹⁵⁹

Az 1670-es szabályozás legényegesebb vonása, hogy megszüntetett minden korlátozást a bizonyítékok eredetére vonatkozóan:

„*A rendelet kiterjesztette azoknak bizonyítási eszközöknek a skáláját, melyek a bűnösség törvényes bizonyítására szolgálhatnak. Amikor a királyi bíróságok elfogadták azon tanúk vallomásait, akiket előzőleg kizártak, ezzel politikai átalakulást hajtottak végre, mely előre mutatta a forradalmi törvényekben a demokrácia hangját.*”¹⁶⁰

Ez a radikális, modern koncepció, mely olyan „tanult büntetőjogi filozófus-bírói karal”¹⁶¹ működött, akik inkább voltak hívek a törvényekhez, mint a királynak,¹⁶² a *processus per inquisitionem*-et a törvényszéki okfejtés fegyelmezésére bízta. Bár az 1670-es törvénykönyv meghatározó jellemzőjeként a kínvallatás szükségtelenül tovább

¹⁴⁹ ESMEIN, A.: 276. p.

¹⁵⁰ ESMEIN, A.: 288. p.

¹⁵¹ ANDREWS, R.: 464. p.

¹⁵² ANDREWS, R.: 1994.

¹⁵³ CAMERON, I.: *Crime and Repression in the Auvergne and the Guyenne 1720-1790*. CUP, Cambridge. 1981.

¹⁵⁴ RUFF, J.: 1984.

¹⁵⁵ KINGSTON, R.: 2003.

¹⁵⁶ Ez szerénynek tűnhet, összehasonlítva Németország 40-90 %-os arányával ebben a században.

¹⁵⁷ ANDREWS, R.: 455. p.

¹⁵⁸ KINGSTON, R.: 16. p.

¹⁵⁹ Franciaországban egy királyi ediktummal törölték el 1780 és 1788 között. Poroszországban 1754-ben, Szászországban 1770-ben, Ausztriában 1776-ban, Bajoriában és Württembergben pedig 1800-ban.

¹⁶⁰ ANDREWS, R.: 466. p.

¹⁶¹ ANDREWS, R.: 421. p.

¹⁶² ANDREWS, R.: 274. p.

élt, a Párizsi Parlament a fellebbezések során fokozatosan mellőzte azt, 1780-as és 1788-as végső eltörléséig.

A kínvallatás tulajdonképpen nem volt ellentét a törvényszéki vizsgálat új módszerével, hanem gyakorlatilag annak központi elemét képezte. A „páciens” teste és elméje feletti abszolút hatalom, az ellenállás leküzdése érdekében alkalmazott abszolút terror alapvető elemei voltak a karteziánus jogtudománynak. A kínvallatás mindenhol jelenlévő fenyegetése a rendszeren belül előrevitte a nyomozást, és megerősítette a bírák autoritását. Ahogyan azt *Beccaria* ironikusan megjegyzi: ez időszakban a tortúra használatát ésszerűnek vélték, az igazság kiderítésének kísérleti úton történő eszközeként tekintettek rá.

„A kínvallatás sikeressége függ az alkattól, mely minden személynél különböző. Arányban áll az erősséggel és érzékenységgel; hogy ezzel a módszerrel derítsenek fényt az igazságra. Ezt a problémát inkább a matematikusoknak kellene megoldaniuk, mint a bírának, de egy biztos: az izmok ereje, és az idegek érzékenysége egy ártatlan embernél is adott, elkerülhetetlen, hogy megtalálják a fájdalomnak azt a fokát, mely beismerésre készteti őt.”¹⁶³

A tudomány és a terror összekapcsolása az 1670-es törvénykönyv megfogalmazása során született, és korai formáját a francia kínvallató szobákban dolgozták ki a *sénéchaussé*-ok (királyi bíróságok) és a *tournelle*-ek. A törvénykönyv élettartama alatti fokozatos eltolódás a fizikai fájdalom okozásától a mentális felé nem csökkentette annak hatalmát. Ragaszkodásával a vádlott teljes passzivitásához és védelem nélküliségéhez az igazság kegyetlen kinyomozásával szemben, a 1670-es abszolutista törvénykönyv az inkvizitórius eljárás klasszikus példájának bizonyult. *Royer* megjegyzi, hogy főbb intézkedései túléltek a francia forradalmat, és beleolvadtak az 1808-as napóleoni újraszervezésbe.¹⁶⁴

A francia forradalomig Franciaországban lényegében egy írásbeli, titkos és inkvizitórius eljárás volt hatályban, törvényileg szabályozott bizonyítási eszközökkel és a kínzás megengedésével.¹⁶⁵ A francia forradalmárok első cselekedeteik egyikeként leváltották országuk büntető eljárásjogi rendszerét olyanra, amelyet ők az angol büntető-eljárás hasonmásának hittek.¹⁶⁶ A változás mégis katasztrófálisnak bizonyult. Az új eljárás hatástalan volt a megnövekedett bűnözési hullám elleni harcban, illetve az egykori társadalmi rend összeomlásának megakadályozásában. Ez a kellemetlen tény az angol ötletek és intézmények iránti csökkenő nemzeti lelkesedéssel társult a csaknem két évtizedig tartó Nagy-Britannia elleni háborúban, amely eredményeként sokan elismerték a forradalmárok által eltörölt, egykori diktatórikus büntető eljárásjogi rendszer erejét. Köztük volt Napóleon császár is. Az általa 1808-ban befejezett kodifikációs munkák eredményeképpen Franciaország áttért egy új büntető eljárásjogi rendszerre, amely a forradalmárok által bevezetett „angol” rendszer előnyeit kombinálta az azt megelőző korábbi rendszerrel.¹⁶⁷

Napóleon 1808-as „*Code d’instruction criminelle*”-je (CIC) az egykori inkvizitórius eljárás átdolgozott változatát vezette be, megfosztva természetesen azt a kín-

¹⁶³ BECCARIA, C.: *Dei Deliti e della Pene*. Idézi: VOGLER, R.: 42. p.

¹⁶⁴ ROYER, J.: *Histoire de la Justice en France*. Presses Universitaires de France, Paris. 2001. 38. p.

¹⁶⁵ ROXIN, C.: *Strafverfahrensrecht*. (25. Auflage.) Verlag C.H.Beck, 1998. 545. p.

¹⁶⁶ ESMEIN, A.: 351. p.

¹⁶⁷ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 10. p.

vallatástól.¹⁶⁸ Eltörölte a vádesküdszék intézményét és annak hatáskörét egy hivatásos bíróból álló testülethez utalta, melynek határozata a gyanúsítottat a „vád állapotába” helyezte. Létrehozott egy új bírósági tisztséget, a vizsgálóbírót, aki a vádlott és a tanúk kihallgatását végezte, vallomásaikat feljegyezte, és összeállította a vádemelés alapját képező anyagot. Eltérően az egykori inkvizitórius eljárástól, az a bíró, aki a kezdeti nyomozást vezette, később nem vehetett részt az érdemi döntés (bűnös vagy ártatlan) meghozatalában. Ezt már egy nyilvános tárgyaláson döntötték el, amelyet új bírák vezettek. Komolyabb ügyekben esküdtekkel együtt ítéleztek, akik saját belátásuk alapján, szabadon mérlegelheték a bizonyítékokat és nem voltak kötve a „*preuve legale*”-hoz, azaz a bizonyítékok törvényes rendjéhez. Ezek az esküdtek azonban már csak *juges de fait* voltak, nem pedig *juges de droit*; tehát csak a tényállást érintő kérdésekben dönthettek, a jogot érintőekben nem.¹⁶⁹ A franciák számára ez nem a régi inkvizitórius rendszerhez való visszatérést jelentette, hanem egy új rendszer bevezetését, amely sem akkuzatórius, sem inkvizitórius, hanem vegyes eljárás volt. A „*Code d'instruction criminelle*” alapjait az 1958-ban hatályba léptetett és máig hatályos *Code de procédure pénale*, az új francia büntető eljárásjogi kódex is megőrizte.¹⁷⁰

Napóleon „*Code d'instruction criminelle*”-je a kontinentális Európa nagy részén elterjedt. Amikor a franciák hegemoniája megszűnt, az újonnan felszabadult országok választhattak, hogy a francia kódexet megtartják (ahogyan Belgium tette); vagy (mint Olaszország és Németország) alapként használják a saját büntető eljárásjogi kódexük megalkotása során.¹⁷¹

A büntető eljárásjog későbbi alakulását a kontinentális Európában az jellemezte, hogy azon országok, amelyek a „*Code d'instruction criminelle*”-et átvették, fokozatosan módosították azt, majd lényegében megváltak tőle.¹⁷²

A módosítás egyik irányzata az a tendencia volt, hogy eltörölték a vizsgálóbíró tisztségét, azt a karaktert, amely a *common law* jogászok szerint csak szimbolikus volt, és a francia rendszert testesítette meg. Németországban 1974-ben, Olaszországban 1988-ban tűnt el a vizsgálóbírói tiszt. Eltörlése különböző okokra vezethető vissza. Leginkább időmegtakarítás volt a cél, ugyanis a munka bizonyos részét tekintve időfelemésztő ismétlésnek tűnt a korábban már a rendőrség és az ügyész által elvégzett teendők mellett. Sokan úgy tartották, hogy a vizsgálóbírói státusz egy nemkívánatos zavart képez a nyomozói és bírói funkciók elválasztása között. (A *common law* jogászok szerint az eltörlés egy paradox helyzetet eredményezett, ugyanis amikor a vizsgálóbíró tisztségét eltörölték, a nyomozati hatáskörét az ügyésznek adták át, akit – noha jogilag kontrollálnak –, ezáltal még erősebb „játékossá” vált a rendszerben.)¹⁷³ Franciaországban két komolyabb javaslat volt a vizsgálóbíró tisztségének elmozdítására, az első 1949-ben, a második 1990-ben.¹⁷⁴ (Ekkor Nagy-Britanniában a közvélemény egy része pártolta a vizsgálóbíró tisztségének bevezetését, a túlbuzgó ügyészség ellen szükséges fellépés, az ártatlanok elítélésének megakadályozására hivatkozva.) Jóllehet Franciaországban sokan támadták e tisztséget, ugyanakkor a támogatottsága is erős volt. Az ügyésszel ellen-

¹⁶⁸ ESMEIN, A.: 462. p.

¹⁶⁹ ROXIN, C.: 546. p.

¹⁷⁰ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.R. (eds): 11. p.

¹⁷¹ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 11. p.

¹⁷² DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 11. p.

¹⁷³ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 11-12. p.

¹⁷⁴ PRADEL, J.: *L'instruction préparatoire*. Paris, 1990. 37. p.

tétben – akit az igazságügy miniszter utasíthatott Franciaországban –, a vizsgálóbíró mentességet élvezett mindenféle kormányzati beavatkozástól. Ez a szabadság lehetővé tette, hogy számos nyomozást folytassanak le olyan személyekkel szemben, akik politikai befolyásukkal élve, megakadályozhatták volna, hogy büntetőeljárás alanyaivá váljanak.¹⁷⁵

Az európai országok – bizonyos mértékig a napóleoni modelltől való eltávolodás következtében – még több *common law* hagyományt igyekeztek átvenni. Németország *Anselm von Feuerbach*¹⁷⁶ és *Carl Mittermaier*¹⁷⁷ hatására követni kezdte azt az elgondolást, mely szerint a bírósági tárgyaláson a tanúknak szóban kell vallomást tenni. 1918-ban Olaszország elfogadta azt az intézményt – amely a *common law* bizonyítási rendszerében alapvető, de a franciák számára idegen hagyomány –, hogy a nyomozás során felvett írásbeli vallomásokat a tárgyaláson eljáró bíróság nem kezelheti bizonyítékként; illetve egy másik – a franciák számára szintén új, de az angolok számára jól ismert – intézményt, a vádalkut.¹⁷⁸

Másrészt, az angol jogból átvett esküdszék rendszerét, mely a „*Code d'instruction criminelle*” egyik legfontosabb elemét jelentette, fokozatosan elhagyták vagy módosították, és ily módon végbement a napóleoni modelltől való teljes eltávolodás.¹⁷⁹ A kontinentális Európában sokáig úgy tartották, hogy az állampolgári jogok nélkülözhetetlen védelmezői az esküdtek. Ez az elgondolás megbukott, amikor a francia forradalom alatt az esküdtek ártatlan emberek ezreit küldték *guillotine* alá. A XIX. század elejétől általános eltávolodás vette kezdetét az esküdszéki modell ideológiájától. A hollandok majdnem rögtön a franciák kivonulása után megszüntették az esküdszéket, és onnantól kezdve a bíróságok kizárólag hivatásos bírákból állnak.¹⁸⁰ Németországban 1924-ben, a Weimari Köztársaság alatt törölték el az esküdszéket, és helyére laikusokkal együtt ülésező hivatásos bírákból álló bíróságokat alkottak, ehhez hasonló megoldás uralkodik Olaszországban is.¹⁸¹ Már Franciaországban sem létezik az esküdszék intézménye: 1941-től a laikus esküdtek csoportja hivatásos bírákkal együtt ülésezik és közösen hozzák határozatukat.¹⁸² Egyedül Belgium az, amely a komolyabb ügyekben megtartotta a 12 laikus emberből álló esküdszéket, amely dönt a bűnösség-ártatlanság kérdésében.¹⁸³

A francia büntetőeljárás Olaszországban, Svájc francia területein, Hollandiában, Belgiumban, Romániában, Oroszországban, Portugáliában és Spanyolországban talált követőkre, a német eljárásjog fejlődésére tette azonban a legerősebb befolyást. A bíróságok felépítése, az államügyészség és az eljárás alapelvei ennek következtében ugyanazt a képet mutatják Németországban, mint Franciaországban.¹⁸⁴

¹⁷⁵ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 12. p.

¹⁷⁶ RITTER VON FEUERBACH, P.: *Betrachtungen über die Oeffentlichkeit und Mündlichkeit der Gerechtkeitspflege*. Giesen, 1821.

¹⁷⁷ MITTERMAIER, C.: *Die Mündlichkeit, das Anklageprinzip, die Oeffentlichkeit und das Geschworenengericht*. Stuttgart and Tübingen, 1845.

¹⁷⁸ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 12. p.

¹⁷⁹ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 12. p.

¹⁸⁰ CORTENS, G.: *Het Nederlands strafprocesrecht*. (3rd edn.) Deventer, 1999. 3. chapter

¹⁸¹ CORTENS, G.: 355-356. p.

¹⁸² MERLE, A.-VITU, A.: *Traité de droit criminel*. (4th edn.) Paris, 1989. § 523.

¹⁸³ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (eds): 13. p.

¹⁸⁴ ROXIN, C.: 546. p.

2. Az anglo-amerikai akkuzatórius tradíció

2.1. Az akkuzatórius eljárás keletkezése

A XVIII. század közepére tehető eljárási átalakulásnak nagy horderejű következményei voltak, melyek túlnyúltak a büntetőeljáráson, és megváltoztatták az állam és egyén közti kapcsolatrendszer is. A nyugati civilizációk büntetőeljárásaiban először fedezhettünk fel emberi jogi elemeket. Ettől az időszaktól kezdve Angliában a bíróság egyre kevésbé tekinthető egy királyi „mellékbíróságnak”, melyben a lojális bírák jelentették a monarchia feudális erejét; lassan egy nyílt és független fórum jegyeit öltötte magára a jogokról való tárgyalás érdekében, autonóm szereplőkkel.¹⁸⁵

Az akkuzatórius eljárás, melynek első írásos megjelenése az *Old Bailey*-ben volt Londonban az 1730-as években, volt a változás első szervező alapelve. A korábbi joganyagok, mint a *Habeas Corpus*, vagy az 1696-os *Treason Trials Act* bár az eljárási jogosítványok kiszélesítésére vállalkoztak, mindazonáltal a politikai elit érdekei korlátozták őket.¹⁸⁶ Az akkuzatórius büntetőeljárás ellenben mindenkit széles körű jogosultságokkal ruházott fel. Empirikus alapot próbált biztosítani az olyan egyetemes törvénykönyveknek, mint az amerikai *Bill of Rights* vagy a francia Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata, és kísérletet tett az állam és egyén közti kapcsolatrendszer megváltoztatására egy – elsődlegesen jogokon alapuló – politikai és jogi kultúra kialakítása által.

Nem véletlen, hogy az akkuzatórius eljárás első megjelenése Angliában történt a XVIII. század eleje és közepe között. A doktrína, melyet a piac inspirált, az új kapitalistákat képviselő emberek által tört utat, és az ipari forradalom ideológiájával volt telítve. Ahhoz, hogy megérthessük ezt az átalakulást, először a büntetőeljárást, majd a bizonyításban bekövetkező változásokat vizsgáljuk.

Az újkorit megelőző büntetőeljárás Angliában nélkülözte a terhelti jogokat, autoriter volt, és majdnem annyira kegyetlen, mint kontinentális megfelelője. A vádlott az eljárás passzív tárgya volt, és csak ritkán volt elég bátorsága vagy képzettsége ahhoz, hogy bármilyen módon is beavatkozzon.¹⁸⁷ A bírák irányították az eljárást, mivel ők voltak a jogi ismeretek egyedüli letéteményesei, mégis növekvő magabiztosságuk a XVII. századtól kezdődően fenyegette autonómiájukat.

A szabály, mely meggátolta a jogi képviselő igénybevételét bűncselekmény elkövetése esetén (minden súlyos bűncselekmény elkövetésekor, kivéve a felségárulást), legalább a XII. századra vezethető vissza. *Pollock és Maitland* szerint:

„a *Leges Henrici*-ben már a bűncselekmény miatti vádemelés sajátos jele volt az, hogy a vádlottnak nem lehetett jogi képviselője, de rögtön kellett válaszolnia; minden más peres ügyben viszont az egyénnek lehetett jogi képviselője.”¹⁸⁸

Ebben a szabályban benne rejtett az a feudális elv, hogy senkinek nem lehetett jogi képviselője a Király ellen,¹⁸⁹ és a büntetőeljárásban szereplő bizonyítékokra úgy tekintettek, mint egy világos és egyszerű ténykérdésre a bíró számára.¹⁹⁰

¹⁸⁵ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (ed): 13. p.

¹⁸⁶ SHAPIRO, B.: *Probability and Certainty in Seventeenth-Century England*. Princeton University Press, Princeton. 1983.

¹⁸⁷ Például: Trial of Throckmorton, 1 *State Trials*, cols. 809-902

¹⁸⁸ POLLOCK, F.-MAITLAND, F.: *The History of English Law Before the Time of Edward I* (vol.1.). CUP, Cambridge. 1898. 211. p.

¹⁸⁹ CAIRNS, D.: *Advocacy and the Making of the Adversarial Criminal Trial, 1800-1865*. Clarendon, Oxford. 1998. 26. p.

Összehasonlítva a mai kontinentális modellekkel, az angol büntetőeljárás kezdetlegessége, egyszerű és felületes volt. Mivel teljes mértékben szóbeli volt, gyakorlatilag semmilyen nyomot nem hagyott maga után. Ezidáig csak jogirodalmi következtetések álltak rendelkezésre, hogy kiindulási pontként szolgáljanak.¹⁹¹ Manapság többek között Cockburn,¹⁹² Langbein,¹⁹³ Landsman,¹⁹⁴ Beattie¹⁹⁵ és May¹⁹⁶ kutatásai alapján nyílik lehetőségünk az eljárás átfogó jellemzésére.

A büntetőeljárás túlnyomóan akkuzatórius volt.¹⁹⁷ Miután elfogta a vádlottat, a vádló (általában a sértett) a magisztrátus bíró elé vezethette. Az ún. 1555-ös „Mária korabeli reformok” által kialakított eljárás alatt a bíró feladata volt a vádlótól és a tanúktól vallomást felvenni, azzal a céllal, hogy megalapozza az ügyet a vádlott ellen.¹⁹⁸ Beattie szerint, a vádlottnak csekély joga volt az eljárásban; nem közölték vele azt sem, hogy milyen bizonyítékok állnak rendelkezésre vele szemben, továbbá arra sem volt lehetősége, hogy jelen legyen a tanúkihallgatások alkalmával.¹⁹⁹ A bírák előkészítő munkája tisztán arra irányult, hogy támogassák a vádlót, és ahogyan Langbein írja:

„a Mária korabeli rendszer a bíróságot inkább partizánná tette, sem mint igazságkeresővé.”²⁰⁰

A letartóztatottat börtönbe vetették, ahol a betegségek és az elhalálozások aránya kiemelkedően magas volt.²⁰¹ Az Assize bíróság például az illetékességi területén évente mindössze kétszer ülésezett, így gyakran előfordult, hogy a börtönbe vetettek 9 hónapot is eltöltöttek a tárgyalásra várva. A bíróság kötelezte a tanúkat, hogy jelen legyenek a tárgyaláson, a védelemnek semmi eszköze nem volt a tanú beidéztetésére, gyakran még a vele való érintkezésre sem. A tanúkat eskü alatt hallgatták ki, ellenben a védelem összes tanúját (1702-ig) eskü nélkül.²⁰² A vádlottnak nem mutatták meg a vádiratot, és így nem volt tudatában az ellene felhozott vádaknak. Csakis a kínvallatás alkalmazhatóságának hiánya biztosított a letartóztatottnak Angliában jobb helyzetet, mint kontinentális társának az inkvizitórius eljárásban.²⁰³

¹⁹⁰ MILSOM, S.: *Historical Foundations of the Common Law*. Butterworth, London. 1981. 413. p.; HOLDSWORTH, W.: *A History of English Law* (vol.V.). Methuen, London. 1924. 192. p.

¹⁹¹ Faithful tárgyalását például lásd: BUNYAN, J.: *The Pilgrim's Progress*. Penguin, Harmondsworth. 1965. 127-134. p.

¹⁹² COCKBURN, J.: *A History of English Assizes, 1558-1714*. CUP, Cambridge. 1972.; COCKBURN, J.S.: *Crime in England, 1550-1800*. Methuen, London. 1977.

¹⁹³ LANGBEIN, J.: *Torture and the Law of Proof. Europe and England in the Ancien Régime*. University Chicago Press, Chicago. 1977.; LANGBEIN, J.: *The Origins of the Adversarial Criminal Trial*. CUP, Oxford. 2003.

¹⁹⁴ LANDSMAN, S.: *The Rise of the Contentious Spirit: Adversary Procedure in Eighteenth Century England*. Cornell Law Review 75(1), 1990. 497-609. p.

¹⁹⁵ BEATTIE, J.: *Crime and the Courts in England 1660-1800*. Clarendon Press, Oxford. 1986.; BEATTIE, J.: *Scales of Justice: Defence Counsel and the English Criminal Trial in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*. Law and History Review 9(2), 1991. 267. p.

¹⁹⁶ MAY, A.: *The Bar and the Old Bailey: 1750-1850*. University of North Carolina Press, Chapel Hill. 2003.

¹⁹⁷ KING, P.: *Crime, Justice and Discretion in England. 1740-1820*. OUP, Oxford. 2000. 17-46. p.

¹⁹⁸ LANGBEIN, J.: 63-103. p.

¹⁹⁹ BEATTIE, J.: 1986. 271. p.

²⁰⁰ LANGBEIN, J.: 1974. 43. p.

²⁰¹ BEATTIE, J.: *Crime and the Courts in England 1660-1800*. Clarendon Press, Oxford. 1986. 288-309. p.; LANGBEIN, J.: *The Origins of the Adversarial Criminal Trial*. OUP, Oxford. 2003. 49. p.

²⁰² FISCHER, G.: *The Jury's Rise as Lie Detector*. Yale Law Journal 107(3), 1997. 578-711. p.; LANGBEIN, J.: 2003. 51-53. p.

²⁰³ VOGLER, R.: 133. p.

Langbein szerint az egész eljárás a letartóztatott nyilatkozatra kényszerítésére irányult, azért, hogy lehetővé tegye a bíróság számára a vádlott személyiségéről történő véleményformálást, melyre az ítéletet alapítani lehet. Ezt az eljárási szakaszt Langbein „a vádlott beszédéneként” jellemezte. Nagyon gyors volt: Beattie szerint 54 vádlott eljárást folytattak le a Surrey Assize-on 1751-ben, egyenként kb. másfél óra jutott kihallgatásukra.²⁰⁴ Az Old Bailey egy „futószalag” volt, ahol az ügyeket – egészen az 1730-as évekig – sorozatban hallgatták meg, és hoztak bennük ítéletet.²⁰⁵ A letartóztatott részvétele saját védelme érdekében csupán formális volt.

Az eljárás előtti bebörtönzés (ahol a rabok lábán vasbilincs lóg a vád alá helyezésig) a tortúra egy fajtájaként is tekinthető, mely arra irányult, hogy a bebörtönzöttet a passzívításra és a beismerésre kényszerítse. Az Old Bailey Ülésszakáról készült iratok (Old Bailey Session Papers – OSBP) első példányai szolgálnak némi információval az eljárásról. A bebörtönzött szerepe az volt, hogy kommentálja a vád bizonyítékait. Az eljárás e szervezetlen mivolta széles mozgásteret biztosított a bíróságnak, akit Beattie „kikérdezőként” jellemez, kérdésekkel bombázva a tanúkat, hogy felépítse az ügyet.²⁰⁶

„... teljesen egyértelmű a bírák mérhetetlen befolyása [...] Nem kell törődnünk azzal, hogy a fellebbezés során megkérdőjelezhetik, amiért durván bántak a bebörtönzöttel, vagy amiért a tanúkból „tréfát űztek”, mivel nem volt fellebbezés.”²⁰⁷

A beszámolókból kitűnik a büntetőeljárásról alkotott kép, melyben a vádlottnak gyakorlatilag nincsenek jogai.²⁰⁸ A bebörtönzött ilyen körülmények között csupán a rab szerepét töltötte be a bíróságon, megfosztva minden emberi méltóságától és jogaitól. Óvadékhoz sem volt joga, nem érintkezhetett ügyvéddel, és a hallgatáshoz való jog gyakorlatilag lehetetlen volt.²⁰⁹

2.2. A reformok folyamata

A XVIII. század végétől azonban az angol büntetőeljárás olyan változások sorozatán ment keresztül, amelyek semmivel sem voltak kevésbé alapvetőek, mint a kontinensen, habár politikai forradalom és új eljárásjogi kódex nélkül ezek a változások fokozatosak, és kevésbé kézzelfoghatóak voltak.²¹⁰

Az első, a bűncselekmények nyomozását és bíróság elé vitelét érintette. A XVIII. századi Angliában sem hivatásos rendőrség, sem ügyészség nem működött, ezek hiányában a büntetőjog kikényszerítése nagyrészt a magánszemélyek dolga volt. A kis számban felkapott politikai ügyek és a gyilkosságok esetében a vádat állami szervek látták el, a legfőbb államügyész (attorney-general) által, akinek helyettese az államügyész helyettes (solicitor-general) volt. Minden más bűncselekmény esetén magánemberek képviselték a vádat: a bűncselekmények áldozatai, azok családtagjai, sőt néhány esetben azok, akiket az elnyerhető jutalom motivált. A bizonyítékok összegyűjtésében és a gyanúsítottak letartóztatásában laikus magisztrátusok segítették őket. Ebben a korszak-

²⁰⁴ BEATTIE, J.: 1986. 378. p.

²⁰⁵ LANGBEIN, J.: 2003. 18. p.

²⁰⁶ BEATTIE, J.: 1986. 344. p.

²⁰⁷ BEATTIE, J.: 1986. 345. p.

²⁰⁸ BEATTIE, J.: 1991. 221-267. p.; LEMMINGS, D.: *Criminal Trial Procedure in Eighteenth-Century England: the Impact of Lawyers*. Journal of Legal History 26(1), 2005. 73-82. p.

²⁰⁹ LANGBEIN, J.: 2003. 48-51. p.

²¹⁰ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 13. p.

ban a büntetőjog végrehajtása az állampolgárok kezében volt és nem a központi államhatalmi szervekben.²¹¹

A XIX. század elejére ez a rendszer már nem volt képes megbírkózni a városiasodás okozta egyre növekvő bűnözéssel; és felmerült a szükség a hivatásos rendőrségre, úgy ahogy az Franciaországban és a kontinensen már működött. Ennek ellenére a hivatásos rendőrség bevezetésének ötletét Angliában kezdetben ellenállás fogadta azok részéről, akik nyugtalanul nézték Napóleon és a Bourbonok idején Franciaországban zajló eseményeket, és úgy tartották, hogy a hivatásos rendőr (és az ügyész) a diktatúra és az önkényuralom szerve, amely alááshatja a polgári szabadságjogot és az országot rendőrállammá változtatja.²¹² Az ellenállást végül az 1829-től 1856-ig tartó jogalkotási hullám verte le, amely felállította Anglia és Wales területén a hivatásos rendőrséget. Az ellenzők érveinek figyelembevételével sok tekintetben a kontinensen lévő hasonmásától eltérően került kialakításra. Először is, helyi szinten szervezték meg őket (kivéve a Fővárosi Rendőrséget), és nem tartoztak a központi kormányzat direkt irányítása alá. Másodszor, hivatásos ügyész közvetlen utasítást nem adhatott nekik, ugyanis ekkor Angliában ilyen nem is működött. Miután a rendőrség elfogta a bűnözőket, a vádat is ők képviselték azon az alapon, hogy a rendőrök nem az állam képviselői, hanem egyszerű állampolgárok.²¹³

Ez természetesen fikció volt, számos hátránnyal. A hátrányok leküzdésére 1879-ben létrehozták a Közvádi Vezető (*Director of Public Prosecutions, DPP*) hivatalát, aki azonban az elkövetkezendő 100 évben nem vezette a közvédat, hanem csak iránymutató és rendőrségi tanácsadó szerepet töltött be. 1985-ben megalkották a Királyi Ügyészséget (*Crown Prosecution Service, CPS*), amely egy teljes munkaidőben foglalkoztatott ügyészekből álló, a *DPP* utasításai alapján és a legfőbb államügyész felügyelete alatt működő, centralizált szervezet.²¹⁴ A Királyi Ügyészség legfőbb funkciója, hogy átvegye, majd megszüntesse vagy folytassa a rendőrség által elkezdett büntetőeljárását.

A hivatásos rendőr és az ügyész megjelenése az angol rendszerben további változásokhoz vezetett. Hagyományosan az angol büntetőeljárás középpontjában a tárgyalás állt. Elvileg a tárgyalás jelentette azt a stádiumot, ahol az érdemi döntések megszülettek. Ami előtte történt, az – mivel nem volt olyan fontos –, a jog által viszonylag szabályozatlanabb volt. De a hivatásos rendőr és ügyész megjelenése következtében belépett egy szigorúan szabályozott intézmény, a „tárgyalást megelőző szakasz” (*pre-trial phase*).²¹⁵

Amikor a nyomozás, vádemelés-, és vádképviselő feladatát az állampolgárok látták el, a jog biztosított számukra egyfajta hatáskört, amelyet később a rendőrség kapott meg. Ha a rendőrség jogellenesen szerzett meg egy bizonyítékot, akkor azt a bírói gyakorlat kezdetben elnézte azáltal, hogy a jogellenesen szerzett bizonyítékot is elismerte. A Parlament 1984-ben fogadta el a „Rendőrségi és bűnügyi bizonyíték törvényét”, amely – többek közt – rögzítette a rendőrség hatáskörét, amely ily módon tartalmazta a franciák által jól ismert „rendőri felügyelet” (*garde à vue*) hatáskört is. Amint a rendőrség elismerte a „munkavégzés törvényes eszközeit”, onnantól kezdve a bíróság is komo-

²¹¹ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (ed): 13-14. p.

²¹² RADZINOWICZ, L.: *A history of English criminal law*. (5 vols.) London, 1948-56. vol. III.; HAY, D.-SNYDER, F.: *Policing and prosecution in Britain, 1750-1850*. Oxford, 1989.

²¹³ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (ed): 14. p.

²¹⁴ Prosecution on Offences Act 1985, s. 3(1).

²¹⁵ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (ed): 15. p.

lyan vette a rendőrségi hatáskör határait, és egyre többször volt hajlandó kizárni a bizonyítékok köréből a hatáskörtúllépéssel, jogellenesen szerzett bizonyítékokat.²¹⁶

Ugyanakkor a tárgyalási szak a büntetőeljárás középpontjába került, ugyanis a legtöbb ügy végül a tárgyalóteremben zárult le. Habár a tárgyaláson az ügyet minden kétséget kizáróan kellett bizonyítani, a vádemeléshez szükséges bizonyítékok mennyisége mégis minimális volt, és általánosan elfogadottá vált, hogy az egyszerűbb megítélésű ügyeket a tárgyaláson derítik fel és oldják meg. A hivatásos rendőri erő és az ügyész megjelenésével fokozatosan elfogadottá vált, hogy ezen szervek kiszkelektálják a bíróságra kerülés előtt az egyszerűbb, illetve az olyan bonyolultabb ügyeket, amelyek lefolytatásához nem fűződik közérdek. Ennek következtében sok ügy, amely korábban a bíróságon fejeződött volna be, eltűnt a rendszerből még mielőtt tárgyalásra került volna. Ily módon alakult ki az ügyész mérlegelési jogköre és a terhelt rendőrség általi figyelemzetése. Ezzel a két változással az angol büntető eljárásjogi rendszer hasonlóvá vált a kontinensen lévőhöz, ahol a *jogilag szabályozott tárgyalást megelőző szakasz* már régóta létezett. És ahol szintén régóta elfogadott volt, hogy csak azok az ügyek juthatnak el a nyilvános tárgyalás stádiumáig, ahol nagy az elítélés esélye.²¹⁷

Az angol eljárás gyökeres újjászervezésében és a védelmi jogok kialakításában nagy szerepet vállaltak az *ügyvédek*.²¹⁸ Mindenekelőtt világos szerkezetet alakítottak ki az eddig formátlan tárgyalási folyamatra: éles különbséget biztosítva a vádlói és a védői oldal között, a főtárgyalás és a keresztkérdések feltevése, valamint a bizonyítás és az érvelés vonatkozásában.²¹⁹

Az 1750-es években még majdnem minden ügy esküdtszék elé került, és mind a vádalku, mind a főtárgyalás gyakorlatilag ismeretlen volt. De az akkori esküdtszéki tárgyalás a maival nem hasonlítható össze. Gyakorlatilag nem létezett a bizonyítékok jogilag szabályozott rendje, és az esetek nagy részében az eljárásban nem vettek részt jogászok (sem a védelem, sem a vád oldalán). A büntetőeljárásban a vádlottnak nem is engedték, hogy ügyvédje legyen, és a gyakorlatban rendszerint akkor sem rendelkezett vele, mikor megengedték volna neki, a vádat akkor ellátó állampolgárok sem rendelkeztek jogi szaktudással. Ennek következtében az esküdtszéki tárgyalás egy gyorsított eljárás volt, ahol a főszerep a bírőé volt. Valójában ez inkább a nemrég Angliában még működő magisztrátusi bírák által lefolytatott rövidített tárgyalásokhoz volt hasonló, azzal az eltéréssel, hogy a magisztrátusok – ellentétben a XVIII. század bíráival – nem ítéltették halálra a terheltet.²²⁰ A XVIII. századtól azonban a bírák aggódni kezdtek az igazságtalan ítéletek miatt. Langbein szerint:

„A XVIII. század első évtizedeiben a bírák biztosak voltak abban, hogy a rendszer jól működik, és büszkéek voltak magukra, hogy sok ügyet képesek néhány tárgyalási nap alatt megoldani. Viszont a XVIII. század középső harmadában felismerték, hogy ez a fajta büntetőeljárás alapvető gondokkal küzd. Számos olyan bizonyítási eszközt alkalmaztak (például a nyomravezetőnek felajánlott jutalom, illetve a kétések alkuk, ahol az elkövető rávall a bűntársára), amelyek ártatlan emberek téves elítéléséhez vezettek, s

²¹⁶ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 15. p.

²¹⁷ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 15. p.

²¹⁸ LANGBEIN, J.: 2003. 259-260. p.

²¹⁹ CAIRNS, D.: *Advocacy and the Making of the Adversarial Criminal Trial, 1800-1865*. Clarendon, Oxford. 1998. 3. p.

²²⁰ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 16. p.

*amely eljárási hibák kiküszöbölhetőek lettek volna professzionális résztvevők bevonásával.*²²¹

Ezen helyzet megoldására a bíróságok engedélyezték a védőügyvédek fellépését, abból a célból, hogy segítsék a vádlottakat az ügyészi nyomással szemben. Emellett fokozatosan kialakították a „megerősítés szabályát” és „beismerő vallomás szabályát”, hogy ezáltal is megelőzzék a legkockázatosabb eljárások előrehaladtát.²²²

A tárgyalási ismeretekkel felvértezett ügyvédek magabiztossága elkerülhetetlenül a bíró irányítói szerepének csökkenéséhez vezetett. Cairns jelentőségteljes erőelmozdulásra utal: a bíró és a *felkapaszkodott (parvenu)* ügyvéd esetében.²²³ A bírák következő generációja számára a tanúk közvetlen bírói kihallgatása elfogadhatatlannak, sőt tisztességtelennek tűnt.²²⁴ A jogi képviselő jelenléte miatt az esküdtszék aktív kérdésfeltevő szerepe szintén csökkent, és a vádlott maga is hallgatásra volt intve.²²⁵ Ezek a változások fontos szerkezeti elmozdulásokat mutatnak a tárgyalás szervezésében, azonban a jogi képviselő fellépésének leglényegibb következménye az eljárási jogok hálózatának kiépiítése volt.

A kétszakaszos eljárás hamarosan (Beattie szerint jóval a XVIII. század vége előtt)²²⁶ a vádlót terhelő bizonyítási kötelezettség koncepciójához vezetett:

*„A védőügyvéd nemcsak segített a vádlottnak a tanúkat kihallgatni és nekik keresztkérdéseket feltenni, hanem ragaszkodott ahhoz, hogy a bíró előre nyilatkozzék arról, a vád eleget tett-e a bizonyítási kötelezettségének.”*²²⁷

Az ügyvéd jelenléte a tárgyaláson megengedte a *nemo tenetur prodere seipsum* doktrína gyakorlati alkalmazását. A doktrína főleg a bűnvádi eljárás tanúinak védelmére szolgált az elfogult keresztkérdések feltevésétől,²²⁸ azonban hamarosan a hallgatáshoz való jog modern doktrínája lett. Végül ezen időszakban számos védelemre vonatkozó új szabály fejlődött ki, többek között a keresztkérdések feltevésének szigorítása, a beismerő vallomásra és a közvetett bizonyítékra vonatkozó szabályok korlátozása.

A teljes képhez hozzátartozik, hogy a jogi képviselő csak a tárgyalások kis részében jelent meg. Az új, rögtönítélő bíróságok főleg jogi képviselők nélkül működtek, és a bűnösség vélelme alapján jártak el. Mindazonáltal a tárgyalás új formájának széles körű hatása volt. Az angol ügyvédek teljesítménye az *Old Bailey*-n és *Assize*-on egy új és radikálisan különböző elgondolást rögtönzött a büntető tárgyalások esetében, amely akkuzatórius volt és a vád szigorú bizonyítására volt alapozva. Alkalmazása során nagyobb hangsúlyt fektettek a jogi képviseletre és ügyféli jogosítványokra. Az újítás végül elterjedt a *common law* világban, és ennek köszönhetően a terhelti jogokra vonatkozó rendelkezéseket beszerkesztették az Amerikai Alkotmányba.

Valójában a jogászok büntetőeljárásban való megjelenése három gyakorlati tényező-re vezethető vissza. Ezek: a hivatalos vádemelés megjelenése; a bíróságok „felhasználása” a politikai csatározások során; és a bizonyítékokra vonatkozó törvények kidolgozása.

²²¹ LANGBEIN, J.: 1978. 263. p. Idézi: DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 16. p.

²²² DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 16. p.

²²³ CAIRNS, D.: 31. p.

²²⁴ CAIRNS, D.: 46. p.

²²⁵ LANGBEIN, J.: 2003. 319-321. p.

²²⁶ BEATTIE, J.: *Scales of Justice: Defence Counsel and the English Criminal Trial in the Eighteenth and Nineteenth Centuries. Law and History Review* 9(2), 1991. 248. p.

²²⁷ LANGBEIN, J.: 2003. 258. p.

²²⁸ LANGBEIN, J.: 2003. 279-284. p.

Az első ezek közül az ún. gyakorlati okok közül visszatükrözte a vádemelési gyakorlatban a XVIII. század elején bekövetkező világos változást. *Beattie* leírja, hogy *I. György* trónra kerülése egy olyan hatalmi rendszert hozott, amely:

„...válaszolt a lázadásokra és más kevésbé szembenéző politikai támadásokra azzal, hogy sokkal aktívabb szerepet vállalt annál, mint amit a kormányok általában szoktak a vádemelésekben.”²²⁹

Ez az aktívabb szerepvállalás a vádemelésben magában foglalta a jutalom intézményét (1692-től egy sor statutum által), mely a fejtörő és tolvaj elfogók új csoportját teremtette meg, mint például a hírhedt *Jonathan Wild*.²³⁰ Az országúti rablók bűnösségének megállapítása 140 fontot is érhetett, ezt az összeget több vádlott esetén meg többszörözték.²³¹ A független vádhatóságok kialakítása alapvetően egy szabadpiaci megoldás volt a növekvő bűnözésre,²³² csakúgy mint az elkövető kihallgatása tanúként, hogy bizonyítékkal szolgáljon a bűntársak ellen, felmentésért cserébe.²³³

E változások a jogászok megnövelt igénybevételét jelentették a vádhatóság soraiban, akik immár a bíróságok előtt is felléptek a meglévő szabályok alapján.²³⁴

A második, és talán a legvitathatatlanabb érvet *Landsman* és *Beattie* vetette fel. Mindketten a hangsúlyt a politikai reformmozgalmak aktivitására helyezték. *Landsman* a hatást valamivel korábbra teszi, mint *Beattie*, rámutatva „számos társadalmi reformer arra vonatkozó iránymutatásaira, hogy a törvényes eljárást a kifogásolható intézmények visszaszorítására használják”²³⁵ az 1760-as és 1770-es évek során. Azonosnak tekinti *John Wilkes* jogi mozgalmait és a rabszolgaellenes mozgalmakat, és emellett érvel, hogy a védőügyvéd kritikus szerepet játszik a bíróságok előtti politikai csatározásokban.²³⁶ *Beattie* másrésről kapcsolatot vélt felfedezni a védelem növekvő jelenléte és a politikai reformmozgalmak akciói között, melyek száma az 1779-es amerikai háborúval, és az 1780-as évek során emelkedett.²³⁷ *Lemmings* beszámol arról, hogy megtalálta az *Old Bailey*-hez kapcsolt liberális barristerek „szubkultúráját”.²³⁸

A jogászok büntetőeljárásban való fellépésének harmadik indoka *Beattie* és *Langbein* azon munkáihoz köthető, amelyekben a bizonyítékokra vonatkozó szabályok megalkotását vizsgálják. Mindkét szerző egyetért e fejlődés fontosságában, de interpretációjuk különböző. Közös álláspontjuk, hogy 1700-ban a bizonyítási szabályok gyakorlatilag nem is léteztek, de a század végére széles jogirodalommal övezve beszivárogtak a jogtudományba.²³⁹

Langbein szerint a bizonyítékokra vonatkozó szabályok megalkotása egyike azon nagyszerű kezdeményezésnek, melyeket a bírák tettek arra válaszul, hogy felismerték az új eljárásban rejlő egyenlőtlenségeket a XVIII. század elején.²⁴⁰ Az új akkuzatórius eljárás

²²⁹ BEATTIE, J.: 1991. 225. p.

²³⁰ HOWSON, G.: *Thief-Taker General: The Rise and Fall Of Jonathan Wild*. Hutchinson, London. 1970.

²³¹ BEATTIE, J.: 224-225. p.; LANGBEIN, J.: 2003. 148-158. p.

²³² LANGBEIN, J.: 2003. 131-136. p.

²³³ BEATTIE, J.: 1991. 366-376. p.; LANGBEIN, J.: 2003. 158-165. p.

²³⁴ BEATTIE, J.: 1991. 352-356. p.; LANGBEIN, J.: 2003. 111-147. p.

²³⁵ LANDSMAN, S.: 581. p.

²³⁶ LANDSMAN, S.: 581-591. p.

²³⁷ BEATTIE, J.: 1991. 250. p.

²³⁸ LEMMINGS, D.: *Professors of the Law: Barristers and English Legal Culture in the Eighteenth Century*. OUP, Oxford. 2000. 318. p.

²³⁹ BEATTIE, J.: 1986. 362-367. p.; BEATTIE, J.: 1991. 232-263. p.; LANDSMAN, S.: 1990. 592-595. p.; LANGBEIN, J.: 2003. 178-251. p.

²⁴⁰ LANGBEIN, J.: 2003. 178. p.

rást a bírói kar egy felesleges engedékenységeként festi le *Langbein*, aki a bizonyítási szabályokra stratégiai hibaként tekint:

„Bár a büntetőeljárás bizonyítási szabályainak megalkotása a bírói karhoz köthető, az ügyvédek kezére átszott, akik találhattak kizáró alapelveket, amelyek segítségükre lehetnek abban, hogy átvegyék az irányítást a büntetőeljárás felett.”²⁴¹

Langbein szerint az akkuzatórius eljárásra való áttérés „helytelen fordulat” volt, és az „elügyvédiesedett eljárás” kialakulását a bírói kar egy rosszul értelmezett kísérletének tulajdonította arra, hogy helyreállítsa a laikus eljárás kudarcait.²⁴² Amellett érvel, hogy az „igazságot követő” akkuzatórius eljárás bírák általi tudatos elfogadása valójában lázadás volt a kegyetlen törvénykönyv ellen, hogy aláássák a magas elítélési rátákat. Érzékelteti, hogy a „túl sok igazság túl sok halált eredményez.”²⁴³

Langbein értelmezései meggyőzőek lehetnek, bár az újabb szakirodalomban az akkuzatórius eljárás megalkotását pusztán *ad hoc* kialakításnak tekintik: „[...] a gyakorlati vonatkozás terméke különösen a büntetőeljárás adminisztrációjához köthető.”²⁴⁴

Az eljárási jogokról zajló vita a késő Stuart időszak alatt fejlődött ki. A megtorló büntetések, melyek a *Rye House*-i összeesküvést és a *Monmouth* lázadást követték, gondoskodtak arról, hogy a védőügyvédek a *Whig* politikai napirendjének középpontjában legyenek. *Shapiro* vizsgálta a hadjárat intenzitását, melyet 1696-tól a *whig*-ek vezettek a bírósági eljárások bírálata végett.²⁴⁵ A radikális napirend, mely szorosan köthető *John Locke* társadalmi szerződésről alkotott munkájához, egyenlőséget javasolt a vád és a védelem között az eljárás során. E követelések a zsarnokság elleni jogszerű védelem iránti igénnyel hozhatók kapcsolatba, valamint az ártatlanság védelmével, mely feltetelezte a jogi képviselőhöz való jogot.

Ezzel együtt fontos feljegyezni az angol bíró furcsa és szokatlan helyzetét a *whig* ideológiában. A bírói kar politikailag rossz színben való feltüntetésével annak tekintélyén komoly csorba esett,²⁴⁶ többé nem tarthatott igényt vitathatatlan autoritásra a tárgyalótermen belül, és nem uralhatta magabiztosan az ügyek kimenetelét sem. A bírák tárgyalótermen belüli autoritása megszorításának vége mindenképpen kapcsolatba hozható az angol pártpolitikai kormány felemelkedésével. A korona bírái – akik vakon és következetesen lojálisak voltak a rendszerhez –, rendkívül hasznosak voltak egy autokrata monarchia kialakításához. Ahogyan azt *Keeton* megjegyzi: a bírák úgy tekintették magukat, mint egy nyíltan fejlődő királyi politika eszközeit.²⁴⁷ A pártpolitika új korszakában azonban ez a kormánnyal való szoros azonosítás, mely a XIX. században is folytatódott, egyre inkább problémássá kezdett válni.²⁴⁸

A *Prisoners Counsel Act (PCA)* hatálybalépésének évében (1837) a *Jurist* nevű folyóirat elismerően írt arról, hogy „A fogvatartottak jogi képviseletéről szóló törvénnyel kapcsolatos munkák, amelyeket hirtelen fogadtunk el, összességében kedvezőek.”²⁴⁹

²⁴¹ LANGBEIN, J.: 2003. 179. p.

²⁴² LANGBEIN, J.: 2003. 178. p.

²⁴³ LANGBEIN, J.: 2003. 178.p.

²⁴⁴ MAY, A.: 2003. 237. p.

²⁴⁵ SHAPIRO, A.: *Political Theory and the Growth of Defensive Safeguards in Criminal Procedure. The Origins of the Treason Act of 1696*. Law and History Review 11(2), 1993. 216-255. p.

²⁴⁶ LANGBEIN, J.: 2003. 79-83. p.

²⁴⁷ KEETON, G.: *Lord Chancellor Jeffreys and the Stuart Cause*. MacDonald, London. 1965. 329. p.

²⁴⁸ SMITH, K.: *Lawyers, Legislators and Legal Theorists. Developments in English Criminal Jurisprudence 1800-1957*. Clarendon, Oxford. 1998. 52. p.

²⁴⁹ Idézi: VOGLER, R.: 146. p

Maga a PCA a bírói és ügyvédi kar soraiban is erős ellenállást váltott ki. Ugyanakkor hatása már akkor is forradalmi volt. Nemcsak sikerült megőriznie a büntetőeljárás dinamikus elemeinek majd minden jelentős vonását oly módon, hogy azok jelen vannak mind a mai időkig, de első alkalommal adott lehetőséget arra, hogy az akkuzatórius eljárást törvényi keretek között szabályozzák Angliában.²⁵⁰

A Viktoriánus-kori ügyvédi társadalomnak végül sikerült kialakítania egy olyan gyakorlatot és ennek jogszabályi hátterét, amely védelmet jelentett az akkuzatórius eljárás számára.²⁵¹ 1848-ban bevezették az elítélt hallgatáshoz való jogát, és az erre történő figyelmeztetést is átültették az írott jogba.²⁵² 1865-ben megadták a védelem képviselőjének a jogot a *Büntetőeljárás Törvényben*, hogy védőbeszédét bármilyen további bizonyítási teher nélkül tehesse meg. Ezek a reformok végül lezárták annak a közel 100 évvel ezelőtt megindult folyamatnak a végét, amelyben megszilárdult az akkuzatórius eljárás. Mielőtt azonban az angol típusú eljárás elnyerte volna modernkori formáját, további olyan jelentős változásokon ment keresztül, amelyek közelebb vitték a kontinentális eljárási hagyományokhoz.²⁵³

2.3. A vádlott hallgatásának vége

Az angol büntetőeljárás – annak eredeti formájában, amelyet még az eljárásjogászok alakítottak ki 1730 és 1850 között –, biztosította a vádlott számára a hallgatás jogát és védte őt a kényszervallatástól, nem is a jogi képviselője jelenléte által – aki inkább csak alkalomszerűen tűnt fel –, hanem olyan pontosan kidolgozott szabályokkal, amelyek kizárták a terhelt vallomását, mint bizonyítási eszközt az eljárásból. (Ahogyan azt *Cottu* megvetéssel jegyezte meg: az angol büntetőeljárásban egy kalap a kalaptartón is megteszi védőként a vádlott számára.)²⁵⁴ 1730 óta az eljáró hatóságoknak kötelességük volt figyelmeztetni a vádlottat arra, hogy ne tegyen önmagára nézve terhelő nyilatkozatot, sőt egy rövid időszakig 1817 után, az eljáró hatóságoknak tilos volt bármiféle kérdést intézni a vádlotthoz.²⁵⁵ Az 1848-as *Indictable Offences Act* alapján – amely a Viktoriánus-kori vádelvű előkészítő tárgyalást volt hivatott szabályozni –, a vád tanúvallomásait a vádlott jelenlétében kellett megtenni és a tanúkhöz a védelem képviselője keresztkérdéseket intézhetett. A vádlottnak joga volt tanúkat felhívni vallomástételre és bármilyen nyilatkozatot is tehetett, ugyanakkor ez nem volt kötelessége; de figyelmeztetni kellett őt annak veszélyére, ha beszélni akart.²⁵⁶ A XIX. században a hatóságokat még szigorúbb szabályok kötötték a vádlott hallgatáshoz való jogát illetően.²⁵⁷ Az 1873-as *Metropolitan Police Szabályozás* tiltott bármilyen cselekményt, amely vallomás kikényszerítésére irányult.

„Amikor 1882-ben a rendőrség számára közzétették a Rendőrségi Szabályzatot, a Szabályzat tisztán és egyértelműen rögzítette, hogy az eljáró rendőrnek nem volt lehető-

²⁵⁰ VOGLER, R.: A 146. p.

²⁵¹ MAY, A.: 2003. 234-235. p.

²⁵² Indictable Offences Act 1848. 10 and 11 Vict. C.42. s.18. Idézi: Vogler, R.: A World View of Criminal Justice. Ashgate, Aldershot. 2006. 147. p.

²⁵³ VOGLER, R.: 147. p.

²⁵⁴ COTTU, C.: *On the Administration of Criminal Justice in England and the Spirit of the English Government*. R. Stevens, London. 1822. 105. p.

²⁵⁵ BENTLEY, D.: *English Criminal Justice in the Nineteenth Century*. Hambleton Press, London. 1998. 30. p.

²⁵⁶ BENTLEY, D.: 31. p.

²⁵⁷ BENTLEY, D.: 229-235. p.

sége olyantól vallomást szerezni, aki őrizetben volt, vagy akit előzetes letartóztatásba helyeztek.”²⁵⁸

A fenti korlátozás 1912-ig maradt hatályban. Ezzel egyezően, a PCA-t néhány bíróságon úgy értelmezték, hogy a terheltnek egyáltalán nem állt módjában vallomást tenni és nem is rendelkezett azzal a perbeli cselekvőképességgel, hogy eskü alatt bizonyítékot szolgáltatson.²⁵⁹

A kontinentális eljárási módszerektől való félelemben keresendőek annak okai, hogy miért zárták ki ilyen radikálisan a vádlottat az eljárásból. 1865-ben az államügyész figyelmeztetett a „Kontinens néhány részén még élő morális kínzás rendszerének” veszélyeire.²⁶⁰ A sikertelen 1876-os perbeli cselekvőképesség hiányára vonatkozó szabályozás vitája során ismét rögzítették, hogy „a reform, amelyet ha megvalósítanak, semmissé teszi az angol jog azon alapelvét, amelynek értelmében a vádlottat nem lehet arra kényszeríteni, hogy önmagát megvádolja, szemben a kontinentális jog morális kínzásával, amellyel az elítélteket sújtja.”²⁶¹

A XIX. század későbbi időszakában a vádelvű eljárás ezen változatát rendkívül nehéz volt fenntartani, figyelemmel a kontinentális jogtudomány dominanciájával jellemezhető légkörre. A változás a XIX. század második felében következett be: a meglévő eljárási formát felváltották, nem csak egy – az európai jogtudósok által szorgalmazott – vizsgálati szakasszal, de egy teljesen új eljárási koncepcióval. Ebben az eljárásban a terhelt vallomása bizonyítási eszközzé vált, ugyanakkor a terheltet védtek a kötelező előkészítő tárgyalástól és a védője jelenlétében megismételt kihallgatásoktól.

A meghatározó momentum ebben az átalakulásban a PEA (*Prisoner's Evidence Act*) 1898-as elfogadása volt, amely első alkalommal tette lehetővé a vádlott és annak házastársa számára, hogy vallomást tegyenek, ugyanakkor ne legyenek vallomásra kötelezhetőek saját eljárásuk során. Ennek az újításnak a szorgalmazása hosszadalmas volt. 1858-tól kezdve számtalan törvényhozási javaslatot igényelt és nem kevesebb, mint kilenc sikertelen törvénytervezetet terjesztettek be 1886 és 1895 között. Ugyanakkor Anglia utolsóként ültette át az új modellt. 1864-ben az USA-beli Maine állam volt az első, majd 1878-ra 28 amerikai állam törölte el a terhelt vallomástételére vonatkozó kizárási szabályt. 1882-ben India és Dél-Ausztrália következett, Új-Zéland 1889-ben, Új- Dél-Wales 1891-ben, míg Queensland és Kanada az ezután következő években ültették át a reformot.²⁶²

A PEA végül 1898. augusztus 12-én kapta meg az uralkodói támogatást és forradalmasította az angol büntetőeljárást, amely ezzel elnyerte modern értelemben vett formáját. A reformok magukkal hozták az előkészítő tárgyalás intézményének kialakítását, amelyet leginkább a nyomozati elv sajátosságai jellemeztek. 1912-ben megalkották a Bírák Szabályzatát, amely az addigi előkészítő tárgyalásokra vonatkozó vádlotti kihallgatási tilalmat eltörölte és megfelelő keretszabályokat biztosított a rendőrség tagjainak az előkészítő tárgyaláson történő kihallgatás lefolytatásához az elkövetkező 72 évben. A főtárgyaláson a terhelttől kezdve a vád is keresztkérdéseket intézhetett, illetve a védelemnek lehetősége nyílt a vád tanuit keresztkérdésekkel bombáznai.

²⁵⁸ BENTLEY, D.: 231. p.

²⁵⁹ BENTLEY, D.: 157. p.

²⁶⁰ Parliamentary Debates, 1st March 1865, clxxvii, 942. Idézi: VOGLER, R.: 2006. 148. p.

²⁶¹ BENTLEY, D.: 173. p.

²⁶² VOGLER, R.: 149. p.

A *PEA* nemcsak új bizonyítási eszközt adott a védelem kezébe, de jelentősen bátorította az ügyvédi képviselet széles körben történő elterjedését a bíróságokon is. Ahogyan azt *Bentley* megjegyezte, az 1836-os *PCA* „kegyetlenül rideg” szabályozás volt azon elítéltek többsége számára, akik nem engedhették meg maguknak az ügyvédi képviseletet.²⁶³ 1903-ban végül elfogadták a Szegény Elítéltek Jogi Képviseletére vonatkozó határozatot, amely az alsóbb bírósági fórumokon eljárni jogosult kirendelt ügyvédek rendszerének (*solicitor*) nemzeti szintű szabályozásával lehetőséget adott az arra rászoruló terheltek ingyenes képviseletére. Ugyanakkor az egységes jogsegélyhálózat kiépülésére egészen az 1949-60-as Jogsegély Határozatokig kellett várni.²⁶⁴

A védőügyvédek fellépésének eredményeként azonban – már a XIX. század folyamán – az esküdtszéki tárgyalások drasztikusan lelassultak. Két fontos lépés vezetett végül a büntető igazságszolgáltatás szükségyszerű összeomlásához. Egyrészt a parlament egymást követő törvényei, amelyek a főtárgyalás mozgásterét nagyban növelték. Másrészt maguk a bírák, akik megőrizték a vádalkuhoz fűződő, régóta fennálló ellenszenvüket. Eredetileg támogatták azokat, ugyanis nem szívesen ítélték el senkit anélkül, hogy valamilyen bizonyítékot ne szolgáltatott volna önmaga ellen. A XIX. század folyamán azokkal szemben, akik készen álltak a vádalku megkötésére, kialakították a „csökkentett büntetést”, hogy ezáltal is mentesítsék a bíróságot a bizonyítási eljárás lefolytatása alól. Ezek következményeképp a büntetőeljárásokban megszűnt a bírósági tárgyalások központi szerepe. (Ma már az a rutin módszer, hogy a főtárgyalás a magisztrátusi bíróságon folyik, rendszerint vádalkus eljárásban.)²⁶⁵

Az 1898. utáni korszak tekinthető az akkuzatórius eljárás valódi beérésének, amely átvészelte a XIX. század második felében jelentkező kontinentális pozitivisták jogtudomány támadásait is. Az Európában jelentkező totalitárius rendszerek kiépülése után, a *Ferri* és *Garofalo* által támogatott „tudományos jellegű” modern eljárási rend elképzelései hamar eltűntek az angol szokásjogban. Ennek helyébe – nemzetközi elismertségnek is örvendő – egy olyan új és szabadabb büntetőeljárási rend lépett, amely 1960 és 1980 között az USA-ban és Angliában alakult ki.²⁶⁶

2.4. Akkuzalitás a jelenlegi anglo-amerikai büntetőeljárási jogban

Ahogyan az *USA* úttörő volt a terhelt vallomástételére vonatkozó kizárási szabály eltörlésében, ugyancsak élen járt az előkészítő tárgyalás átfogó törvényhozási szabályozásának megalkotásában. Ennek a nagy horderejű változtatásnak főbb elemeit az 1961 és 1969 között *Warren* bíró által vezetett Legfelső Bíróság alkotta meg döntéseiben. Ezen döntések hatására az előkészítő tárgyalásokon is általánossá vált az ügyvédi képviselet.²⁶⁷

Mivel nem volt lehetőség arra, hogy egyetemes szinten szabályozzák a tisztességes eljárást, ezért az USA-ban erre vonatkozóan kialakított szabályok lényegében rendszeretlenek voltak és előrevetítették az Alkotmány részét képező *Bill of Rights*-ban biztosított jogok védelmének kiterjesztését nemcsak a tagállami bíróságok előtti eljárásban, de akár a szövetségi bíróságok előtt is. A Legfelsőbb Bíróság egy sor mérőföldkönek számí-

²⁶³ BENTLEY, D.: 108. p.

²⁶⁴ VOGLER, R.: 150. p.

²⁶⁵ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): E 17. p.

²⁶⁶ VOGLER, R.: 151. p.

²⁶⁷ VOGLER, R.: 151. p.

tó döntésben alakította ki az előkészítő tárgyalás szabályozását és az ahhoz kapcsolódó jogokat. A terhelti vallomásra vonatkozó kizárási szabályt kiterjesztették a tagállami szintű bíróságokra is a *Mapp vs. Ohio* (1961)²⁶⁸ ügyben; továbbá az *Escobedo vs. Illinois* (1964)²⁶⁹ ügyben elismerték a nélküli vádlott azon jogát, hogy ügyvédi képviselettel rendelkezzen már az előzetes vádemelés szakaszában is. Ezt a döntést követte a *Gideon vs. Wainwright* (1963)²⁷⁰ ügy, amelyben sokkal általánosabban fogalmazták meg a nehéz anyagi helyzetben lévő vádlott ügyvédi képviselőhöz való jogát, megalapozva ezzel az általános, állam által biztosított jogi képviselő rendszerének elterjedését és az előkészítő tárgyalás során jelentkező jogi képviselő hatékony megjelenését.²⁷¹

A *Warren* utáni, sokkal konzervatívabbnak számító Legfelsőbb Bíróság további gyakorlatát bár sok kritika és ellentmondás kísérte, mégis a döntések általánosan elfogadottá váltak.²⁷² A reformok azonban már nem voltak olyan átfogóak, mint a legtöbb angolszász országban, ahol például az előkészítő tárgyalás során lehetőség nyílt kép- és hangfelvétel készítésére is az elhangzottakról. Ennek eredményeként egy – az ügyvéd által uralt – előkészítő tárgyalás alakult ki, amelyben a vádlott eljárási eszközként/tárgyként is funkcionált egy megfelelően szabályozott jogi környezetben, ugyanakkor az egyes kényszerselekményektől védve maradt.²⁷³

Angliában majdnem két évtizedig, az 1984-es *PACE*-ig (*Police and Criminal Evidence Act*) nem volt lehetőség a fentiekben ismertetett reformfolyamatokra. Az 1990-es években a munkáspártiak és konzervatívok közötti egyetértés eredményeként dominánssá vált az elnyomó büntetőpolitika, amit azonban heves tiltakozás követett. A törvényhozás igyekezett az állítólagosan túlzottan szabadelvű előkészítő tárgyalást szigorúbban szabályozni azáltal, hogy lehetőséget biztosított meghatározott kényszerselekmények alkalmazására a vádlottal szemben. Ezeknek a változásoknak a gyakorlati hatása azonban csekély maradt.²⁷⁴

A jóléti állam második világháborút követő megteremtésével kialakult a jogsegély átfogó rendszere, amelyet az 1949-es Jogsegély és -támogatási határozat hívott életre.²⁷⁵ Ugyanakkor egészen az 1960-as *Widery-bizottság* ajánlásáig kellett várni, hogy valóban kialakuljon a szükségletekhez igazodó, államilag finanszírozott jogi képviselő általános rendszere mind az előkészítő-, mind a fő tárgyaláson. Annak ellenére, hogy az állami támogatások a közelmúltban csökkentek, 2002-ben *Bridges* úgy jellemezte az angol eljárást, mint a „világ egyik legösszetettebb bűnügyi jogi képviselői és jogsegélyszolgálati rendszere.”²⁷⁶

Az 1912-es Bírak Szabályzata óta, az alsóbb fokú bíróságok előtt eljáró ügyvédek növekvő részvétele az előkészítő tárgyaláson a fennálló rendszer átfogó szabályozását tette szükségessé. A *Confait*-ügyben jelentkező sorozatos igazságszolgáltatással kapcsolatos visszaéléseket követően az 1981-ben felállított Büntetőeljárást Vizsgáló Királyi

²⁶⁸ 367 US 643 (1961)

²⁶⁹ 378 US 478 (1964)

²⁷⁰ 372 US 335 (1963)

²⁷¹ VOGLER, R.: 151. p.

²⁷² KAMISAR, Y.: *The Warren Court and Criminal Justice*. in: Schwartz, B. (ed): *The Warren Court. A Retrospective*. OUP, New York. 1996. 116-158. p.

²⁷³ VOGLER, R.: 151. p.

²⁷⁴ VOGLER, R.: 152. p.

²⁷⁵ BRIDGES, L.: *The Right to Representation and Legal aid*. in: McConville, M.-Wilson, G. (eds): *The Handbook of the Criminal Justice Process*. OUP, Oxford. 2002. 136-148. p.

²⁷⁶ BRIDGES, L.: 137. p.

Bizottság átfogó felülvizsgálatot javasolt.²⁷⁷ Az újonnan szabályozott rendszer rögzítette a fogvatartást, a kihallgatást, a fogvatartottak védelmét, csakúgy, mint az előzetes letartóztatást, a házkutatást, az elkobzást, és a jogot az ismételt figyelmeztetéshez, beleértve a hallgatáshoz való jogra való felhívást és az ingyenes jogi képviselőhöz való jogot – akár választott ügyvéd, akár kirendelt védő által.²⁷⁸ A részletes vizsgálat és felvételkészítés szabályait is rögzítették. Szabályozták a védelemhez való jog biztosítását a kihallgatások során, lehetővé téve a jogi képviselő számára a szabad részvételt és hangfelvétel-készítést.

Az előkészítő tárgyalás 1984 és 1998 között kialakított angol eljárási rendje példaértékű maradt Angliában, és az amerikai *Warren*-vezette Legfelső Bíróság gyakorlatát új szintre emelte. A rendszer ismert hibái ellenére – amelyet jól mutatott a *Cardiff Three*-ügy 1988-ban, vagy az előzetes fogva tartást, kihallgatási gyakorlatot ért sorozatos kritikák –, a gyakorlati kutatások azt mutatják, hogy általánosságban a *PACE* a reméltek szerint működik.²⁷⁹ Lerövidítette az előzetes fogva tartás időtartamát, szabályozta a letartóztatást, házkutatást, elkobzást, biztosította a terhelti jogok ismertetését, és csökkentette a kihallgatásokat övező ellentmondásokról szóló viták számát.²⁸⁰ Hozzájárult ahhoz, hogy a figyelem a főtárgyalásra fókuszáljon és kevesebbet foglalkozzanak – az inkább adminisztratív jellegű – előkészítő üléssel.

A bűnüldöző szervek végül azért fogtak össze, hogy a vádlottal szemben bizonyos kényszerítő cselekményeket lehessen foganatosítani. A Büntető Igazságszolgáltatási és Közrendi Törvény (1994) 34. paragrafusa lehetőséget adott arra, hogy a bíróság helyt adjon az ellenérdekű fél következtetéseinek, amikor a vádlott olyan tényre hivatkozik a főtárgyaláson, amelyről a kihallgatása során a rendőrségnek nem számolt be. A fentiekhez hasonlóan, az 1996-os Büntetőeljárási és Nyomozati Törvény 5. paragrafusa akként rendelkezett, hogy a vádlottnak „védelmi nyilatkozatot” kellett benyújtania, amelyben a védelem főbb álláspontjait ismertette és a vád tárgyává tett cselekményekről nyilatkozott. Ez szöges ellentétben áll a vádelvvel, amelynek értelmében a vádlott semmilyen módon nem köteles támogatni a vádat.²⁸¹ A gyakorlatban a bírák óvakodnak attól, hogy az esküdtiséket befolyásolják arra nézve, hogy az elfogadjon bármilyen ellenérdekű következtetést, amely a „védelmi nyilatkozatra” alapozva keletkezett és a védőügyvédek is sikeresen alkalmazzák a lehető legkisebb ismertetést a nyilatkozattal kapcsolatban.²⁸²

2.5. Az angol-amerikai tisztességes eljárás krízise

Angliában az 1970-es évek óta tudományos viták tárgyát képezi, hogy az előkészítő szakasz folyamán szükség lenne-e a francia típusú vizsgálóbíró intézményének meghonosítására.²⁸³ A *Birmingham Six* és *Guildford Four*-ügyek az 1980-as években további

²⁷⁷ ASHWORTH, A.: *The Criminal Process. An Evaluative Study*. OUP, Oxford. 1998. 11-18. p.

²⁷⁸ MAGUIRE, M.: *Regulating the Police Station: the Case of the Police and Criminal Evidence Act 1984*. in: McConville, M.-Wilson, G. (eds): *The Handbook of the Criminal Justice Process*. OUP, Oxford. 2002. 87-92. p.

²⁷⁹ MAGUIRE, M.: 87-92. p.

²⁸⁰ IRVING, B.-MCKENZIE, I.: *Police Interrogation*. Police Foundation, London. 1989.

²⁸¹ LENG, R.: *The Exchange of Information and Disclosure*. in: McConville, M.-Wilson, G. (eds): *The Handbook of the Criminal Justice Process*. OUP, Oxford. 2002. 205-220. p.

²⁸² PLOTNIKOFF, J.-WOLFSON, R.: *A Fair Balance? Evaluation of the Operation of Disclosure Law*. Home Office, London. 2001.

²⁸³ DEVLIN, P.: *The Judge*. OUP, Oxford. 1979. 74-78. p.

alapot adtak a vitáknak, sőt teret nyert a kontinentális modell egyre erősödő támogatása.²⁸⁴

Az USA-ban az 1970-es években a kontinentális büntetőeljárásokban jellemző ügyészi diszkrecionális jogkört érintő viták váltottak ki heves érdeklődést.²⁸⁵ Ezen polémiák jó része a német eljárásra koncentrált és a fő támogatók közé tartozó *Langbein* kitartóan érvelt amellett, hogy szükséges lenne átültetni a némethez hasonló kötelező vádemelés intézményét.²⁸⁶ A francia eljárást támogatók, így *Weinreb*²⁸⁷ és *Frase*²⁸⁸ a vizsgálóbíró intézményének meghonosítása mellett álltak ki, valamint támogatták az eljárás „nem akkuzatórius” megközelítését, amelyet szintén a francia processzusban vélték felfedezni. Az 1990-es évekre a vita lezárult, és csak esetenként, olyan ügyek kapcsán emlegették a korábbi érveket, mint amilyen a *William Kennedy Smith* (1991) vagy a *Rodney King* (1992), illetve a legdrámaibb mindezek közül: az *O.J. Simpson* (1995) ügy volt. Ezek az ügyek rámutattak az amerikai akkuzatórius eljárás sérülékenységre és gyengeségre a tehetős vádlottakkal és politikai érdekekkel szemben. A média által csak tovább fokozott heves figyelem, amelyet a közvélemény táplált ezen eljárások felé, ismét az európai eljárási rendeket állította a vizsgálódások középpontjába. *Frase*²⁸⁹, *Strier*²⁹⁰ és *Langbein* ismét hangsúlyozták azon előnyöket, amelyekkel az európai eljárási modell átültetése járhatna. 1995-ben, *Langbein* *Newsweek*-ben megjelent kritikájában, a *Simpson*-üggyel kapcsolatban az alábbiakat írta:

„Hogyan lehetséges az, hogy az európai demokráciák ilyen hatékony, problémamentes büntető igazságszolgáltatási rendszerrel rendelkeznek? A válasz egyszerű: modernizálták eljárási rendjüket.”²⁹¹

Pizzi 1999-ben „Tárgyalások igazság nélkül” című munkájában jelentős támadást intézett az akkuzatórius büntetőeljárás ellen.²⁹² Ezt 2001-ben *Kagan* kritikája követte, amely szintén az amerikai eljárási rendet bírálta. *Kagan* szerint az amerikai akkuzatórius eljárás „különösen nehézkesé, összeegyeztethetlenné és összezavaróvá tette” a büntetőeljárásokat.²⁹³ 2003-ban *Langbein* összefoglaló áttekintése az akkuzatórius eljárás történetéről lehetőséget adott arra, hogy magas szintű tudományos viták kezdődjenek arról, „hogyan vett helytelen irányt az angol-amerikai büntetőeljárás.”²⁹⁴ Ez a tudományos munka egyértelmű bizonyítéka annak a bizalomhiánynak, amely az akkuzatórius eljárást övezi saját szülőföldjén, miközben mindenhol máshol soha a történelemben azelőtt nem látott mértékben hódít teret a világon.²⁹⁵

²⁸⁴ WALKER, C.-STARMER, K.: *Justice in Error*. Blackstone, London. 1993.

²⁸⁵ FRASE, R.: *Comparative Criminal Justice as a Guide to American Law Reform: How the French Do It, How Can We Find Out and Why Should We Care?* California Law Review 78, 1990. 539-683. p.

²⁸⁶ LANGBEIN, J.: 1977. 439. p.

²⁸⁷ WEINREB, L.: *Denial of Justice*. Free Press, New York. 1977.

²⁸⁸ FRASE, R.: 539-683. p.

²⁸⁹ FRASE, R.: 539-683. p.

²⁹⁰ STRIER, F.: *What can the American Adversary System Learn from an Inquisitorial System of Justice?* Judicature 76(3), 1992. 109-111. p.

²⁹¹ LANGBEIN, J.: *Newsweek*, 17 April 1995. 30. p.

²⁹² PIZZI, W.: *Trials Without Truth – Why our System of Criminal Trials has Become an Expensive Failure and What We Need to Do to Rebuild It*. New York University Press, New York. 1999.

²⁹³ KAGAN, R.: *Adversarial Legalism: the American Way of Law*. Harvard University Press, Cambridge. 2001. 81. p.

²⁹⁴ LANGBEIN, J.: 2003.

²⁹⁵ VOGLER, R.: 155. p.

Amerikában a büntetőeljárást sportküzdelemhez hasonlították, és felállították azt a tézist, hogy a „fair play” szabályainak ugyanúgy kell érvényesülnie a büntetőeljárások során, mint a sportversenyek területén. Pound szerint:

*„Ha valamilyen szabálysértést fedeznek fel, ugyanúgy, mint a futballmeccsek esetében, ahol a szabálysértő csapattól öt vagy tíz yardot visszavesznek, a büntetőeljárásban is érvényesülnie kell annak, hogy lehetővé váljon új eljárás megindítása, az ítélet hatályon kívül helyezése, illetve bármilyen tiltakozás, fenntartás a szabályszerű eljárás megtartása érdekében.”*²⁹⁶

A jogszolgáltatást azonban számos kritika érte, mivel esetenként az ítéleteket hatályon kívül helyezték „a vádlott ártatlanságára vagy bűnösségére tekintet nélkül, csupán arra figyelemmel, hogy a játszma, amelyet az alsóbb szintű bíróságokon játszottak, nem felelt meg a szabályoknak.”²⁹⁷ Fokozatosan előtérbe került az a megállás, hogy

*„...átrendültünk az igazságtalan eljárás és a vádlottak igazságtalan megbüntetésének veszélyéből a másik szélsőség felé, ahol a társadalom jogai vannak veszélyeztetve.”*²⁹⁸

Ezáltal a büntetőeljárás azon képét, amely szerint egy sportküzdelemhez hasonlítható, egyre több támadás érte.

*„Olyan mélyen elmélyültünk annak bizonyításában, hogy a büntetőeljárás szabályai áttölthetők a mi jogi sport-teóriánkba, hogy eltereltük a figyelmet a vizsgálat valódi céljáról, azaz a bűnösség/ártatlanság megállapításáról.”*²⁹⁹

Egyesek véleménye szerint a tradicionális eljárási szabályok a büntetőeljárást megvetés és gúny tárgyává tették és meghatározó okai az igazságszolgáltatás kudarcának az Egyesült Államokban.³⁰⁰ Ez a kritika nem maradt figyelmen kívül és a jogszolgáltatás napjainkban jelentős átalakuláson megy keresztül.

3. Akkuzatórius és inkvizitórius eljárás napjainkban

A tanulmány előző részében kifejtést nyert, hogy a büntetőeljárás Nyugat-Európában két elkülönült tradícióból ered, amelyek egyre inkább közelednek egymáshoz. A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy napjaink eljárási rendszereiben maradt-e még olyan megkülönböztető jellemvonás, amely egy-egy ország büntető-igazságszolgáltatását akkuzatórius vagy inkvizitórius címkével ruházná fel.

3.1. A hivatásos ügyész jogállása

Egyes felfogások szerint a megkülönböztetés lényegét az adja, hogy ki az, aki a vád feladatát ellátja: az inkvizitórius rendszerben az állami szervek, míg az akkuzatóriusban az állampolgárok.³⁰¹ E szempont alapján azonban egyik mai európai büntető-igazságszolgáltatási rendszer sem tekinthető igazán akkuzatóriusnak. Az angol büntető-

²⁹⁶ In: GEISLER, M.: *Die Ausgestaltung des Anklageprinzips nach amerikanischem Strafverfahrens- und Verfassungsrecht*. Duncker&Humblot, Berlin. 125. p.

²⁹⁷ In: GEISLER, M.: 125. p.

²⁹⁸ In: GEISLER, M.: 125. p.

²⁹⁹ In: GEISLER, M.: 125. p.

³⁰⁰ In: GEISLER, M.: 125. p.

³⁰¹ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 20. p.

eljárás – e szempont szerint – akkuzatórius volt a hivatásos rendőrség és a Királyi Ügyészség (CPS) megjelenéséig, de mára már a vád funkcióját – csakúgy, mint a kontinensen –, állami szervek látják el.

Ehhez kapcsolódik az a kérdés is, hogy mennyire kiterjedt a kormány ügyészség felett gyakorolt kontrollja. Függetlenek-e az ügyészek vagy utasíthatja-e őket (a vádemelésre vagy a vád elejtésére) a kormány? Kapcsolódó probléma a demokratikus kontroll kérdése is. Kérdőre vonhatóak-e tetteikért a parlament tagjai által, akinek hivatalosan felelősséggel tartoznak? Az európai országok viszonylatában mind a jog, mind a gyakorlat eltér egymástól ezen kérdések megválaszolásakor.

3.2. Szóbeliség és nyilvánosság szemben a titkossággal és az írásbeliséggel

Van olyan nézet, amely szerint az inkvizitórius eljárás titkosságot és írásbeliséget jelent, míg az akkuzatórius eljárás nyilvánosságot és szóbeliséget.³⁰² Ilyen alapon egyik európai ország sem tekinthető igazán inkvizitóriusnak, ugyanis még a leginkább inkvizitóriusnak ítélt országok esetében is az eljárás utolsó szakasza nyilvános bírósági tárgyaláson zajlik, amely szóbeli, legalábbis ami vádlott és a bíróság közti „párbeszédet”, illetve az azt követő szóbeli ítélethirdetést illeti. A kontinentális rendszerek – összességében az angolszászal –, jobban a titkosság felé hajlanak, mivel az előkészítő szakaszban folyó ülések, mint például az óvadékvállalás a gyanúsított szabadlábra helyezéséért, vagy az előzetes letartóztatás elrendelése, általában a bíróság zárt ajtai mögött zajlanak, míg ezekről Angliában nyilvános ülésen határoznak.

A francia és a belga büntetőeljárást összehasonlítva az angollal, az írásbeliség a meghatározó, már csak abból a szempontból is, hogy a nyomozás alatt tett írásbeli tanúvallomás adja azt a bizonyítékot, amely alapján a bíróság egyáltalán megkezdheti az eljárást. Ez Angliában fő szabály szerint nem így működik (Németországban és Olaszországban sem az 1988-as reformok után). Az eltérés oka a bizonyítékokkal kapcsolatos koncepciókkal függ össze. Franciaországban és Belgiumban a bizonyíték csak egy rész-információ, ami bekerül az aktába, míg Angliában semmi sem számít bizonyítéknak addig, míg az a tárgyaláson szóban el nem hangzik.

E különbségek szerepét azonban nem szabad eltúlozni. Még ha Angliában az előkészítő eljárás cselekményei rendszerint nyílt tárgyaláson folynak is, ezek titkosabbak, mint a kontinensen, mivel a média nem jogosult beszámolni az itt történetekről. A vádalku angol bíróságokon való széleskörű használata jelzi, hogy a bíró – kontinentális társaihoz hasonlóan –, a hatóságok által előre elkészített írásbeli vallomásokra alapozza tényfeltáró munkájának nagy részét.

3.3. Az ártatlanság vétele

A civilizált világban általános elméleti álláspont, hogy a vádlottat mindaddig ártatlannak kell tekinteni, amíg bűnössége jogerősen bizonyítást nem nyer.

Angliában és Walesben a jog azonban jobban megnehezíti az elkövetők elítélését, mint a kontinensen. Az angol ügyész keze ugyanis meg van kötve abban, hogy milyen bizonyítékokat használhat fel (így például a vádlott büntetett előéletét nem ismertetheti, ami pedig máshol általában elfogadott). A bizonyítás megkönnyítésére az angol Parla-

³⁰² DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 21. p.

ment folyamatosan új, ún. „szigorú felelősségű bűncselekményeket” („*strict liability crimes*”) vezet be, illetve esetenként lehetőséget biztosít a bizonyítási teher megfordulására. (Például a Belügyminisztérium 2000-ben „meglebegtette” azt a törvényjavaslatot, amely megfordítaná a bizonyítási terhet nemi erőszak esetén.)³⁰³

Belgiumban és Franciaországban ha a vizsgálóbírói nyomozást követően az ügy tárgyalási szakba kerül, a vádlott olyan erős váddal találja magát szemben, amely mellett kevés esélye marad a felmentő ítélet kiharcolására. Ez esetenként a vádlott bűnössége vélelmének a benyomását keltheti. A bűnösség-vélelmének benyomása részben annak is következménye, hogy a „gyengébb” ügyek az előkészületi szakban már eljárást megszüntető végzéssel befejeződnek és el sem érik a tárgyalási szakot.

Ugyanakkor az ártatlanság véelme Angliában jobban érvényesül a média vonatkozásában, mivel az angol jog – a francia vagy a belga joghoz képest – nagyobb figyelmet fordít arra, hogy meggátolja a sajtót a vádlottal szemben bármilyen információ közzétételében a bírósági tárgyalást megelőzően. Franciaországban a sajtó rutinszerűen használja az eljárás alá vont személyre a bűnösség véelmét sugalló kifejezést („*le présume coupable*”), amelynek az angol megfelelőjét egy újságíró sem merné használni Angliában.

Szigorúan a jog világában értelmezve azonban az ártatlanság véelme Angliában gyengébben védett, mint a legtöbb kontinentális országban. Ennek egyik oka az angol büntetések azonnali végrehajthatósága. Ha valakit Angliában szabadságvesztésre ítélnék, azonnal meg kell kezdenie a végrehajtást, és az esetleges fellebbezés alatt is elítélti státuszban marad. Franciaországban viszont vagy óvadék mellett szabadlábra helyezik, vagy ha fogva is tartják, akkor azt olyan jogalapon, mint amikor valakit előzetes letartóztatásba vesznek a még folyamatban lévő tárgyalás során.

Nehéz abban az Angliában kezelni az ártatlanság véelmét, ahol a beismerő vallomást tevő vádlottak büntetését 30 %-kal csökkentik. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy annak a vádlottnak, aki az eljárás lefolytatását megnehezíti azzal, hogy nem köt vádalkut, büntetése magasabb lesz, mint a megegyezést elősegítő társáé.

3.4. A vádlott joghelyzete

Egyes szakemberek az akkuzatórius és inkvizitórius eljárás közötti lényegi különbséget a vádlott eljárásban elfoglalt joghelyzetében látják.³⁰⁴ Az inkvizitórius eljárásban a vádlottól elvárják, hogy közreműködjön az igazság felderítésében, míg az akkuzatórius eljárásban a vádlott bűnösségét objektíven kell bizonyítani. Ebből következően az inkvizitórius bizonyítási eljárásban a terhelt kihallgatása jóval központibb szerepet játszik, mint az akkuzatóriusban.

Ebben a megvilágításban azt mondhatjuk, hogy Anglia büntetőeljárása teljesen eltér a francia, belga és a német modelltől. A különbség a tárgyaláson a legnyilvánvalóbb. A kontinentális tárgyaláson elnöklő bírő a tárgyalás kezdetén kikérdezi a vádlottat a vád tárgyáról, majd ezt követően lefolytatja a bizonyítási eljárást, amely keretében időközönként újra nyilatkoztatja a vádlottat. A vádlottnak személyesen kell válaszolnia, akkor is, ha ügyvédje van. Habár elviekben a vádlottat megilleti a hallgatás joga, nem tesz jót az ügyének, ha nem önmaga tár a bíróság elé bizonyos tényeket.

³⁰³ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 22. p.

³⁰⁴ HAMSON, C.-VOUIN, R.: *Le Procès pénal en Angleterre et en France*. RIDP 23, 1952. 177-190. p.

Angliában és Walesben ez teljesen másképp működik. Miután a vádlottat nyilatkoztatják a vádról, ezt követően nem tesznek fel neki több kérdést egészen a tárgyalás végéig, amikor választás elé kerül, hogy további bizonyítékokkal szolgál (tanúvallomást tesz), vagy hallgat. Ha a hallgatást választja, sem a bíró, sem az ügyész nem intézhet több kérdést hozzá.

3.5. A bíróság aktív/passzív szerepe

Számos szakember számára a kétféle eljárás közötti lényeges különbséget az adja, hogy a bíróság aktív vagy passzív szerepet játszik-e.³⁰⁵ Az inkvizitórius rendszerben hagyományosan a bíróság kötelessége az, hogy aktívan részt vegyen az igazság kiderítésében.

Az akkuzatórius rendszerben a tényállás feltárása és a bizonyítékok szolgáltatása – szemben az inkvizitórius eljárással – nem a bíróság, hanem a felek feladata. Az ügyész kötelessége, hogy a vádanyagot összegyűjtse, és a terhelt feladata, hogy a bíróság elé terjessze a lehetséges felmentéshez szükséges bizonyítási eszközöket. A bíró szerepe az eljárásban, hogy egyfajta „választottbíró” funkcióban ügyeljen arra, hogy a felek az eljárási szabályokat a jogvita tisztázása során betartsák.³⁰⁶ Az akkuzatórius eljárásban a bíróság szerepe arra korlátozódik, hogy az ügyész, illetve a védelem által felmutatott bizonyítékok alapján döntsön arról: az eljárás során bebizonyosodott-e, hogy a vádlott követte el a vád tárgyává tett bűncselekményt. Ez más oldalról megközelítve azt jelenti, hogy az akkuzatórius rendszerben létezik a nyomozási és ítélezési funkció tiszta elhatárolása, míg az inkvizitórius rendszerben e kettő összemosódik.

Az egyik legfőbb különbség a két rendszer között tehát a bírónak a bizonyíték felhasználhatóságának megállapításában játszott szerepe. A *common law* országaiban, az akkuzatórius típusú rendszerekben a bíró a „befogadás” ellenőrzője: kapushoz hasonlítható szerepet játszik, hogy megakadályozza az irreleváns vagy félrevezető információk esküdtszék elé kerülését. Ezzel szemben a kontinentális jogrendszerek a „kimenet” ellenőrzésének formáját használják. Margot szerint az inkvizitórius rendszer bírait hagyományosan 3 vezérelv irányítja: a bizonyítékok szabadsága, az értékelés szabadsága, és a személyes meggyőződés.³⁰⁷ Az első két elv azt foglalja nagában, hogy a bírák belátásuk szerint szabadon fogadhatnak vagy utasíthatnak el bizonyítékokat, illetve szabadon mérlegelhetik ezeket, egészen addig, amíg az ilyen döntéseket megfelelően indokolják. Ennek eredményképpen, az európai kontinentális jogrendszerekben kevésbé volt szükség a bizonyíték megengedhetőségének kérdésében állásfoglalásokra, irányelvekre (mint például az USA-ban a *Frye* test, a Bizonyítékok Szövetségi Szabályozása és a *Daubert*-szabályozás.) Másrészt úgy tűnhet, hogy a kontinentális jogrendszereket inkább a bizonyíték jogi státusza (pontosabban az a kérdés: vajon hozzájuthatnak-e olyan módon, ami nem ütközik törvénybe) érdekli, mint annak érvényessége és megbízhatósága.³⁰⁸

³⁰⁵ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 25. p.

³⁰⁶ GEISLER, M.: 14. p.

³⁰⁷ MARGOT, P.: *The role of the forensic scientist in an inquisitorial system of justice*. Science and Justice 38, 1998. 71-73. p.

³⁰⁸ BROEDERS, T.: *The forensic expert in an inquisitorial system*. in: In: Koppen, P.- Penrod, S. (eds): *Adversarial versus Inquisitorial Justice*. Kluwer Academic, New York. 2003. 247. p.

Ebben az értelemben valóban elkülöníthetjük az angol büntetőeljárást a francia, a belga és a német modelltől. Olaszország korábban a francia tradíciót követte, ma pedig az angol, illetve amerikai *common law* irányába halad.

A francia, német és belga büntetőeljárás számos konkrét aspektusa ezt tisztán jelzi. Először is, a kontinentális büntető eljárásjogi törvénykönyvek rendelkezéseket tartalmaznak a bíróság igazság-felderítési kötelességéről. Erre a klasszikus példa a német *Strafprozeßordnung* 244.§ II-a, amely a bíróságok számára előírja, hogy az igazság keresése során ki kell terjeszteni a bizonyítás körét valamennyi, az érdemi döntés meghozatalához szükséges bizonyítékokra. Másodsorban, ezekben az országokban nincs vádalku, illetve az ügyészség sem élhet a bíróság felé olyan indítvánnyal, hogy mentse fel a vádlottat vagy szüntesse meg az eljárást. Harmadsorban, a francia, német és belga bírósági tárgyaláson a vádlott és a tanúk kihallgatását általában nem az ügyész, illetve a védőügyvéd végzi, hanem az elnöklő bíró. Negyedsorban, az ügy bizonyításának számos fontos eszköze a bíróság, és nem a vád vagy a védelem kezében van, így például a szakértők bevonásáról való döntés. Az ötödik elem pedig az, hogy a tárgyalást megelőző eljárásért felelős francia vagy belga bíró nem passzív, nem pusztán a rendőrség vagy ügyészség megkereséseire reagál, hanem aktív: a „vizsgálóbíró” dönt arról, hogy mi legyen az eljárásban a következő lépés.

Ezt a megkülönböztetést azonban nem szabad eltúlozni. Bár az angol bíró nem olyan aktív, mint a kontinentális társa, de azért nem is teljesen passzív. Angliában bizonyos körülmények közt megengedik, sőt el is várják a bíraktól, hogy beavatkozzanak olyan esetekben, amikor az eljárás téves tényfeltáráshoz, és ennek következtében igazságtalansághoz vezetne. Például, ha a vádlott megpróbálna beismerő vallomást tenni, de közben továbbra is ártatlanságát bizonyítja, akkor a bíróság köteles elutasítani az ilyen kétértelmű vallomást, és folytatni az eljárást. Vagy ha a védelem és a vád kialakít egy „közös változatot”, ami alapján a bíróság ítélezhet, de ez a változat életszerűtlen, akkor a bíróság saját nyomozást folytathat le. Végül, az nagyrészt a feleken múlik, hogy milyen bizonyítékokra támaszkodnak, de a bíróságnak diszkrecionális joga van arra, hogy további tanúkat idézzen meg. Ezt elvileg el is várják tőle a vádlott védelmében az igazságtalanság megelőzése érdekében.

Mindazonáltal az amerikai büntetőeljárástól nem idegen teljes mértékben az inkvizitórius forma, mint ahogyan azt a vádalku példája mutatja. A terhelt bűnössége beismerésénél a bírónak meg kell bizonyosodnia arról, hogy a „*guilty plea*” önkéntes és az adott ügyben indokolt. Ez azt a következtetést vonja maga után, hogy a büntetőeljárás az igazság keresése közben nem kerülheti el, hogy a bíróságnak legalább bizonyos inkvizitórius kompetenciákat meg hagyjon.³⁰⁹

3.6. A vádalku

A *common law* jogászok általában megdöbbennek azon, hogy a kontinentális büntetőeljárásban nem létezik vádalku. Még ha a vádlott a bűnösségre kiterjedő, teljes körű, tényfeltáró beismerő vallomást tesz is, a bíróságnak akkor is be kell szereznie a többi ellene szóló bizonyítékot. A *common law* jogász számára ez azt a nyilvánvaló kérdést veti fel, hogy „Miért is van ez így?”. A válasz részben az, hogy ha nem létezik vádalku, akkor lennie kell más olyan jogintézménynek, amely egyértelmű esetekben biztosítja a

³⁰⁹ GEISLER, M.: 182. p.

gyors eljárást, mint például Németországban a „Büntetőparancsos eljárások” („*Strafbefehlsverfahren*”). A válasz második részéhez pedig az tartozik, hogy habár Németországban, Belgiumban, Franciaországban nem létezik vádalku, viszont a bíróság a gyakorlatban jóval felületesebben vizsgálja meg a bizonyítékokat azon esetekben, amikor a vádlott beismeri a tettet, mint amikor tagadásban van.

Ha nincs vádalku, akkor ebből logikusan következik, hogy nem létezik csökkentett büntetés, ami a beismerő vallomás, vágy a vád és a védelem között kötött alku miatt kapott engedmény. A kontinentális büntetőeljárásban azért létezik ehhez hasonló gyakorlat, bár a kontinentális jogászok véleménye megosztott a vádalku és az ezzel összefüggő egyéb jogintézmények hasznosságában. Számos jogász úgy tartja, hogy mind a vádalku, mind a csökkentett büntetés összeférhetetlen az igazságossággal.³¹⁰

3.7. A jogorvoslat

A kontinentális büntetőeljárás az angolhoz viszonyítva jobban készen állt a jogorvoslat elvének befogadására. Angliában régen az esküdszék hatalmazták fel arra, hogy közvetítse az istenítéletet próbák segítségével, és mivel Isten ítéletéről volt szó, az csak helyes lehetett. Végül 1997-ben sokak ellenzésére és nagy nehézségek árán elfogadták azt, hogy aki ellen vádat emeltek, annak joga van fellebbezni az igazságtalan vagy túlzott ítélet ellen. Később a fellebbező vádlottól azt is megkövetelték, hogy hivatkozzon valamilyen jogorvoslati alapra, így például a tárgyalás alatt elkövetett eljárásjogi hibára.³¹¹

A kontinentális Európában hagyományosan létezett már a kétszintű igazságszolgáltatás elve (amely alapja, hogy az ügy áttekinthetőségének intézményét az igazság automatikusan megköveteli), így gyorsan elfogadták a fellebbezés intézményét. *Damaska* szerint ez valószínűleg abból ered, hogy a kontinentális eljárás jellege inkább folyamatos volt, és nem egyszeri alkalom; illetve abból, hogy az ítélkező testület hierarchikusan szervezett hivatásos bírákból állt, és nem olyan emberekből, akik mással is foglalkoznak, és akik időszakonként csak úgy „beesnek” egy-egy tárgyalás lefolytatására.³¹² A kontinentális koncepcióban van valami közös a büntetőeljárás és a bürokrácia által kezelt igazgatási kérdések között – mindkettő olyan eljárás, amelyben természetes, hogy eggyel feljebb lehet lépni, ha nem kielégítő döntés születik. Ezért általános a kontinentális Európában az elítélt jogorvoslati joga.

Első ránézésre ez liberálisnak tűnhet az angol jogászok számára. De ami ennél kevésbé szabadelvű számukra az a tény, hogy nemcsak a vádlottnak, hanem az ügyésznek is biztosítva van a jogorvoslat joga.

Ezen felül a kétszintű igazságszolgáltatás elve alól fontos kivételek is vannak. Amikor a kontinentális rendszer a francia forradalom idején bevezette az esküdszék intézményét, onnan nem volt lehetőség fellebbezni. Ez hatotta át a kontinentális büntetőeljárást majd egy évszázadon át, majd ezt követően megjelent az esküdszék ítélete elleni fellebbezés lehetősége azokban az országokban, amelyek eredetileg létrehozták az esküdszék intézményét. Franciaországban az esküdszék ítélete ellen sokáig nem létezett

³¹⁰ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 27. p.

³¹¹ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 28. p.

³¹² DAMASKA, M.: *The Faces of Justice and State Authority: A Comparative Approach to the Legal Process*. Yale University Press, New Haven. 1986.

jogorvoslat, Belgiumban pedig a mai napig nincs. Németországban szintén nincs lehetőség a magasabb szintű büntető fórumok elsőfokú döntése ellen jogorvoslatra.

A döntés elleni jogorvoslat hiánya nem azt jelenti, hogy a döntés egyáltalán nem lenne vitatható. Az angol jogász számára a jogorvoslat szó egy összetett fogalom, ami a döntésnek az ügy érdemében való támadását kombinálja a nem megfelelő eljárás miatti követeléssel. A franciák ezt a két dolgot elkülönítve tárgyalják. Az elsőfokú döntés ügy érdemében történő vitatását fellebbezésnek („*appel*”) hívják, míg azt az eljárást, amelylyel valamelyik fél a döntést eljárásjogi vagy anyagi jogi hiba miatt támadja, és ezáltal az ítéletet érvényteleníti, megsemmisítésnek („*cassation*”) nevezik. Még azokon a francia, belga és német bíróságokon is, ahol az elítélés és felmentés ellen nincs jogorvoslati lehetőség, mind az ügyész, mind a védelem jogosult a megsemmisítő eljárás segítségül hívására. Ez pedig az alapítélet hatályon kívül helyezését, és új eljárás megindítását eredményezi.³¹³

3.8. A hatóság tagjainak jogállása

A Királyi Ügyészség Angliában és Walesben egy viszonylag új és egyszerűen szabályozott intézmény. Az ügyész a nyomozás alatt a rendőrséget nem utasíthatja. Mivel a Királyi Ügyészség kevés emberrel kénytelen dolgozni és saját nyomozati hatáskörrel nem is rendelkezik, a nyomozás továbbra is kizárólag a rendőrség hatáskörébe tartozik, ami a Királyi Ügyészség nagyon erős rendőrség általi függéséhez vezetett.³¹⁴ A Királyi Ügyész megjelenését követően 15 évig (2000-ig) nem volt jogosult a súlyos bűncselekmények elkövetőivel szemben a bíróságon a vád képviselőjére sem. A királyi ügyészek jogállásukat tekintve köztisztviselők, akik semmilyen mentességet nem élveznek.³¹⁵

A kontinensen (ahogyan Skóciában is)³¹⁶ az ügyészi hivatal régóta létezik, és a státusza is jelentősen magasabb. Az ügyész a nyomozás alatt utasításokat adhat a rendőrség számára; és nem a rendőrség, hanem ő az, aki a vádemelésről dönt. Az ügyészek rutinszerűen képviselik a vádat a bíróság előtt, és számukra elképzelhetetlen lenne az, hogy egy *barristert*-t fogadjanak fel a feladat ellátására. Franciaországban, Belgiumban és Olaszországban élvezhetik az ügyészek az úgy nevezett „ügyészi és bírói jogállást”, amely azt jelenti, hogy számos tekintetben a bírakkal azonos elbánás alá esnek. (Franciaországban, Belgiumban és Olaszországban az ügyészeket és bírakat egy csoportba sorolják: a „*la magistrature*”-be Franciaországban és Belgiumban, illetve a „*la magistratura*”-ba Olaszországban.) Mindhárom országban mindkét csoport tagjait kezdetben együtt válogatják ki és együtt képzik, – Franciaországban egy speciális „bíróiskolában”, az *Ecole nationale de la magistrature*-ben.

Az angol jogászok számára ez ijesztően hathat, ugyanis attól tartanak, hogy túl sok professzionális szolidaritás alakul ki a bírák és ügyészek között.³¹⁷ Ezek a félelmek a kontinensen is megjelennek kritikák formájában. A bizalmi oldalt tekintve, abból az elgondolásból adják az ügyészek számára az „ügyészi és bírói jogállást”, hogy ezzel biztosítsák az arra alkalmas emberek kiválasztását, és a megfelelő professzionális színvo-

³¹³ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 29-30. p.

³¹⁴ ROXIN, C.: (25. Auflage.) Verlag C.H.Beck, 1998. 542. p.

³¹⁵ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 30. p.

³¹⁶ REID, W.: *The origins of the procurator fiscal in Scotland*. Juridical Review 154, 1965.

³¹⁷ MÜLLER, P.: *Ensuring the right to effective counsel for the defense in the Federal Republic of Germany*. International Review of Penal Law 755, 1992.

nal, elfogulatlanság és tárgyilagosság fenntartását a vád képviselője során. Az olasz ügyészek magas státusza egyértelműen szerepet játszott a vizsgálóbíró olasz megfelelőjének az eltörlésében, és abban, hogy az ehhez kapcsolódó felelősség nagy részét ők kapták meg – ez elősegítette az ugyanilyen típusú reformot Franciaországban is.

A rendőrség szervezete és jogállása Franciaországban, Belgiumban, Olaszországban és Németországban számos tekintetben eltér az angoltól. Angliában és Walesben jelenleg 43 különböző, helyileg szervezett és irányított rendőri hatalom létezik. A kontinensen ezzel ellentétben az a tendencia, hogy a rendőri erőket nemzeti alapon szervezik. Franciaországban két nemzeti erő működik párhuzamosan – a belügyminisztérium irányítása alatt működő nemzeti rendőrség és a védelmi minisztérium szárnyai alatt tevékenykedő csendőrség –, ezt a két fő szervezetet számos helyi rendőri erő egészíti ki a nagyobb városokban. Nagyjából hasonló megoldás létezik Olaszországban is, Németországban viszont a rendőri erőt a különböző landok szervezik. Ami pedig a rendőrség jogállását illeti, az egyik különbséget az jelenti, hogy a nyomozás során az ügyész irányítása alapján járnak el. A második különbség pedig az, hogy – Angliával ellentétben, ahol nagyjából minden rendőri hivatalnak hasonló hatalma van – a kontinensen a nyomozás során eltérő hatáskörrel felruházott rendőri egységek járnak el.³¹⁸

A hivatásos bírakat Angliában és Walesben, mint ahogy a többi *common law* országban is, a sikeresen praktizáló ügyvédek sorából választják ki. Ennek eredménye egy – elsősorban középkorú férfiakból álló – professzionális bírói testület. Ezzel szemben a kontinentális Európa országaiban létezik ún. bírói pályafutás. Aki bíró akar lenni, az a jogi egyetem befejeztével oda jelentkezik; ezt követi egy képzési időszak, ami Franciaországban speciális bentlakásos kollégiumban, az *Ecole nationale de la magistrature*-ben történik. Ezt követően a kontinentális bíró megkezdí pályafutását, kezdetben alacsony beosztással, ahonnan remélhetőleg hamar feljebb jut. Ennek eredményeként a kontinentális bírói testület átlagban jóval fiatalabb, mint az angol és a walesi.³¹⁹

A bírák kiválasztásának eltérő módja egyéb különbségekhez is vezet. Egyike ezeknek, az ügyvédi kamara és a bírói testület között fennálló kapcsolat. Az angol bírák és ügyvédek általában jól kijönnek egymással, és az ügyvédek rendszerint tisztelettel fordulnak a bírák felé – ami a kontinensen nem mindig jellemző. Ugyanakkor a sikeresen praktizáló középkorú ügyvédek sorából való kiválasztás költséges módszer, és valószínűleg igaz az, hogy ezt a költséges rendszert csak Angliában és Walesben lehet fenntartani, mivel – ellentétben a kontinentális Európával – a büntető ügyek több mint 90 %-a laikus magisztrátus bírák előtt folyik, akik szolgálatukat ingyen végzik és nem rendelkeznek jogi képesítéssel.³²⁰

3.9. A büntetőeljárások gyorsasága és az előzetes letartóztatás

Habár az angol büntetőeljárás különböző hiányosságai az Emberi Jogok Európai Bíróságának olykor marasztaló ítéleteihez vezettek, mégsem született egy marasztaló ítélet sem az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6(1) cikkelye szerinti ésszerű határidő túllépése tárgyában. Ezzel éles ellentétben áll a kontinentális rendszerek gyakorlata (beleértve Franciaországot, Németországot és Olaszországot), ugyanis legalább egyszer

³¹⁸ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 32. p.

³¹⁹ VOLKMANN, T.-SCHLUCK: *Continental European criminal procedures: true or illusive model?* 1981. American Journal of Criminal Law 9.

³²⁰ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 33. p.

mindegyik országot elmarasztalták már ilyen probléma miatt – Olaszországot többször is. Angliában általában gyorsabban zajlanak le a büntetőeljárások, mint a kontinensen. Különösen igaz ez a komoly és bonyolult ügyekre, amelyek gyorsabban végig futnak az igazságszolgáltatás gépezetén Angliában, és a jogorvoslatra is rövidebb határidők állnak rendelkezésre.

A büntetőeljárás elhúzódásának oka a kontinensen részben az, hogy az igazságszolgáltatási rendszer túlterhelt, másrészt bizonyos területeken a bürokrácia eredménytelensége okolható. A bonyolultabb esetek alapos előkészítő szakot, nyomozási munkát feltételeznek, amely szükségszerűen időt igényel. Ennek következtében senki nem várja el igazán, hogy a komolyabb ügyek olyan gyorsan nyerjenek befejezést, mint Angliában.

Ugyanakkor az angol büntetőeljárás súlyos hiányossága, hogy a tárgyalást megelőző szakasz nem elég precízen szabályozott ahhoz, hogy biztosítsa a komolyabb esetekben minden bizonyíték előzetesen elvégzett, pontos vizsgálatát. Anglia leghíresebb igazságtalan ítéletei komoly ügyeket érintettek, és a bizonyítékok sokkal alaposabb vizsgálata volt az, ami végül az ítéletek hatályon kívül helyezéséhez vezetett. Valószínű, hogy ilyen vizsgálatra már a tárgyalást megelőzően sor került volna, ha az ügy a tárgyalást megelőző szakaszban egy lelkiismeretes vizsgálóbíró kezében lett volna. (*Stephen Kisko*-t például tévesen ítélték el gyilkosság miatt, mivel a rendőrség eltussolta azt a bizonyítékot, amely alapján ő nem követhette el a bűncselekményt, – azt a bizonyítékot, amelyet azért hagytak figyelmen kívül, mert ellentétben állt a vádlott vallomásával. Bármelyik kontinentális igazságszolgáltatási rendszer hosszadalmas tárgyalást megelőző szakasza napvilágra hozta volna ezt a bizonyítékot, amelyet az angol rendőrség képes volt eltussolni. Míg a *common law* jogászok jogosan lepődnek meg annak hallatán, hogy Olaszországban 16 évbe telt, mire egy büntetőeljárás befejeződött, addig a kontinentális jogászokat az angol vádlottak súlyos bűncselekmény elkövetése miatti gyors és téves elítélése, és csak 16 évvel későbbi hatálytalanítása (ld. *Kisko* esete) döbbenetete meg.)³²¹

Az elhúzódó tárgyalás elleni érv pedig az, hogy a kontinensen ezen időszak alatt a vádlottaknak előzetes letartóztatásban kell lenniük. A helyzetet tovább rontja, hogy számos kontinentális országban – különösen Franciaországban – a bíróságok kevésbé hajlandóak óvadék ellenében szabadlábra helyezni a vádlottakat.

Ez azt jelentené, hogy a kontinensen lévő vádlottak gyakran több időt töltenek előzetes letartóztatásban a tárgyalásra való várakozással, mint az angolok, akiknél létezik a kontinensen ismeretlen „*habeas corpus*” intézménye. Angliában azonban a „*habeas corpus*” nem egy törvényes mechanizmus, amellyel a szükségtelen őrizetben tartást kontrollálják. Első ránézésre valóban hasonlónak tűnik az előzetes fogvatartás törvényes gépezete Angliában és a kontinensen. Mindkét esetben az őrizetet bíró rendeli el, és csakis akkor, ha az előírt feltételek, okok közül egy is fennáll, így például, hogyha a szökés, vagy a tanúk befolyásolásának, megfélemlítésének veszélye forog fenn. Továbbá mindkét rendszerben a bíró ítélete megfellebbezhető. Viszont a magyarázat részét képezi az is, hogy míg Angliában a vádlott őrizetbe vételéről a nyomozástól független bíró dönt, addig Franciaországban és Belgiumban eredetileg a vizsgálóbíró – akinek funkciója elvileg a nyomozás vezetése. Egy vizsgálóbíró számára kényelmes, ha a „nyomozás tárgya” kéznél van, illetve a vádlott együttműködése céljából rágyakorolt hatásként is felhasználható az előzetes letartóztatás. Franciaországban a büntető eljárás-

³²¹ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 34. p.

jog reformjával kapcsolatos viták főként az előzetes letartóztatás mértékének csökkentése köré csoportosultak, illetve sok értekezés folyt a vizsgálóbíró szerepéről, arról, hogy el kellene tőle venni és független kezekbe adni az óvadék ellenében történő szabadlábra helyezés döntési jogát. Ez végül meg is történt a 2000 júniusában hatályba lépett módosítással.³²²

3.10. A sértett joghelyezete

Az angol büntető eljárásjogban a sértettnek nincs speciális státusza. Mint minden állampolgárt, őt is megilleti a jog a magánvád képviselőjére. Viszont ha így dönt, az államtól nem számíthat segítségre, és a magánvád jogintézménye tele van komoly veszélyekkel, beleértve azt a kockázatot, hogy a Közvádi Vezető (*DPP*) átveszi, majd elejti a vádat; illetve, ha a vádlottat felmentik, akkor az eljárás költségeit neki kell viselnie. Ha a rendőrség és a Királyi Ügyészség (*CPS*) úgy dönt, hogy eljárást indít, akkor a sértettnek nincs joga ehhez csatlakozni.

A kontinentális rendszerben a sértettnek lényegesen több joga van (legalábbis elvileg); Franciaországban és Belgiumban a sértett (fő)magánvádlóvá is válhat.

Habár a sértett helyzete elvileg jobb a kontinensen, mint Angliában, vitatható kérdés, hogy mennyivel. Vegyük a polgári jogi igények kérdését. Angliában a sértett nem jogosult a bíróságtól kártérítést kérni. Ezzel szemben a kontinensen az odaítélt összegek rendszerint alacsonyok, mert figyelembe veszik a vádlott fizetési képességét. Másfelől, míg egy francia vagy belga bíróság a vádlottal szemben megítéli a magánfél kártérítési igényét, ott a magánfélnek lesz az a hálátlan feladata, hogy fizetésre bírja az elítélt vádlottat, addig Angliában a kártérítési ítéleteket automatikusan az a bírósági gépezet hajtja végre, mint a vádlott által fizetendő egyéb eljárási költségeket is.³²³

4. Közellítés, távolodás

Az előzőekben bemutatásra került, hogy az európai igazságszolgáltatási rendszerek milyen közös- és eltérő jellemvonásokat mutatnak. A továbbiakban a rendszerek egymásra gyakorolt hatását, illetve a rendszerek közötti közellítés/távolodás kérdését vizsgáljuk. Előre bocsátjuk azonban, hogy a bemutatás nem teljes körű, mivel a vonatkozó nemzetközi jogi dokumentumok és intézmények (Emberi Jogok Európai Nyilatkozata és az Európai Unió) feldolgozása meghaladja jelen tanulmány kereteit.

4.1. Az írásbeli bizonyítékok térnyerése

Napjainkban ha egy angol bíróság lefolytat egy eljárást, akkor általában már ott is inkább az írásos bizonyítékokat alkalmazzák, mint a szóbelieket. Egy angol tárgyaláson a bíróság akár egész napot eltölt a vádalkuval való „küzdellemmel”, anélkül, hogy hallana bármilyen tanúvallomást erre vonatkozóan, ezért úgy érezhetjük magunkat, mintha egy párizsi büntető bíróságon lennénk.

³²² DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 36. p.

³²³ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 36-37. p.

4.2. A jogorvoslathoz való jog

Egy további fontos szempont, amiben az angol büntetőeljárás közelített a kontinentális tradícióhoz, ez a büntetőügyekben történő fellebbezés. A jogorvoslati jog – ahogyan az korábban bemutatásra került – történetileg idegen jogintézmény volt a *common law* jogrendszerben, de mára már létezik.

A magisztrátus bírák (*Magistrates Court*) döntése ellen a Királyi Bírósághoz (*Crown Court*) lehet fellebbezni, jogkérdésben pedig (*appeal by case*) a Legfelsőbb Bírósághoz. Az esküdszék ítélete ellen csak az elítélt nyújthat be fellebbezést a Londoni Fellebbviteli Bíróság büntető kollégiumához (*Court of Appeal*); törvénysértésre alapított fellebbezés esetén ez a jog korlátlan, a tényállás megállapítása és a büntetés kiszabása miatti jogorvoslati kérelem csak bírói engedéllyel lehetséges. (Általában a fellebbviteli bíró adja ezt meg.) A Fellebbviteli Bíróság döntése ellen a vádló vagy a vádlott kivételesen további fellebbezéssel fordulhat a Lordok Házához. A Lordok Háza a legfelsőbb jogorvoslati szerv, ahol őt „*Law Lords*” dönt az eléje kerülő ügyekben.³²⁴

A fellebbezés során érvényesül a *favor defensionis* elve: az esküdszék felmentő ítéletét egyáltalán nem lehet felülvizsgálni. Az első fokon eljáró bíróság súlyos eljárési szabálysértése esetén pedig másodfokon felmentő ítéletet kell hozni. Ezt az az elképzelés alapozza meg, miszerint a vádlottól nem lehet elvárni, hogy újabb eljárás alá vesse magát. Az esküdszékhez történő visszautalásra azonban sor kerülhet, ha a vádat – új bizonyíték előkerülése miatt – felfüggesztik.

Perújítási eljárást az angol jog nem ismer. Ehelyett az elítélt a Belügyminisztériumhoz fordulhat az ügye újbóli, a fellebbviteli Bíróság általi megvizsgálását kérve vagy pedig hogy az ítélet végrehajtását kegyelmi úton függeszték fel.³²⁵

4.3. A vádlott eljárási pozíciójának javítása

Az utolsó szempont, amelyet a történeti áttekintésnél meg kell említeni az, hogy számos – a kontinentális és az angol büntetőeljárásban a francia forradalom óta bekövetkezett – változást hasonló aggodalmak generáltak, és bizonyos fókig hasonló megoldásokhoz vezettek.

Ezek közül az egyik legfontosabb a vádlott joghelyzetének javítása volt. E körben általános mozgalom alakult ki a *vádlott jogi képviselőhöz és tanácsadáshoz való megfelelő hozzáféréseinek biztosítására*. Az angol büntetőeljárásban nagy változást jelentett egy régóta fennálló azon szabály eltörlése – először a gyakorlatban, majd 1836-ban a Parlament által is –, amely szerint a bűncselekmény elkövetésével vádlottak számára nem engedték meg a tárgyaláson az ügyvédi képviselőt. Mostanában Nyugat-Európa szerte vitatott kérdés, hogy megengedjék-e a gyanúsítottaknak az eljárás előkészítő szakaszaiban a jogi segítségben való részesülést, különös tekintettel a rendőrségi kihallgatások során való ügyvédi részvételre. Németország és Olaszország voltak az elsők, amelyek biztosították ezt a jogot (Németország 1964-ben, Olaszország 1971-ben), ezt követte Anglia és Wales 1984-ben, és Franciaország 9 évvel később 1993-ban. Egyedül Belgium tagadja a jogot hivatalosan még a mai napig. Hasonlóképp általános mozgalom indult a vádlott információhoz való jogaiért is. Angliában az a mozgalom, amely azt kö-

³²⁴ SPAETGENS, M.: *Das Strafprozessuale Akteneinsichtsrecht: Die deutsche und englische Perspektive*. Loges Verlag Berlin, 2000. 78. p.

³²⁵ ROXIN, C.: 1998. 543. p.

vetelte, hogy az ügyész fedje fel „az ügyben fel nem használt anyagot”, végül az 1996-os Büntetőeljárás és nyomozati törvényhez vezetett, amellyel párhuzamosan Franciaországban változások sorozata zajlott, amelynek eredményeként megengedték a védőügyvédeknek a jegyzőkönyvekhez való széleskörű hozzáférést.³²⁶

Ami a vádlottaknak nyújtott garanciák növelését jelenti, szólnunk kell a büntetőbíró-ságok növekvő munkaterhérlől és az ezáltal késedelmekről. Bizonyos mértékig emiatt is kerestek a különböző igazságszolgáltatási rendszerek hasonló megoldásokat, amelyek egyre inkább közelítettek egymáshoz. Mégis Németországban és Olaszországban az irányadó elv a „hivatalbóliság” maradt: a hatóságokat arra kötelezik, hogy minden olyan cselekmény elkövetője ellen indítsanak eljárást, akivel szemben a szükséges bizonyítékok rendelkezésre állnak, és fő szabály szerint nincs mérlegelési joguk (ellentétben Angliával, Walesszel, Franciaországgal és Belgiummal). Bár Németországban a törvény most már hivatalosan is mérlegelési lehetőséget biztosít az ügyész számára, hogy ejtsen bizonyos ügyeket, és Olaszországban is alkalmaznak néha a túlterhelt ügyészek hasonló gyakorlatot.³²⁷

Hasonlóképpen kialakult egy tendencia, amely a komoly ügyek megoldására hivatott lassú és bonyolult (rendes) eljárások kikerülését célozta, és a munka egyre nagyobb részét áttérte a gyorsabb és rövidebb (külön) eljárásokhoz, amelyeket eredetileg a kisebb ügyek intézésében alkalmaztak. Ahogyan az angol bíróságon az esküdtzéki eljárás kivételes lett, úgy Franciaországban az ügyek egyre kisebb hányadát folytatták le a hagyományos úton, a vizsgálóbírói nyomozással. Ez a folyamat csökkenti a perelhúzódá-sokat, ami kétség kívül előnyös, viszont a büntetőeljárás bonyolultabb formáinak elke-rülése nem a vádlott javát szolgálja. Ezek a nehezebb eljárási formák több garanciát biz-tosítanak számára az igazságtalan elítéléssel szemben. A kíváncságot nyilvánvalóan a vádlottak *fair* kezelése, és a büntetőeljárás gyors és gazdaságos megoldása.³²⁸

5. Büntetőeljárás- jogelméleti megközelítésben

A büntetőeljárás, illetve az igazságszolgáltatási intézmények ideális prototípusával *M. Damaska*, az Amerikában dolgozó volt jugoszláv jogtudós foglalkozott behatóan; az elmúlt években ő írta a legjelentősebb cikkeket a büntetőeljárás rendszerek összehason-lító jogi témakörében. Sok elemző kínált „új perspektívákat”³²⁹ vagy semleges összeha-sonlító módszereket³³⁰ a kutatási területen, melyen hosszú ideig dominált az elavult inkvizitórius/akkuzatórius polaritás. Ezzel a hagyományos megközelítéssel hagyott fel *Damaska*, előtérbe helyezve a bírósági tárgyalás jelentőségét. *Damaska* szerint minden alternatív kísérlet a büntetőeljárásokban fellelhető különbségek feltárására illuzórikus és sematizált.³³¹ Ehelyett, munkáiban mindvégig ragaszkodott az igazságszolgáltatás *fel-építésének* fontosságához.

³²⁶ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 18-19. p.

³²⁷ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J.(ed): 19. p.

³²⁸ DELMAS-MARTY, M.-SPENCER, J. (ed): 19-20. p.

³²⁹ REINMANN, M.: *Review of Damaska „The Faces of Justice”*. American Journal of International Law 82, 203-208. p.

³³⁰ NIJBOER, J.: *The American Adversarial System in Criminal Cases: the Backside of L.A. Law*. in: Nijboer, J.(ed): *Beweisprobleme und Strafrechts-systeme. Proof and Criminal Justice Systems*. Peter Long, Frankfurt am Main. 125-164. p.

³³¹ DAMASKA, M.: 6-8.p.

Két hosszú tudományos munkájában, 1973-ban³³² és 1975-ben,³³³ Damaska javasolta a szervezeti modellek összehasonlítását, melyeket ő „hierarchikus” és „alárendelt” kifejezésekkel illetett, meggyőzően alátámasztva azt, hogy az eljárás természetét annak az intézménynek a jellege határozza meg, amely azt működteti. A „hierarchikus” hatóság egy olyan piramisra hasonlít, mely körültekintően rangsorolt hivatalnokokból áll; ezzel szemben az „alárendelt” hatóság a laikus résztvevők horizontális elrendezése, akik társadalmi autoritásukat az igazságszolgáltatási rendszeren kívülről eredeztetik. Damaska megkísérelte összekapcsolni a két ellentétes igazságszolgáltatási rendszert az államformák elemzésével: a két igazságszolgáltatási irányzat (hierarchikus és alárendelt) két különböző típusú államforma szempontrendszerét („konfliktuskezelő” és „vezérelvkövető”) mutatja.

Damaska hierarchikus rendszerekről alkotott koncepcióját a tisztviselők rideg hivatásossága jellemzi, akik egy piramis alakú hierarchikus rendszerbe rendeződnek.³³⁴ Ez a hierarchia a büntető igazságszolgáltatás terén magában foglalja a rendőrséget, a vádhatóságot és a bírói testületet,³³⁵ mindenkit, aki rangsorolható. A központi hatalom felülről eredeztethető, ez halad lefelé a különböző szintek felé; a rendszert a tisztviselők és egyes szintek közötti hatalmas egyenlőtlenségek jellemzik.³³⁶ Ezt az igazságszolgáltatási rendszert kidolgozott fellebbezési hálózat, minimális laikus részvétel, bizalom egy teljes írásbeliségen alapuló eljárásban, és a „közszolgálat” ideológiáján alapuló hivatalnoki kar jellemzi. A tisztviselők hivatásosak és hosszú időn keresztül hivatalban maradnak, ezáltal a rutin, a személytelenség és az intézményi hatalom erőteljes benyomását keltik. Az egységesség és a szabályok betartása kulcsfontosságú a döntéshozatalban, ezáltal a szakmai szempontok elsődlegesek, melyek előtérbe helyezik a következetességet, a jogszolgáltatás társadalmi vagy politikai célkitűzései helyett. Damaska ezt „ésszerű törvényességnek” nevezi. A tárgyalás mindössze egy rész az elhúzódozó, folyamatos eljárásban, melyet a *dossier* (akta), a kollektív emlékezet döntő eszköze, tart össze:

„Mint a legszélesebb folyó mellékfolyói, az alsóbb szintű hivatalnokok által tárolt iratokat vegyítik a felettesek által felőlelt iratokkal.”³³⁷

Az alacsonyabb rangú hivatalnokok által összeállított rövid beszámolók és összefoglalók megóvják feletteseiket attól, hogy elveszenek az ügy részleteiben, és lehetővé teszik számukra, hogy átfogó képet kapjanak az eljárásról. Ebben a közszolgálati mentalitásban a diszkrecionalitás nem megengedett.

Damaska műve a weberi bürokrácia képét vetíti. Sajnos azonban Damaska-nak nem sikerült megfelelően kifejteni a hivatalnokokról, az intézményekről vagy a hatalmi ideológiákról alkotott felfogását. A különböző hivatalnoki csoportokban található eltérő társadalmi osztályokat és kapcsolatokat nem elemzi, ahogyan az ügyvédek szerepét sem. Ehelyett történelmi vagy teoretikus példák eklektikus kiválogatására hagyatkozik.

Damaska alárendeltségen alapuló rendszerről alkotott koncepciója még hiányosabb. Előíranyoz egy laikus, független döntéshozókból álló heterogén közeget, azzal a fenn-

³³² DAMASKA, M.: *Evidentiary Barriers to Conviction and Two Models of Criminal Procedure. A Comparative Study.* University of Pennsylvania Law Review 121(3), 1973. 506-589. p.

³³³ DAMASKA, M.: *Structures of Authority and Comparative Criminal Procedure.* Yale Law Journal 84(3), 1975. 480-544. p.

³³⁴ DAMASKA, M.: 1975. 483-509. p.

³³⁵ DAMASKA, M.: 1975. 502-506. p.

³³⁶ DAMASKA, M.: 1986. 19. p.

³³⁷ DAMASKA, M.: 1986. 50. p.

tartással, hogy hierarchikus rendszerben vannak elhelyezve, szakemberek segédkezésével, akik főleg támogató szerepet játszanak. Ezt a következőképpen írja le:

„Egy hivatal várományosa általában olyan személy lesz, aki már nyomot hagyott a társadalomban, egy olyan problémamegoldó személyiség, aki összhangban van a közösségi érdekekkel.”³³⁸

Ebben a rendszerben a szabályszerűség kérdése másodlagos a megfelelő problémamegoldás mögött. Bármilyen akta vagy frásos feljegyzés hiányában a tárgyalás lesz a döntéshozatal döntő színtere, és az egyedüli meghatározó esemény az eljárás során. Ebben a megközelítésben *Damaska* összekapcsolja Anglia és az Egyesült Államok esküdt-székeit és Anglia laikus magisztrátusi bírait³³⁹ az Egyesült Államok választott vagy rövid időre kinevezett bírósági hivatalnokaival,³⁴⁰ valamint mindkét ország hivatásos bírásával. Ezt az összeolvadást azonban nehéz indokolni. *Damaska* a továbbiakban kifejti, hogy a hivatásos szakemberek szerepe mindössze annyi, hogy gondoskodjanak az egyre növekvő számú laikusok támogatásáról, egyebekben ki vannak zárva a hatalomgyakorlásból.

Damaska szerint az angol-amerikai akkuzatórius rendszer ennek a modellnek a legjobb példája. Tesz azonban egy engedményt, miszerint Anglia jelentősen eltért ettől a modelltől,³⁴¹ nem ugyanazok az alapvető jellegzetességek a két rendszerben. Az angliai alárendelt modell kialakulása „spontánnak”³⁴² nevezhető, mely a „viszonylag kevés eljárásból”³⁴³ és a „tehetős rétegek közötti szoros hatalmi együttműködésből”³⁴⁴, valamint a „mindennapi ftéletek megközelíthetőségéből”³⁴⁵ ered. Hasonlóan, szerinte a francia hierarchikus modell a *Kapeting* dinasztia királyi hatalmának fejlődéséhez és a XVI-XVII. századi abszolutizmus kialakulásához köthető.

A probléma azonban az, hogy *Damaska* kijelentései és példái csupán nemzeti jellemzőkön alapulnak, és nem nyújtanak összefüggő elemzést az angol-amerikai vagy kontinentális társadalmi és politikai történelemről. *Damaska* hangsúlyozza a történelmi fejlődés fontosságát, de nem ad meggyőző érveket ebben az összefüggésben. Írásai azt sugallják: lehetséges egy igazságszolgáltatási rendszerről megfelelő elemzést készíteni úgy, hogy elkülönítjük attól a társadalmi és politikai kontextustól, melyben kialakult, illetve működik. *Damaska* egy késői munkájában célul tűzte ki, hogy megoldásait különböző államformákhoz rendeli.³⁴⁶ Sajnos, ez esetben sem volt sikeres, mivel nem nyújtott meggyőző történelmi perspektívát, nem törekedett a határokon átvéelő általános rendszer-elmélet kialakítására, illetve nem ölelte fel az ideológiák különböző formáit, a hatalmi rendszerek struktúráit és sokszínűségét.

³³⁸ DAMASKA, M.: 1986. 17. p.

³³⁹ DAMASKA, M.: 1975. 512-513. p.

³⁴⁰ DAMASKA, M.: 1986. 24. p.

³⁴¹ DAMASKA, M.: 1986. 18. p.

³⁴² DAMASKA, M.: 1986. 42. p.

³⁴³ DAMASKA, M.: 1986. 41. p.

³⁴⁴ DAMASKA, M.: 1986. 38. p.

³⁴⁵ DAMASKA, M.: 1986. 42. p.

³⁴⁶ DAMASKA, M.: 1986.

6. Melyik rendszer a jobb? Hatályos jogösszehasonlító elemzés

Damaska elemzéseit tovább gondolva *Crombag* arra a kérdésre kereste a választ, hogy melyik rendszer a jobb. Szerinte a kérdés azért megválaszolhatatlan, mert a modellek közvetlenül nem ugyazt a célt szolgálják.

„*Habár mindkét rendszer végső célja az igazság szolgálata, az inkvizitórius modellben az igazság maga a közvetlen cél, míg az adverbális modell közvetlen célja a tisztességes játszma.*”³⁴⁷

Mivel a két rendszer az igazság különböző formáját és ideáját szolgálja, a rendszerek jellemzői több fontos szempontból eltérnek. Az eltérések egyértelműen kimutathatóak, ha a két legeltérőbb büntetőeljárási rendszert: a hollandot és az amerikaiat vesszük górcső alá. (Hollandiát tartjuk Nyugat-Európa „leginkvizitóriusabb” országának, miközben az Amerikai Egyesült Államok a világ „legakkuzatóriusabb” jogállama.³⁴⁸)

Az amerikai és a holland büntetőeljárási rendszer által szolgáltat igazságosság különböző formái mélyen gyökereznek mindkét társadalomban. Hollandiában – amennyire lehetséges – a kompromisszumos megoldásokat részesítik előnyben. A döntést az alapján értékeli, hogy megfelel-e a holland társadalmi kapcsolatok kiegyezésre törekvő természetének. Az igazságosság amerikaiak által képviselt formája ezzel szemben az egyéni jogok követelésén és érvényesítésén alapul.³⁴⁹

Az igazságosság három alapelve közül – szükségesség, egyenlőség és méltányosság³⁵⁰ – az első kettő jobban megfelel a holland kiegyezésre törekvő szemléletnek, mint az utóbbi. A szükségesség alapelvében a döntéseket azáltal értékeli, hogy mennyire szolgálják a címzettek szükségleteit. Az egyenlőség alapelve szerint a döntések akkor jók, ha eléri, hogy a címzettek közötti felosztás minél egyenlőbb legyen. A méltányos döntés az egyedüli, amelyben a címzettek bevonása – gyakran a jobb érvek és erősebb pozíció követelményein belül – a legjobban tükröződik. Röviden, a hollandok úgy tekintik, hogy a végső döntés akkor jó, ha minden ember szükségletét megfelelően szolgálja és ugyanakkor nem nagyon tér el az egyenlő felosztástól. Ők tehát jobban koncentrálnak az igazságosság alapelvében a szükségletekre és egyenlőségre, mint a méltányosságra: az érdekek és vélemények felmérése és kiegyensúlyozása fontosabb, mint határozott döntéseket hozni.

Európában manapság bizonyos szintű átszívargás figyelhető meg a két rendszer között.³⁵¹ Az Európai Emberi Jogi Bíróság a *Kruslin* döntésben kimondta hogy: „*hiba lenne elhúzni a megkülönböztetést a common law országok és a kontinentális országok között [...] A törvény, természetesen, ugyanúgy fontos a common law országokban. Vi-*

³⁴⁷ KOPPEN, P.-PENROD, S.: *The John Wayne and Judge Dee Versions of Justice*. in: Koppen, P.- Penrod, S. (eds): *Adversarial versus Inquisitorial Justice*. Kluwer Academic, New York. 2003. 347. p.

³⁴⁸ KOPPEN, P.-PENROD, S.: *Adversarial or Inquisitorial. Comparing Systems*. in: Koppen, P.- Penrod, S. (eds): *Adversarial versus Inquisitorial Justice*. Kluwer Academic, New York. 2003. 4. p.

³⁴⁹ KOPPEN, P.-PENROD, S.: 2003. 348. p.

³⁵⁰ A fogalmak részletesebb kifejtését lásd: BERKOWITZ, L.-WALSTER, E.: *Equity theory: Toward a general theory of social interaction*. New York Academic. 1976.

³⁵¹ GUTWIRTH, S.-DE HERT, P.: *Een theoretische onderbouw voor een legitiem strafproces. Delikt en Delinkvent* 31. 1051. p. Idézi: Koppen, P.-Penrod, S.: *The John Wayne and Judge Dee Versions of Justice*. in: Koppen, P.- Penrod, S. (eds): *Adversarial versus Inquisitorial Justice*. Kluwer Academic, New York. 2003. 348. p.

szont az esetjog hagyományosan nagy szerepet játszik a kontinentális országokban, mivel a pozitív jog össze- ága főleg a bíróságok döntéseinek eredménye.”³⁵²

A méltányosság elve lényegesen preferáltabb az amerikai igazságszolgáltatásban. Itt általában az egyik fél győz, ahelyett hogy megegyezésre jutnának, és mindkét fél kapna valamit. Az amerikai jog az eljárások „egyéni konfliktusos” típusán, míg az európai kontinentális jogok sokkal inkább az eljárások „állami beavatkozásos” típusán alapulnak.³⁵³

A holland társadalom kompromisszumos természete alapvető fontosságú a büntető igazságszolgáltatási rendszer működéséhez. Ezzel szemben az Egyesült Államokat a világ lepereskedőbb országának tartják,³⁵⁴ és az amerikai igazságszolgáltatási rendszer ezen jellemzése alátámasztja az igazságosság azon változatát, amelyet az amerikaiak látszólag előnyben részesítenek. Habár az amerikai per ismert formája az esküdtszéki bírászkodás, a legtöbb ügy aktája az Egyesült Államokban soha nem jut el tárgyalásra. A vádalku alkalmazása biztosítja, hogy az ügyek nagy többsége egyezség útján oldódjon meg; az más kérdés, hogy mind a mai napig intenzív vita folyik a vádalku alkalmazhatóságának jogszerű vagy jogellenes voltáról.³⁵⁵

Összegezve: a holland társadalom szerkezete kompromisszumot feltételez a kormány és a társadalom egyes rétegei között. Ez a társadalmi kompromisszum vezetett az igazságosság elvének szükségesség és egyenlőség fényében történő alkalmazásához. A társadalom szükségesség és egyenlőség alapján történő felosztásához erős kormány szükséges. Az amerikai állam ezzel szemben sokkal inkább az egyének cselekvéseire összpontosít, amelyet az igazságosság elvének méltányossági oldala vezérel. A kormányzati szinten lévő kapcsolatok gyenge kínálata miatt az egyéneknek maguknak kell uralniuk a vitát, mintsem arra számítani, hogy a kormány közreműködésével egy méltányos elosztás teljesüljön. Az egyéni jogok sokkal fontosabb szerepet játszanak az Egyesült Államokban, mint Hollandiában, ahol gyakran a legésszerűbb megoldást keresik.³⁵⁶

A holland inkvizitórius rendszerben a kormány – bíróság formájában – aktívabb szerepet játszik, mint az Egyesült Államok akkuzatórius rendszerében, ahol a bíró inkább egy irányító, akinek döntenie kell az ellenérdekű felek álláspontjai között. Következésképpen, a holland büntető igazságszolgáltatási rendszer tükrözi a holland társadalom egyezségre törekvő természetét, míg az amerikai rendszerben sokkal inkább úgy tűnik, hogy vagy az egyik vagy a másik fél javára kell döntenie. Ilyen értelemben a holland büntető igazságszolgáltatási rendszer „lágyabb” az amerikai rendszernél, amely „keményen” kezeli az ügyeket.³⁵⁷ Az adott büntető igazságszolgáltatási rendszerekben több bizonyítékot is találhatunk e különbségekre.

³⁵² Idézi: KOPPEN, P.-PENROD, S.: 2003. 348. p.

³⁵³ DAMASKA, M.: 1986. 25-27. p.

³⁵⁴ HOLLAND, K.: *The courts in the United States*. in: Waltman, J.-Holland, K. (eds): *The political role of law courts in modern democracies*. Macmillan, London. 1988.

³⁵⁵ GORR, M.: *The morality of plea bargaining*. *Social Theory and Practice* 26, 2000. 129-151. p.; MICELLI, T.: *Plea bargaining and deterrence: An institutional approach*. *European Journal of Law and Economics* 3, 1996. 249-264. p.

³⁵⁶ KOPPEN, P.-PENROD, S.: 2003. 355. p.

³⁵⁷ KOPPEN, P.-PENROD, S.: 2003. 355. p.

6.1. A felek tárgyaláson betöltött szerepe

A legsokatmondóbb különbség a holland és az amerikai igazságszolgáltatási rendszer között a *feleknek a bírósági tárgyalás során betöltött szerepe*.

Az ügyészt tekintve: Hollandiában az ügyész (*officier van justitie*) köztisztviselő. Ő vezeti a nyomozást, dönt a vádemelésről és a tárgyalás során ő képviseli a vádat. Két alapvető különbség van az amerikai és a holland ügyész között. Először is, a holland ügyész elsődleges feladata nem a vádemelés; ő egy független előjáró, közigazgatási tisztviselő. Feladata, hogy megfogalmazza saját véleményét az ügy érdemében és ennek megfelelően cselekedjen. Ebből következően, a holland bíróságokon megtörténhet az is, hogy az ügyész a vádlott felmentését kéri.

Általában gyakorlati okokkal függ össze, hogy az ügyészség ilyenkor egy korábbi szakaszban nem szünteti meg az eljárást. Miután a rendőrség a nyomozást befejezi és elküldi az ügyészség hivatalának a bűnügyi iratokat, ezt elsőként egy ügyészségi alkalmazott (*parketsecretaris*) kezeli, aki tárgyalásra készíti elő az ügyet. A „tényleges” ügyész csak néhány nappal a bírósági tárgyalás előtt kapja kézhez az aktát és készül fel az ügyre. Az iratokat áttanulmányozva dönthet úgy, hogy a rendőrség nem szerzett be elég bizonyítékot és így nincs alap a vádemelésre.

Bár Amerikában is tartózkodnia kell az ügyésznek az adott ügyben a bizonyítékok által „nem kellően” alátámasztott vádemeléstől; a vádalku túlsúlya az Amerikai Egyesült Államokban szinte lehetetlenné teszi annak megállapítását, hogy mely esetekben gyakorolják az ügyészek – diszkrecionális jogkörükkel élve – a vádelejtési jogukat.³⁵⁸

Ami az *ügyvédek*et illeti: Hollandiában az első tárgyalások során fellépő ügyvédek idején a holland tárgyalás leginkább úriemberek közötti illedelmes beszélgetés formáját vette fel (a hivatásos résztvevők többsége férfi volt), akik – habár mindegyik saját nézőpontjából indult ki – együtt keresték az igazságot. A beszélgetés a kölcsönös igazságon alapult és mindegyik résztvevő elvárta a többiektől saját pozíciójának tiszteletét. Ezek az úriemberek számíthattak arra, hogy a jövőben újra összetalálkoznak a bíróságon, és ha egyikük kompromisszumképtelen pozíciót vett fel, az ellehetetlenítette a jövőbeni együttműködést. Ebben a helyzetben a vádlott sokkal inkább a nyomozás tárgya volt, mint résztvevője. Nem adhatott utasításokat saját ügyvédjének, az ügyvéd tartotta a „*domus litis*”-t: a védőügyvéd döntötte el, hogy milyen eljárási stratégiát kell követni. Manapság ez a kép sokat változott. Különösen a nagy súlyú büntetőügyekben (például kábítószerrel kapcsolatos büntetőeljárások) mind az ügyészség, mind a védőügyvédek keményebb hozzáállást tanúsítanak. Ezt a fajta magatartást egyébként Hollandiában „az amerikai tárgyalási formának” nevezik.³⁵⁹

A változásnak számos oka van. Először is, a bíróságok kevésbé bíznak a rendőrséggel, mint azt korábban tették. Ez az 1990-es évek elején lezajlott, és a rendőrség magatartására vonatkozó parlamenti vizsgálatoknak köszönhető,³⁶⁰ melyek megmutatták, hogy a rendőrség a drogügyekben a nyomozásokat illegális vagy félig illegális módszerrel folytatta le. Másodszor, az ügyészség manapság sokkal aktívabban kerül bevonásra a rendőrségi nyomozásokba; ami szintén a *Van Traa-jelentés* következménye. Ez a kiter-

³⁵⁸ KOPPEN, P.-PENROD, S. 2003. 358-359. p.

³⁵⁹ KOPPEN, P.-PENROD, S.: 2003. 359. p.

³⁶⁰ VAN TRAA, M.: *Inzake opsporing: Enquetecommissie opsporingsmethoden*. Den Haag: SDU (11 delen). 1996. in: Koppen, P.-Penrod, S.: *The John Wayne and Judge Dee Versions of Justice*. In: Koppen, P.-Penrod, S. (eds): *Adversarial versus Inquisitorial Justice*. Kluwer Academic, New York. 2003. 359. p.

jedti együttműködés a rendőrséggel, mindamellet inkább teszi az ügyészt a bűn elleni harcossá, mint köztisztviselővé. Harmadrészt, a védőügyvédek is megváltoztak. Az elmúlt évtizedben speciális büntetőügyvédi réteg alakult ki. Ezek az ügyvédek – korábban működött kollégájukhoz képest – gyakrabban követik ügyfeleik utasításait, stratégiáját, mint sajátjukat. Negyedrész, a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága által hozott döntések fontos befolyással bírnak a holland büntetőeljárásra. Ez a bíróság – mely mind inkvizitórius, mind akkuzatórius rendszert követő országok bíróiból áll – döntéseinek keresztül a holland büntető igazságszolgáltatási rendszerbe akkuzatórius elemeket vezetett be. Egy fontos következmény például, hogy a tanúkat gyakrabban idézik be a tárgyalásra. Az ő jelenlétük és kihallgatásuk kevesebb teret enged az úriemberek illedelmes beszélgetéseinek.³⁶¹

6.2. A tanúk, szakértők idézése, kihallgatása

A másik különbség a holland és az amerikai eljárások között: *a tanúk idézésének, illetve kihallgatásának módja*. A holland büntetőbíróságok elsősorban dokumentumok alapján járnak el: ez a bűnügyi irat vagy akta. Az akta a tanúk nyomozati szakban tett vallomását, a rendőrségi jelentéseket és a nyomozás során összegyűjtött más információkat, bizonyítékokat tartalmazza. Az esetek többségében, a bíróság kizárólag az iratok alapján dönt, a tanúk személyesen tett vallomása nélkül.

Ha azonban a védelem vagy a bíróság szükségesnek tartja a tanúk személyes kihallgatását, a tanúkat beidézik a tárgyalásra. Az idézés az ügyészség feladata. Ha a tárgyaláson a védő akar kihallgatni néhány tanút, ezt az ügyészség felé kell indokolt kérelemmel indítványoznia, az ügyészség megtagadhatja a tanú megidézését. (Ezt gyakran meg is teszik azzal érvelve, hogy a tanú beidézése „nem áll a védelem érdekében.” Természetesen a döntés ellen fellebbezni lehet a bírósághoz – komolyabb ügyekben magasabb bírói fórumhoz – és ha a bíróság egyetért a védelem indítványával, a kérdéses tanút beidézik a következő tárgyalásra. A bíróságok túlterheltsége miatt az elnapolt tárgyalásra azonban kb. három hónap elteltével kerül csak sor. Ebben a helyzetben az ügyész választás elé állítja a védelmet: vagy megkockáztatja meggyőzni a bíróságot az általa felállított tényállásról a kérdéses tanú nélkül, vagy megvárja a bíróság következő tárgyalását, mely a vádlott számára további három hónapos letartóztatást jelent.)

Amerikában – ismeretesen – a keresztkérdés útján történő tanúkihallgatás a tárgyalás gerince. Miután a tanút felesketik, a tanúskodás a közvetlen kikerdezéssel kezdődik. Ennek során a tanú annak az ügyvédnek a kérdéseire válaszol, aki tanúskodni hívta. A közvetlen bizonyítás célja, hogy kedvező információt szolgáltatson arra a félre nézve, akinek az oldalán tanúskodik a tanú, és közvetítse ezt az esküdtsek felé. Az ekkor feltehető kérdések tipikusan kidolgozást, kifejtést igényelnek.³⁶² A vezető kérdések ebben a szakaszban általában nem megengedettek.³⁶³ Ezt követi a keresztkérdés. A keresztkérdező rövid határozott válaszokat vár, ritkán kérdez „miért” vagy „hogyan” kérdéseket. Vezérkérdések ebben a szakaszban megengedettek, gyakran fel is teszik őket: az ügyvédeknek nagy mozgásterük van a kérdésfeltevés tekintetében. A bírák feladata hogy felügyeljék a keresztkérdést, és hogy megtiltsák az indokolatlanul zavarba ejtő

³⁶¹ KOPPEN, P.-PENROD, S.: 2003. 360. p.

³⁶² BRENNAN, M.-BRENNAN, R.: *Strange language: Child victims under cross-examination*. Australia: Charles Stuart University, Riverina. 1988.

³⁶³ MYERS, J.: *Evidence in child abuse and neglect cases* (2nd ed.) Wiley, New York. 1992.

kérdéseket.³⁶⁴ Az Egyesült Államokban a szövetségi bizonyítási szabályok (1975) 611(a) rendelkezése szerint:

„a bíróságnak okszerű felügyeletet kell gyakorolnia a tanúvallatás módja és rendje, és a bizonyítás felett, hogy megvédje a tanúkat a zaklatástól vagy a túlzott zavarba ejtéstől.”³⁶⁵

A vádelvű eljárásban a vád és a védelem feladata, hogy a bizonyítékokat a bíróságon bemutassák, de egyik fél sincs arra kötelezve, hogy a szükségesnél többet állítson és bizonyítson. A keresztkérdezés természetes velejárója, hogy gátolja a tényállás teljeskörű felderítését elősegítő, „tisztázó” kérdések feltevését, mivel a hátrányos végkimeneteltől való félelem megakadályozza az ügyvédek abban, hogy ismeretlen területen vizsgálódjanak. Így a tárgyalás eldöntőjének a feladata, hogy összegezze a bizonyítékokat és döntsön. A bírák feladata, hogy biztosítsák, hogy minden bizonyítékot törvényes és megfelelő gyakorlat szerint gyűjtöttek össze. (Ezzel szemben az aktív igazságkeresés feladata, mint a bírakkal szembeni elvárás, sokkal nyomatékosabban jelenik meg a nyomozati elvű eljárásokban.)

Az Egyesült Államokban az Alkotmány hatodik módosítása szerint a vádlottnak joga van a szembesítéshez és a keresztkérdezéshez a vád tanúi vonatkozásában. Pusztán az iratok, korábbi vallomások alapján történő döntéshozatal elképzelhetetlen az amerikai tárgyalás menetében, s ez különösen a gyermekkorú sértettek viszonylatában eredményezhet problémás helyzetet.³⁶⁶

Hollandiában a gyermek tanúkat – gyakran szexuális zaklatásos ügyekben, ahol ők a sértettek – egy külön erre képzett rendőrsízt hallgatja ki. Ez egy speciálisan kijelölt interjúszobában történik és a beszélgetést a szomszédos szobából videóra rögzítik. A kihallgatószoa színei, a bútorok fajtája és a játékok a gyermek megnyugtatósára szolgálnak. Majnem kivétel nélkül a gyermekkel készített interjú egyben az utolsó is; Hollandiában a gyermekeket nem idézik be a tárgyalásra tanúvallomást tenni.

A gyermektanúk bíróságon történő kihallgatására vonatkozó amerikai gyakorlat több problémát is felvet. Előzetesen fontos felmérni, hogy mennyi tudomása, ismerete van a gyermeknek a bírósági eljárásról (tudja-e, hogy igazmondási kötelessége van, illetve meg tudja-e különböztetni az igazat a hamistól); hogyan reagál a kihallgatókra, akik nem igazán képzetek a gyermekek kérdezése terén; és végül a legfontosabb, hogyan képes megbirkózni a nyilvános tanúvallomástétellel, esetenként a tanúk padján szemben ülve a vádlottal, aki korábban bántalmazta őt.³⁶⁷

A szakértők büntetőeljárásba történő bevonása Hollandiában úgy történik, hogy a szakértői kirendelés alapján a szakértő leadja a kirendelő hatóságra az írásbeli szakvéleményt, és csak ritkán kerül beidézésre a bíróságra aból a célból, hogy válaszoljon néhány kiegészítő kérdésre. Ez lényegesen különbözik az USA-ban alkalmazott módszertől, ahol a szakértőt az egyik fél kéri fel, fizeti meg és idézi be; ezáltal vallomása oly módon kerül bemutatásra az esküszék számára, mintha a felkérő felet favorizálná.

³⁶⁴ GOODMAN, G.- GOLDING, J.- HAITH, M.: *Jurors' reactions to child witnesses*. Journal of Social Issues 40, 1984. 139-156. p.

³⁶⁵ CORDON, I.- GOODMAN, G.- ANDERSON, S.: *Children in Court*. in: Koppen, P.- Penrod, S. (eds): *Adversarial versus Inquisitorial Justice*. Kluwer Academic, New York. 2003. 176. p.

³⁶⁶ CORDON, I.- GOODMAN, G.- ANDERSON, S.: 2003. 186. p.

³⁶⁷ DEKENS, K.-VAN DER SLEEN, J.: *Het kind als getuige: theorie en praktijk van het verhoor*. VUGA, Grevenhage. 1997. in: Koppen, P.-Penrod, S.: *The John Wayne and Judge Dee Versions of Justice*. In: Koppen, P.- Penrod, S. (eds): *Adversarial versus Inquisitorial Justice*. Kluwer Academic, New York. 2003. 360. p.

Az amerikai büntető igazságszolgáltatási rendszer tehát a felek autonómiájának elvéből indul ki: a büntetőeljárásban mindkét fél függetlenül eldöntheti, hogy biztosít-e szakértőt vagy nem, illetve hogy az eljárás kimenetelét szakértői bizonyítással befolyásolja-e a tárgyaláson. A holland büntető igazságszolgáltatási rendszerben – ezzel ellentétben – az eljáró hatóság, illetve a tárgyaló bíró dönt a szakértő bevonásáról.

Az USA-ban a legtöbb vádlott nem rendelkezik olyan pénzügyi feltételekkel, hogy szakértőt vegyen igénybe.³⁶⁸ Ezért a legtöbb amerikai állam jogszabályban rögzítette, hogy a nélkülözö vádlott az állami alapok igénybevételeével kapjon lehetőséget szakértő állítására. Szövetségi szinten 1985-ben született lényegi döntés a rászoruló vádlott államilag finanszírozott szakértőhöz való jogáról: az *Ake vs. Oklahoma* ügyben az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága előtt.

Ake-t elsőkön gyilkossággal és emberölési kísérlettel vádoltak. Egészségi állapota miatt nem lehetett bíróság elé állítani, állami kórházba szállították. Miután képesnek találták a tárgyalásra, a védelem pszichiátriai vizsgálatot kért az állam költségére, vagy egy, a bíróság által kijelölt szakértő vizsgálatát. Mindkét indítványt elutasították, ennek következtében a védelem nem tudott elmebetegségekre hivatkozni a tárgyaláson. *Ake*-t halálra ítélték, de a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte az ítéletet arra hivatkozva, hogy az Alkotmány 14. módosítása – mely szerint az állam senkit sem foszthat meg az életétől, szabadságától, tulajdonától „megfelelő jogi eljárás” nélkül – megköveteli, hogy a vádlott igénybe vehessen „egy alkalmas pszichiátert, aki lefolytatja a megfelelő vizsgálatot és segít a kiértékelésben, előkészítésben és ennek a védelem általi előadásában.”³⁶⁹

Ahogy említést nyert, a holland rendszerben a szakértőt a bíró hívja fel, hogy segítse őt. Ebből adódóan a szakértőnek nem áll érdekében, hogy elősegítse az egyik fél érdekeinek érvényesítését a másikkal szemben: a bíróságot segíti, nem a feleket. Ennek azonban számos hátránya is van, amelyek közül a legjelentősebb, hogy az eljárást időigényessé teszi. Az eredeti holland Büntető Eljárási Kódex szerint szakértő kirendelésére csak a nyomozást folytató és a tárgyalási bíró volt jogosult.³⁷⁰ Az ügyésznek – egyes súlyosabb ügyeket leszámítva – nem volt hatásköre szakértő bevonására. A Holland Legfelsőbb Bíróság esetjoga az 1970-es években radikálisan megváltoztatta ezeket a szabályokat azt állítva, hogy a Kódexben szereplő bizonyítási szabályok nem tiltják a bűnösség bizonyítására szolgáló olyan szakértők igénybe vételét, akiket nem a bíróság nevez ki.³⁷¹ Amikor az ügyész – a Legfelsőbb Bíróság esetjoga alapján – elnyerte a felvétlen hatáskört a szakértők kinevezésére (és ezáltal többé-kevésbé a vizsgálatuk irányítására) felvetődött a kérdés, hogyan lehet biztosítani, hogy a védelem közel egyenlő mértékben legyen képes szakértő bevonására. (Bár a holland büntető igazságszolgáltatási rendszerre gyakran nyomozati elvűként hivatkoznak, az európai jogban általános alapelv a vádlott *fair* eljáráshoz való joga, amely – még ha csak a Emberi Jogok Európai

³⁶⁸ GIANELLI, P.: *Junk science: The criminal cases*. Journal of Criminal Law and Criminology 84, 1993. 105-128. p.; HARRIS, D.: *The constitution and truth seeking: A new theory on expert services for indigent defendants*. Journal of Criminal Law and Criminology 83, 1992. 469-525. p.; STARRS, J.: *Recent developments in federal and state rules pertaining to medical and scientific testimony*. Duquesne Law Review 34, 1996. 813. p.

³⁶⁹ van KAMPEN, P.: *Expert evidence*. in: Koppen, P.- Penrod, S. (eds): *Adversarial versus Inquisitorial Justice*. Kluwer Academic, New York. 2003. 212. p.

³⁷⁰ VAN KAMPEN, P.: *Expert evidence compared: Rules and practices in the Dutch and American criminal justice system*. Intersentia. Antwerpen. 1998. 66-67. p.

³⁷¹ VAN KAMPEN, P. 1998. 66-67. p.

Egyezménye (1950) tartalmazza is – magában foglalja a „fegyverek egyenlőségének” elvét.)

A védelem anyagi forrásai hiányában a szakértőhöz való jog biztosítására részleges megoldás született a Holland Legfelsőbb Bíróság 1993-as, *Peanuts* nevű ügyében. Ebben a döntésben a Bíróság felismerte, hogy a *fair* eljáráshoz való jog – amint az az Egyezményben is szerepel –, szükségessé teheti annak garantálását, hogy teljesítik a vádlottnak a szakértői vizsgálat alá vetett minták újrvizsgálására vonatkozó indítványát, amennyiben ez még abban a szakaszban történik, amikor az újrvizsgálás lehetséges. Ekkor – ellentétben az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságával, amely megadja a jogot a vádlottnak, hogy önálló szakértőt állítson – a Holland Legfelsőbb Bíróság meghatározta a jogot az úgynevezett „újrateszteléshez”. Ez a jog azonban csak akkor nyílik meg a vádlott részére, amikor a szakértő már lefolytatta a vizsgálatát.³⁷²

Az USA-ban gyakori eset, hogy a fél a tárgyalásra való felkészülés során jelentős mennyiségű szakértő vásárlásába fog. A szakértők felkérése nem jelenti azonban azt, hogy az amerikai rendszerben a felek által bevont szakértők szükségszerűen elfogultak lennének, hiszen ha egy szakértő az egyik oldal mellett foglal állást, ezt megalapozotlan, a tényekre és bizonyítékokra alapozva is megteheti.

A „magánszakértők” bevonásából származó problémák fel sem merülnek egy olyan rendszerben, ahol a szakértők véleménye semleges nézőpontból, kizárólag a szakkérdésre koncentrál. Hollandiában a szakértőtől elvárják a semleges és független pozíciót, még ha a felek egyikének felkérésére kerül is az eljárásba.³⁷³

6.3. A tényfeltárók (hivatásos bírák vagy laikusok)

Az ókori görögök az „agon” szót használták a tárgyalásra, amely gyülekezést, gyűlést, versenyt vagy drámai küzdelmet jelent egy színdarab főszereplői között. Ugyanezt jelenti napjainkban az USA-ban ülésező esküdtszékek számára is: dráma, előadás, verseny, találkozási és döntésfórum. A színházi előadáshoz hasonlóan a tárgyalás is egy formalizált eljárás a maga díszleteivel, jól bevált rituális menetével és szereplőivel. A bíró – mintegy rendezőként – irányítja a vád és védelem játékát, ahol az esküdtszék passzív közönségként figyeli a történeteket. Az esküdtszék kevés közvetlen információt szerez az eljárási szabályokról, az esküdtek azt inkább a folyamat részeseként maguk tapasztalják meg. A bíró időnként számukra érthetetlennek tűnő – jogi – nyelven instrálja őket, miként kezeljék az elhangzottakat. Ezzel egyidejűleg tanúi és bírái lesznek a megtéendő eseménynek. Az esküdtek egy előadást tekintenek meg, melynek rendezői és főszereplői az egymás ellen küzdő vád és védelem, mely hol előre megrendezetten, hol spontán módon halad előre.³⁷⁴

A tárgyalás a jelenben zajlik, de a múltat öleli fel, és formális egyensúly megteremtésére törekszik a két oldal között, amelynek a végén az esküdtszék értékeli, hogy kinek az előadása volt a megnyerőbb. Ezt az esküdtek egyhangú vagy ahhoz nagyon közeli aránnyal döntenek el, melyet egy előzetes véleményközlítő egyeztetés előz meg. A különböző vélemények kialakulásának esélyét növeli az esküdtek kiválasztásának és kizá-

³⁷² van KAMPEN, P.: *Expert evidence*. In: Koppen, P.- Penrod, S. (eds): *Adversarial versus Inquisitorial Justice*. Kluwer Academic, New York. 2003. 212. p.

³⁷³ KOPPEN, P.-PENROD, S.: 2003. 361-362. p.

³⁷⁴ GOODPASTER, G.: *On the theory of American adversary criminal trial*. The Journal of Criminal Law&Criminology Vol. 78. No. 1. 146-147. p.

rásának szabályozása, illetve hogy a végső döntéshozatal előtt az esküdtek még egymással sem oszthatják meg álláspontjukat. Az esküdtek kiválasztása során alapvető tétel, hogy azok megjelenítsék a társadalom egyes rétegeit kultúra, műveltség, faji és etnikai hovatartozás... stb. alapján. Ebből következően mindegyikük sajátos nézőpontból figyeli az eseményeket és alakítja ki saját véleményét. Az esküdtek közötti egyeztetés lényege az, hogy a döntés mögött egy olyan normát közvetítő közös vélemény szülessen, amelyet az egész társadalom el tud fogadni. Ez a norma, amely az ítélkezési gyakorlaton keresztül jelenik meg, kialakítja a helyi döntési kultúrát, ez pedig nagyban befolyásolja azt, hogy érdemes-e az ügyet tárgyalásra vinni.³⁷⁵

Összességében a lokális jogi kultúra nagy hatással bír az alkufolyamatokra, hiszen az ügy „tárgyalásra érdemessége” alapján a védő határozza meg, hogy él-e az esküdtszék előtti megmérettetéssel. Ennek háttere pedig, hogy egyedül a védelem kényszerítheti ki a tárgyalást.

Azok a körülmények, amelyek a tárgyalás tartását indikálják főleg a következők: ha az ügy megoldatlan jogi problémát rejt, ha jelentős ténybeli bizonytalanság fedezhető fel, vagy nincs vesztenivaló. A gyakorló jogászok idővel magukévá teszik azt a képességet, hogy felmérjék, a helyi gyakorlat alapján ésszerű-e megkockáztatni a tárgyalást. Bár az esküdtszéki tárgyalást sok kritika éri, mégis kulcsfontosságú szerepet játszik abban, hogy a közösség elfogadja a bűnösítő ítéletet. Az esküdtszék biztosítja a társadalmi kontrollt, és örködik afelett, hogy az ügyészi vádat komoly próbára téve helyes döntések szülessenek.³⁷⁶

A holland tárgyalás légkörét még napjainkban is a résztvevők formális és szívélyes magatartása jellemzi. A tárgyalás leginkább „úriemberszerű” – habár manapság a legprofesszionálisabb résztvevők nők – beszélgetés a problémáról. Egyes holland szerzők³⁷⁷ méltányolnák, ha a holland igazságszolgáltatási rendszerbe bevezetésre kerülne az esküdtszék: egy légkörváltozás formálisabbá tenné a tárgyalást. Ugyanakkor szükségessé tenné a bizonyítékokra vonatkozó szabályok megfogalmazását, hasonlóan az Amerikai Egyesült Államokban megfogalmazottakhoz – olyan szabályokat, amelyek a laikusok helyes döntéshozatalát segítenék elő a bizonyítékok elfogadására/elutasítására vonatkozólag.

Diamond szerint az esküdtszék méltányorabban ítélkezik (valamivel több felmentő ítéletet hoz, illetve enyhébb szankciót alkalmaz, mint a professzionális bíróság), ezáltal több védelmet kínál az ártatlan vádlottnak; de az esetek többségében a laikus esküdtek és a hivatásos bírák hasonlóan döntenek.³⁷⁸ *Kalven* és *Ziesel* tanulmányukban szintén arra az eredményre jutottak, hogy a professzionális bírák és a laikus esküdtek ítéletei általában egyeznek, még a bonyolultabb megítélésű ügyekben is.³⁷⁹ Bár *Kalven* és *Ziesel* kutatásaikat az 1950-es évek végén folytatták, *Heuer* és *Penrod* az 1990-es években hasonló eredményre jutottak.³⁸⁰

³⁷⁵ GOODPASTER, G.: 147-148. p.

³⁷⁶ GOODPASTER, G.: 150. p.

³⁷⁷ BOSSERS, G.: *Welk eene natie, die de jurij gehad heeft, en ze weder afschaft!* Delft: Eburon. 1987.

³⁷⁸ DIAMOND, S.: *Revising images of public punitiveness: Sentencing by lay and professional English magistrates*. Law and Social Inquiry 15, 1990. 191-221. p.

³⁷⁹ KALVEN, H.- ZEISEL, H.: *The American jury*. Little, Brown, Boston. 1966.

³⁸⁰ HEUER, L.- PENROD, S.: *Trial complexity: A field investigation of its meaning and effects*. Law and Human Behavior 18, 1994. 29-51. p.

Stern szerint az amerikai esküdtszék előnye abban rejlik, hogy legalább néhány esküdt abból a társadalmi körből jön, ahol a bűncselekményt elkövették. A holland bírák ezzel szemben túlnyomórészt magasabb társadalmi osztályból származnak, felmenőik 78%-a közigazgatási alkalmazott volt. Másrészt, az esküdtek inkább mindig először, míg a holland bírók tapasztalt döntéshozók.³⁸¹

Az amerikai esküdtszék egy népszerű kulturális ikon, de egyben azonnali reformokért kiáltó intézmény.³⁸² Néhány reformjavaslat szolid és építő jellegű: például hogy az esküdteknek engedjék meg a tárgyalás során a jegyzetelést és a tanúkhöz kérdések intézését.³⁸³ Más reformjavaslatok azonban drasztikusak, ezek általában felerősödnek egy-egy nagy volumenű tárgyalást követően. (Például 1993-ban, amikor fehér rendőrök bántalmazták az afro-amerikai *Rodney King*-et, előtérbe kerültek az esküdtszék faji arányait érintő indítványok.)³⁸⁴

Az esküdtszék jelenléte az USA-ban és hiánya Hollandiában ismét a kormánynak a társadalomban betöltött szerepét tükrözi. Érdekes tény, hogy az esküdtszék történelmi kialakulását tekintve, a korona által hozott önkényes döntésekkel szemben a felek védelmére jött létre. Az esküdtszék tehát – részben – azért létezik, mert a hatóságok által kinevezett hivatásos döntéshozók nem bizonyultak megbízhatóknak.³⁸⁵

6.4. A terhelt joghelyzete

Az amerikai rendszerben dilemmákkal kerülünk szembe, amelyek fel sem merülnek egy holland eljárásban; a legfontosabb a *vádalku*, amely az amerikai eljárás tipikus formája.³⁸⁶ Az ártatlan gyanúsított, aki jelentős bizonyító erőt képviselő terhelt bizonyítékkal találja magát szembe, választás elé kerül: a vádalku egyrészt megpróbálja lecsökkenteni a veszteségeit, másrészt esélyt ad egy kiszámíthatatlan esküdtszékkel szemben. A holland gyanúsítottak nem találkoznak ilyen problémával. Minden eset tárgyalásra kerül, ahol a bíróság mérlegeli a bizonyítékokat, bár ha a gyanúsított a nyomozati szakban beismerő vallomást tesz és ezt megismétli a tárgyaláson, a bíróság által lefolytatott bizonyítási eljárás már nem olyan alapos.

Az amerikai gyanúsított szigorúbb bánásmódban részesül az eljárás további szakaszaiban is. A felsőbb fokú bírói fórumokhoz való *fellebbezési lehetőségek* korlátozottabbak, limitáltabbak az USA-ban, mint Hollandiában. Hollandiában két szintű fellebbezési rendszer működik. Az elsőfokon meghozott döntés ellen a következő, felsőbb

³⁸¹ STERN, P.: *Surviving in the courtroom: Twelve rules of testifying as an expert witness*. Unpublished paper. in: Koppen, P.-Penrod, S.: *The John Wayne and Judge Dee Versions of Justice*. In: Koppen, P.-Penrod, S. (eds): *Adversarial versus Inquisitorial Justice*. Kluwer Academic, New York. 2003. 363. p.

³⁸² ADLER, S.: *The jury: Trial and error in the American courtroom*. Random House, New York. 1994.; WILKINSON, J.- ZIELINSKI, F.- CURTIS, G.: *A bicentennial transition: Modern alternatives to Seventh Amendment jury trial in complex cases*. Kansas Law Review 37, 1988. 61-104. p.

³⁸³ DANN, B.: *'Learning lessons' and 'speaking rights': Creating educated and democratic judges*. Indiana Law Journal 68, 1993. 1229-1279. p.

³⁸⁴ DIAMOND, S.: *Convergence and Complementarity between Professional Judges and Lay Adjudicators*. in: Koppen, P.- Penrod, S. (eds): *Adversarial versus Inquisitorial Justice*. Kluwer Academic, New York. 2003. 321-322. p.

³⁸⁵ HANS, V.- VIDMAR, N.: *Judging the jury*. Plenum, New York. 1986.

³⁸⁶ GORR, M.: *The morality of plea bargaining*. Social Theory and Practice 26, 2000. 129-151. p.; MICELLI, T.: *Plea bargaining and deterrence: An institutional approach*. European Journal of Law and Economics 3, 1996. 249-264. p.

fokú bírósághoz való fellebbezés lehetséges, és a második döntés lesz a tárgya a Legfelsőbb Bírósághoz (Semmitőszék) benyújtott semmisségi fellebbezésnek.³⁸⁷

A semmisségi fellebbezésben, az alacsonyabb szintű bíróságok által meghatározott tények nem vizsgálhatóak felül, a Legfelsőbb Bíróság csak jogkérdésekről dönthet. A legfontosabb különbség az USA-ban az, hogy a tárgyalás a Fellebbviteli Bíróságon teljes tárgyalás abban az értelemben, hogy az ügyet „*de novo*” kezelik. Ez lehetőséget ad arra, hogy újból mérlegeljék a bizonyítékokat, és – ha a vádlottat újból elítélik – felülvizsgálják az alacsonyabb szintű bíróság által hozott marasztaló ítéletet.

Habár az amerikai felsőbb fokú bíróságokon a „*de novo*” felülvizsgálat nem ismert, az ügyek itt is számos fellebbezési szinten mehetnek keresztül – tipikusan, egy közép-szintű tagállami bírósághoz benyújtott fellebbezést az állami legfelsőbb bíróságokhoz benyújtott fellebbezés követ, ezt szövetségi tárgyalások és fellebbviteli bíróságok határozatai követhetik, és legvégül (ritkán) az USA Legfelsőbb Bírósága.

Mivel az Egyesült Államokban az esetek legnagyobb részében vádlakut kötnek, a vádlakus ügyekben ritkán van fellebbezés. Egyéb esetekben a bizonyítás miatti fellebbezések gyakoriak – egy felmérés szerint a megváltoztatási ráta, arány a büntetőügyek esetében az Egyesült Államokban az összes fellebbezés 15%-a – de ha már volt vádlak, akkor csak az esetek 10 %-ban fordul elő. Másrészt, az USA-ban azok a legalapabb fellebbezések, melyeket halálbüntetés kiszabása esetén nyújtanak be.³⁸⁸

Az elítéltekkel való bánásmódot tekintve: az ipari országok közül az USA-ban a leggyakoribb a legszigorúbb büntetések alkalmazása és a legmagasabb a fogvatartotti ráta. Például a „*three strikes and you are out*” szabály és az ehhez hasonló irányelvek generálják az ítéletek növekvő számát.³⁸⁹ Hollandiában minden bűncselekmény szankciója meghatározott egy speciális maximummal, de van egy generális minimum, amely az összes bűncselekményre vonatkozik: 1 nap börtön vagy 15 holland forint. Mellesleg a bíróság bűnösnek mondhatja ki a terheltet büntetés kiszabása nélkül is (ami általában az eutanáziát elkövető orvosok esetében szokott előfordulni).³⁹⁰

A vizsgálatok azt mutatják, hogy az amerikai börtönök állapota rosszabb, mint az európaiaké,³⁹¹ és van két további szempont, amelyek a szigorú, egyéniesített amerikai büntető eljárási rendszert jellemzik: a kóros elmeállapotú terhelték nem megfelelő kezelése és a halálbüntetés. Ha csupán ezen két szempontot vizsgáljuk, már ezek alapján is nyilvánvaló, hogy a tárgyalás utáni (*post trial*) igazságszolgáltatás az USA-ban sokkal keményebb, mint Hollandiában.

³⁸⁷ KOPPEN, P.-PENROD, S.: 2003. 365. p.

³⁸⁸ KOPPEN, P.-PENROD, S.: 2003. 365. p.

³⁸⁹ DICKEY, W.-HOLLENHORST, P.: *Three-strikes law: Five years later*. Corrections Management Quarterly 3, 1999. 1-18. p.

³⁹⁰ KOPPEN, P.-PENROD, S.: 2003. 366. p.

³⁹¹ VAUGHN, M.-SMITH, L.: *Practicing peal harm medicine in the United States: Prisoners' voices from jail*. Justice Quarterly 16, 1999. 175-231. p.

ZSANETT FANTOLY

ACCUSATORIAL AND INQUISITORIAL CRIMINAL PROCEDURE SYSTEMS

(Summary)

On the one part apprehension, and anxiety induced by delinquency, and on the other the protection and insurance of human (defendant) rights have made criminal jurisdiction get into a chaotic situation all over Europe. In most parts of Europe, last years seem to be a continuous process of law making reforms.

The two different criminal justice systems, the accusatorial and the inquisitorial procedures, although confronting with similar problems, and choosing other ways of approach, walk the same line. Nevertheless the differentiation is alive, the interaction of the two unquestionably differing traditions to each other is so comprehensive that the West-European procedural systems cannot be categorized as solely accusatorial or inquisitorial.

The most comprehensive Reforms affecting the field of criminal jurisdiction in England and Wales were implemented in the last century. After the well-known and erroneous decisions (*Guildford Four*, *Birmingham Six*) several legislative initiations were enforced. The aim of all these reforms is to work out an effective criminal procedure and to minimize the risk in the accusatorial system. The reform endeavored to get through solutions concentrating on practical problems without thorough theoretical basis, however it was acknowledged at the same time that their proposals should rather be construed in the light of the inquisitorial system.

Parallel with this phenomenon, more and more accusatorial elements are used in European criminal procedures on inquisitorial bases. In some measure, it is due to the effect of the European Court of Human Rights, namely this court involving judges representing polycromatic legal cultures, regularly enforces the accusatorial elements in the inquisitorial procedural system. The European Court of Human Rights declared in his decision *Kruslin* that „*but it would be wrong to exaggerate the distinction between common law countries and Continental countries. [...] Statute law is, of course, also of importance in common law countries. Conversely, case law has traditionally played a major role in Continental countries, to such an extent that whole branches of positive law are largely the outcome of decisions by courts.*” [ECHR 24 April 1990, Series A, vol. 176-A, par. 29]

In the light of the above mentioned, the question is raised rightfully, whether the overlaps mutually drawing from each other improve the quality of the trial systems.

Before engrossing the answer, we have to make us aware that all inquisitorial systems are differing from each other, as there are great differences in certain countries following the accusatorial system. The criminal system of each nation is a moving target, which constantly changes both in practice and in written law. A comparative analysis cannot neglect the fact that the simple collation of rules without the cultural, legal and taxonomic coherence might be misleading.

The most basic differences in substantive and procedural law of the European countries can be fairly classified as either an inquisitorial or an accusatorial system.

These systems have divergent origins, however they possess common features at the same time. All systems have for example their basic form of evidence, which hardly differs among the countries; the presumption of innocence, the right to representation, and the right to confrontation are all known.

The present study strives to determine the development line of criminal procedure by displaying the historical development in the systems of criminal jurisdiction and their recent peculiarities.